

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Національна академія наук України
Південний науковий центр НАН і МОН України
Інститут української археології та джерелознавства
ім. М.С. Грушевського НАН України
Державний архів Миколаївської області
ДУ «Національний науковий центр радіаційної медицини НАМН України»
Донецький національний медичний університет
Technical University of Moldova (Moldova)
Jan Dlugosz University in Czestochowa (Poland)
Adam Mickiewicz University (Poland)
Leipzig University of Applied Sciences (Germany)
Rzeszow University of Technology (Poland)
Ca` Foscari University (Italy)

**ОЛЬВІЙСЬКИЙ ФОРУМ – 2024:
стратегії країн Причорноморського регіону
в геополітичному просторі**

XXI Міжнародна наукова конференція

ТЕЗИ

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ЮРИСПРУДЕНЦІЇ**

20–23 червня 2024 р., м. Миколаїв, Україна

Миколаїв – 2024

Ольвійський форум – 2024 : стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі. Актуальні проблеми юриспруденції : XXI Міжнар. наук. конф. 20–23 черв. 2024 р., м. Миколаїв : тези / М-во освіти і науки України ; ЧНУ ім. Петра Могили ; Нац. акад. наук України ; Півд. наук. центр НАН і МОН України ; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України ; Держ. архів Миколаївської обл. ; ДУ «Нац. наук. центр радіаційної медицини НАМН України» ; Донецький нац. медичний ун-т ; Technical University of Moldova (Moldova) ; Jan Dlugosz University in Czestochowa (Poland) ; Adam Mickiewicz University (Poland) ; Leipzig University of Applied Sciences (Germany) ; Rzeszow University of Technology (Poland) ; Ca` Foscari University (Italy). – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2024. – 124 с.

Збірник містить тези доповідей учасників XVII Міжна-родної науково-практичної конференції «Ольвійського форуму-2024 : стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі. «Актуальні проблеми юриспруденції».

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Підсекція цивільного та кримінального права і процесу

УДК 347.6

Січко Д. С.,

канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та кримінального права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ОКРЕМІ ПИТАННЯ АЛІМЕНТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Введення воєнного стану на території України та наявність фактичної повномасштабної війни з російською федерацією, безумовно, має вплив і на питання утримання дітей, яке залишається одним із пріоритетних незважаючи на жодні зовнішні обставини. Стаття 51 Конституції України [1] визначає, що батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Обов'язок батьків утримувати дитину до досягнення нею повноліття закріплений також і в ст. 180 Сімейного Кодексу України [2]. Крім того, статтею 8 Закону України «Про охорону дитинства» [3] визначено, що кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку. За порушення зазначених прав дитини, батьки несуть відповідальність відповідно до чинного законодавства.

Правове регулювання аліментних відносин перетерпіло деяких змін. Законом України від 15 березня 2022 року № 2129-IX [4] було доповнено Закон України «Про виконавче провадження» [5] рядом положень, пов'язаних із військовою агресією Російської Федерації на території нашої держави.

Зокрема, відповідно до вимог ч. 9 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження» за наявності заборгованості зі сплати аліментів відносно боржника встановлюються тимчасові обмеження у праві, такі як: заборона виїзду за межі України; керування транспортними засобами; користування вогнепальною мисливською, пневматичною та охолощеною зброєю, пристроями вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи

аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії тощо.

Разом із тим, тимчасове обмеження боржника у праві керувати транспортними засобами не може бути застосовано, зокрема, в разі проходження боржником строкової військової служби, військової служби за призовом осіб офіцерського складу, військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, військової служби за призовом осіб з-поміж резервістів в особливий період або якщо боржник проходить військову службу та виконує бойові завдання військової служби у бойовій обстановці чи в районі проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі й стримування збройної агресії Російської федерації у Донецькій та Луганській областях.

До того ж тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану в Україні, зупиняється дія постанов державних виконавців про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві користування вогнепальною мисливською, пневматичною та охолощеною зброєю, пристроями вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, спорядженими гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії.

Також, на тимчасово не підконтрольних територіях є обмеження для проведення дій по виконавчим провадженням. Тобто, забороняється відкриття виконавчих проваджень та вжиття заходів примусового виконання рішень на території адміністративно-територіальних одиниць, які тимчасово окуповані внаслідок військової агресії Російської Федерації, у період такої окупації.

Існує проблематика і з одержанням рішення суду про стягнення аліментів. Хоча з початком війни змін саме у процедурі звернення до суду не відбулося, але необхідно дотриматися всіх процесуальних порядків. Заява подається зазвичай за місцем проживання (прописки) відповідача. В деяких моментах можна звернутися за адресою заявника. Чинне законодавство в цій частині не зазнало змін, але основною проблемою в умовах воєнного стану, з якою можуть зіштовхнутися батьки, це функціонування судів на певних територіях. Так, заява про видачу судового наказу на стягнення аліментів подається за зареєстрованим місцем проживання відповідача, а позовна заява на стягнення аліментів – за місцем реєстрації позивача. Часто виникає проблема, що одна з адрес може перебувати на тимчасово окупованій території. В такому випадку потрібно проаналізувати підсудність, адже

для забезпечення функціонування системи правосуддя періодично змінюються суди, які повинні розглядати подібні справи.

Що стосується регулювання стягнення аліментів із платників, які перебувають у Збройних Силах України, то воно жодних обмежень не зазнало. Таким чином, військовослужбовці сплачують аліменти на загальних засадах та з усіх видів грошового забезпечення (крім такого, яке не має постійного характеру).

В той же час, останніми змінами в мобілізаційному законодавстві (Закон № **3633-IX**), передбачено важливий правовий наслідок для військовозобов'язаних осіб, які мають заборгованість зі сплати аліментів. Зокрема, до ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [6], яка регламентує підстави відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації внесено зміни і з 18.05.2024 року жінки та чоловіки, на утриманні яких перебувають троє і більше дітей віком до 18 років і які мають заборгованість зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму платежів за три місяці, втрачають відстрочку від призову на військову службу. Зокрема, за інформацією Міністерства юстиції України станом на 1 березня 2024 року [7] на виконанні в органах Державної виконавчої служби перебуває 520,2 тис. документів про стягнення аліментів.

Таким чином, окрім окремих нововведень, воєнний стан не мав значного впливу на порядок стягнення аліментів та, навпаки, у спеціальних нормативних актах аліменти фігурували як платіж, який здійснюється в обов'язковому порядку.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України № **254к/96-ВР**. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 31.04.2024).

2. Сімейний кодекс України: Закон України від 02.04.2020 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення – 31.04.2024).

3. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № **2402-III**. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 31.04.2024).

4. Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження»: Закон України від 15.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2129-20#Text> (дата звернення: 31.04.2024).

5. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № **1404-VIII**. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення: 31.04.2024).

6. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № **3543-XII**. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 31.04.2024).

7. Стешенко Анна За несплату аліментів – мобілізація. URL: https://lb.ua/news/2024/04/18/608898_nesplatu_alimentiv_mobilizatsiya.html (дата звернення: 31.04.2024).

УДК 343.9

Блага А. Б.,
д-р юрид. наук, доцент,
завідувач кафедри цивільного та кримінального права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ДЕТЕРМІНАЦІЯ ВЧИНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УКРАЇНІ

Загальна кількість вчинених неповнолітніми кримінальних правопорушень за період з 2017 по 2023 роки знизилась вдвічі – з 5608 до 2529 [1, 2]. При цьому найменшу кількість вчинених неповнолітніми кримінальних правопорушень було зареєстровано у 2022 році при тому, що в цьому році відбулось суттєве зростання загальної злочинності. Це може бути пов'язано з декількома факторами.

По-перше, зі зменшенням кількості неповнолітніх, які проживають на території України. Так, з початком повномасштабного вторгнення РФ, внаслідок якого 1/5 частина території нашої країни була окупована, величезна кількість мешканців залишили свої домівки та виїхали в інші регіони або країни. Переважаюча категорія евакуйованих осіб – це жінки з дітьми. Так, серед одержувачів тимчасового захисту в ЄС станом на квітень 2023 року українські діти складала трохи більше ніж третину (34,6%) [3]. Офіційні дані щодо дітей та дорослих, які виїхали з країни, відсутні: на сайті Державної служби статистики України інформація щодо чисельності населення за 2022 та 2023 роки взагалі відсутня [4]. У оприлюдненому в лютому 2024 року звіті Міжнародної організації з міграції ООН (МОМ) зазначено, що протягом двох років від початку повномасштабного вторгнення Росії понад 14 мільйонів

українців – а це майже третина населення країни – були вимушені залишити свої домівки. Близько 3,7 мільйона людей залишаються переміщеними особами в Україні, а майже 6,5 мільйонів є біженцями по всьому світу. Понад 4,5 мільйона повернулися додому або з-за кордону, або з переміщення всередині країни [5].

По-друге, зі зменшенням у 2022 році порівняно з 2021 роком кількості розкритих кримінальних правопорушень в цілому (приблизно на 40 тисяч). Цей фактор важливий, оскільки виявити кримінальні правопорушення, вчинені неповнолітніми, можна лише з-поміж тих справ, по яких були встановлені винні особи.

Домінуючими в загальній масі вчинених неповнолітніми кримінальних правопорушень є посягання на власність (60-70%); за ними у порядку зменшення йдуть кримінальні правопорушення: проти життя та здоров'я особи (9-14%), у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення (3-11%), проти безпеки руху та експлуатації транспорту (близько 6%), проти громадського порядку та моральності (3-3,5%), проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів (близько 2%), проти громадської безпеки (близько 1%). Інші категорії кримінальних правопорушень у структурі злочинності неповнолітніх складають менше 1% кожна [1, 2].

З'ясовуючи зміст детермінант злочинності неповнолітніх, необхідно мати на увазі, що на макрорівні впливають загальні фактори (обставини), які в цілому генерують злочинність в суспільстві, але є і деякі специфічні детермінанти злочинності неповнолітніх, як-от: соціальні фактори, елементи соціального середовища, дія яких, з урахуванням впливів біологічних і психологічних чинників, призводить до формування криміногенної спрямованості особи всіх неповнолітніх злочинців. Загальні детермінанти злочинності та видові фактори злочинності неповнолітніх перетворюються у криміногенні обставини на індивідуальному рівні.

Ми підтримуємо думку вчених, які при поясненні причин індивідуальної злочинної поведінки виходять з того, що будь-які об'єктивні (зовнішні) впливи середовища, а також суб'єктивні (внутрішні) ознаки і властивості особистості не здатні самі по собі спричинити вчинення кримінального правопорушення. Вони мають пройти через психіку особистості (світогляд, цінності, інтереси, нахили) і втілитися в мотивах та рішенні діяти протиправно [6, с. 137]. Тобто, носієм причини індивідуальної злочинної поведінки виступає людина та її антисуспільна мотивація.

До числа чинників, які можуть негативно впливати на формування особистості неповнолітніх, що вчиняють кримінальні правопорушення, можна віднести такі.

Фактори особистісного характеру. Опитані нами фахівці з питань запобігання злочинності неповнолітніх до факторів цієї категорії віднесли: вживання дитиною алкогольних напоїв/ наркотичних засобів – 49,0%; особисті якості дитини, її поведінкові прояви, проблеми перехідного віку – 26,0%; психічні розлади у дитини – 18,6%; проведення надмірного часу у гаджетах: соціальні мережі (Тік-Ток, Лайкі), переглядання Ютуб, онлайн-ігри тощо – 31,0%; попередній досвід вчинення дитиною дрібних порушень, щодо якого не було проведено необхідної профілактичної роботи – 25,6%.

Фактори сімейного середовища. З числа факторів цієї категорії опитані нами фахівці віднесли: погані взаємини між дитиною та батьками, систематичні конфлікти (73,3%); низький соціально-економічний статус сім'ї дитини, неможливість батьків задовольнити потреби дитини (73,6%); зловживання членами родини (батьками, іншими родичами) алкогольними напоями/ наркотичними засобами (62,0%); бездоглядність дитини (59,0%); уседозволеність з боку батьків, відсутність належного виховання (48,8%); домашнє насильство стосовно дитини або інших членів родини, свідком якого є дитина (33,0%); гіперопіка та суворість батьків (10,1%).

Фактори найближчого оточення. До цієї групи факторів опитані нами фахівці віднесли: негативний вплив на дитину дорослих з антисоціальною поведінкою (батьків, інших) – 47,4%; наявність в родині особи, яка була засуджена, відбувала покарання в місцях позбавлення волі – 20,1%; спілкування з однолітками, які ведуть асоціальний спосіб життя – 44,1%; приналежність дитини до деструктивних субкультурних груп – 8,9%.

Фактори освітнього середовища. До таких негативних факторів належать: шкільна неуспішність, відсутність у дитини зацікавленості в навчанні, пропуски занять – 23,5%; булінг у закладі освіти щодо дитини – 11,9%; негативна атмосфера в закладі освіти та класі (взаємини з вчителями, іншими учнями) – 6,4%.

Фактори проведення дозвілля. З їх числа фахівці зазначили: незалученість дитини до позашкільної діяльності (гуртків, музичних шкіл, спортивних секцій тощо) – 23,9%; негативний вплив перегляду дітьми великого обсягу інформації, що ілюструє агресію та насильство – 19,1%; неможливість для підлітків влаштуватися на роботу та отримати необхідні кошти просоціальним шляхом – 10,8%; соціальну

ізоляцію дитини (наприклад, складнощі з адаптацією у новій громаді після внутрішнього переміщення) – 6,1%.

Підводячи підсумок викладеному слід зазначити, що виявлення детермінант злочинності неповнолітніх сприяє організації подальшого ефективного запобіжного впливу на них з метою їх усунення чи нейтралізації.

Список використаних джерел

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. – URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

2. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. – URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>

3. Кількість біженців з України зі статусом тимчасового захисту в ЄС у грудні зросла на 37,6 тис. – URL : <https://interfax.com.ua/news/general/965933.html>

4. Населення України. – URL :

<http://db.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/>

5. «Рятуючи своє життя»: в ООН назвали кількість українських біженців від початку війни. – URL :

<https://www.unian.ua/society/ryatuyuchi-svoye-zhittya-v-oon-shokuvali-kilkistyu-ukrajinskih-bizhenciv-vid-pochatku-viyni-12551571.html>

6. Криминологія : підручник / Б. М. Головкін, В. В. Голина, О. В. Лисодєд та ін. ; за заг. ред. Б. М. Головкіна. – Харків : Право, 2020. – 384 с.

УДК 343.8

Озерський І. В.,

д-р юрид. наук, професор, академік НАНВО України,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ПСИХОЛОГІЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА ОСОБИСТОСТЕЙ ЗАСУДЖЕНИХ

У психологічному аспекті покарання як кара, базуючись на закономірностях негативного підкріплення, тільки тоді буде дієвим, коли суд з урахуванням суб'єктивної сторони злочину і перспектив зміни особи засудженого вибере таку міру спричинення фізичних і

моральних страждань, які б не робили його жорстоким, а примушували випробовувати розкаяння совісті і прагнути до позитивних самозмін. У зв'язку з цим вибір типу виправної установи має на меті реалізувати наступні основні функції: карну, виховну і забезпечуючу [1, с. 126].

Слід зауважити, що особистість засудженого – це певна динамічна система, в якій якості та властивості мають тісний зв'язок і взаємодію. Так би мовити, розвиток однієї якості чи властивості залежить від інших. Це, з позицій юридичної психології, чинить зворотний вплив на них. Адже у процесі перевиховання особистість засуджених має сприйматися як цілісність, а виховні впливи спрямовуватись на: формування потреб; розвиток свідомості, поведінки; надбання знань, навичок; зміцнення волі, формування моральних почуттів [2, с. 95]. Для більшості засуджених притаманні специфічні емоційні стани: недовірливість, підозрливість, тривожність, дратівливість, збудливість, агресивність, а також пригніченість, почуття власної неповноцінності тощо [3, с. 7].

Важливим етапом для кожного засудженого є його ресоціалізація, а саме процес свідомого повернення його до нормального життя, адаптація до суспільства. Ресоціалізація – це свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. Процес ресоціалізації містить і зміни в особистості засудженого, й зміни в його свідомості, формуванні установки на законслухняне життя. І тут важливу роль відіграють якраз процеси психокорекції (*зادля усунення недоліків у розвитку особистості в засудженого*). У цьому разі, засуджений психологічно повинен бути готовим, вмотивованим змінити свій спосіб життя. Можна говорити про те, що ресоціалізація дещо подібна до процесу соціалізації, який за своєю суттю такий, що забезпечує існування людини в суспільстві. Засуджений, а особливо, якщо він відбував покарання в місцях позбавлення волі довгий термін, починає по-новому вчитись жити в соціумі, відповідно, головним постулатом ресоціалізації стає соціальний розвиток засудженого та його самовизначення [4, с. 434].

У цьому разі варто згадати Положення про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Підготовка до звільнення», яка затверджена наказом Міністерства юстиції від 21 грудня 2018 р. Саме участь засуджених осіб у вищевказаній програмі вважається важливою складовою процесу їх виправлення та ресоціалізації. Ця програма реалізується соціально-психологічною службою в установі виконання покарань, проте разом зі спостережними

комісіями, суб'єктами соціального патронажу, а інколи за їх згодою також і релігійними організаціями чи об'єднаннями громадян тощо. Варто зазначити, що згідно із цією програмою заходи щодо підготовки до звільнення особи починаються вже навіть із моменту її прибуття до місця позбавлення волі й, відповідно, будуть охоплювати весь період відбування особою покарання. Вони поділяються на декілька етапів, які мають у більшості організаційний компонент і стосуються з'ясування питань соціального характеру, як, наприклад, щодо наявних родинних стосунків засудженого, його освіти й професії. Засудженому пропонується набути освіти, надати допомогу по проблемних питаннях (*допомога засудженому в оформленні документів, наданні інформації про заклади соціальної адаптації для осіб, звільнених із місць позбавлення волі, їхнього розташування, контактні дані, умови прийому й проживання в них*) і зарахувати на курси підготовки до звільнення [5].

Психологічна робота в органах і установах виконання покарань, а також інших соціальних інституцій, фактично створених для виправлення і ресоціалізації засуджених, повинна бути організована у відповідності до вимог ст. ст. 6, 65 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі КВК України), наказів, положень, інструкцій Державна кримінально-виконавчої служби України, діяльність котрої спрямовується і координується Міністерством юстиції України. Відповідно до Типових посадових обов'язків психолога установи виконання покарань та слідчого ізолятора, основними завданнями психолога є розробка й реалізація спільно з персоналом установи індивідуальних і групових програм психокорекційного й педагогічного впливу на засуджених з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей і ступеня соціально-педагогічної занедбаності [6].

До обов'язків психолога входить вивчення засуджених, які прибули до установи, складання їхньої психологічної характеристики, розробка індивідуальних програм соціально-виховної роботи із засудженими, здійснення заходів щодо соціально-психологічної адаптації засуджених та осіб, взятих під варту, до перебування в умовах ізоляції від суспільства й нейтралізації його негативного впливу на особистість, проведення за згодою засуджених та осіб, взятих під варту, тестової психодіагностики, індивідуальних і групових занять із психологічної корекції їх психотравмувальних станів, організування психологічної підготовки засуджених до життя після звільнення від відбування покарання [6].

У роботі з обстеження засуджених психологам допомагають спеціально підготовлені асистенти (при проведенні тестування) і

співробітники загальної служби виконання покарань. Психолог надає свої висновки в письмовому вигляді у формі розгорнутої характеристики на засудженого і пропозицій щодо плану його ресоціалізації. Зазвичай документ має наступну структуру [7, с. 19]: анкетні дані засудженого; за що відбуває покарання; детальний аналіз вчиненого ним злочину; аналіз життєвого шляху (біографічні дані, дані про відносини в родині, школі, отриману освіту, роботу тощо); аналіз психосексуального розвитку; ставлення засудженого до злочину; алкогольний, наркотичний анамнез та суїцидальний анамнез; цілі психологічної корекції і ресоціалізації в цілому; план ресоціалізації та психологічної корекції особистості засудженого; дані про хід ресоціалізації (прогрес) в установі; прогноз успішності ресоціалізації та пропозиції щодо зміни умов відбування покарання; аналіз результатів проведених групових психокорекційних консультацій; дані про проведення і результати групових психокорекційних заходів.

Список використаних джерел

1. Назаров О. А. Проблема ефективності психокорекційної роботи пенітенціарного психолога з засудженими в умовах колонії. *Актуальні проблеми психології*. Т. 7. Вип. 17. 2008. С. 126-129.
2. Кацавець Р. С. Особливості психологічної реальності осіб та роль пенітенціарної педагогіки у місцях позбавлення волі С. 91-97.
3. Меркулова Ю. В., Матієнко Т. В. Психологічні аспекти проблем покарання та виправлення засуджених : лекція. Одеса, 2017. 19 с.
4. Дільна З. Ф., Устрицька Н. І. Психологічні особливості ресоціалізації засуджених. *Порівняльно-аналітичне право*. № 1. 2020. С. 433-436.
5. Положення про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Підготовка до звільнення»: наказ Мініюстиції № 1418/5 від 16.05.2016 р. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0735-16> (дата звернення: 26.04.2024)
6. Типові посадові обов'язки психолога установи виконання покарань та слідчого ізолятора : наказ Міністерства юстиції України 04 лист. 2013 року N 2300/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1863-13> (дата звернення: 28.03.24)
7. Постоленко К. М. Особливості психологічної діагностики особистості засуджених. *Актуальні проблеми ресоціалізації засуджених та осіб з відхиленнями у правовій самосвідомості* : матеріали VI Всеукр. наук-практ. семінару. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. С. 17-20.

Достдар Р. М.,
канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри морського та господарського права,
НУК імені Адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна

КОЛІЗІЙНІ ПИТАННЯ СПАДКУВАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Спадкування є одним із найактуальніших питань у сфері юриспруденції, як на національному, так і на міжнародному рівнях. Воно є дуже спірним і вже довгий час є об'єктом досліджень у правників. Унаслідок зростаючої міграції населення в різних країнах світу відсоток спадкових справ, які ускладнені іноземним елементом, постійно збільшується. Такі переселенці доволі часто є родичами з громадянами країни свого походження, і це породжує виникнення спадкових справ з іноземним елементом.

У міжнародному приватному праві інститут спадкування розглядається, як актуальна та важлива тема, яка тягне за собою розробку нових діючих інструментів для колізійного та матеріально-правового регулювання даного питання. Колізійні питання спадкування свого часу досліджували такі науковці як В. В. Васильєва, М. О. Михайлів, Ю. В. Корнеєв, І. О. Коваль та інші.

Взагалі спадкові відносини виникають при переході прав та обов'язків від спадкодавця до спадкоємця, що регламентовано, наприклад, статтею 1216 Цивільного кодексу України [1]. Але, враховуючи той факт, що основною специфікою міжнародного приватного права є наявність іноземного елемента в будь-яких відносинах, то на спадкування це також розповсюджується. В нашому випадку є дві ситуації, коли проявляється зазначене вище, в першому варіанті спадкове майно знаходиться в межах різних держав. А у другому – спадкодавець або спадкоємець є громадянами різних держав або вони проживають в різних країнах. Саме тому в дію приходить колізійне регулювання спадкових відносин.

Але важливим є те, що колізійні норми у сфері міжнародного приватного права диференціюються залежно від виду спадкування. Ми можемо виокремити спадкування за заповітом та за законом. На розподіл колізійних норм ще впливає сам предмет спадкових відносин, що виникли відносно спадкування рухомого майна; спадкування нерухомого майна; спадкування інших майнових прав та обов'язків [2, ст. 309-310].

У сфері спадкування в міжнародному приватному праві найчастіше використовуються такі колізійні прив'язки як: особистий закон спадкодавця, що включає в себе закон громадянства або закон місця проживання; закон місця знаходження майна; «автономія волі» спадкодавця; закон місця вчинення заповіту; закон місця смерті спадкодавця.

У кожній країні існують свої особливості спадкування, тому доцільно буде порівняти декілька різних систем регулювання.

В континентальній Європі, де спадкові відносини регулюються нормами кодифікованого законодавства, цивільними кодексами, окремими законами поширення набули дві системи: система парантел та романська система. Перша система набула закріплення у Німеччині, Австрії або, наприклад, Швейцарії, та базується на близькості коліна в лінії родичів, які походять від одного пращура.

В свою чергу, романська система знайшла своє вираження у ступенях споріднення, тобто у кількості народжень, що віддаляють спадкоємця від спадкодавця. Цією системою користуються у таких країнах як: Бельгія, Франція або Італія [3, ст.295-296].

Зовсім інша ситуація у системі спадкування Великобританії, де діє англо-американська правова система. Тут існує певна специфіка, яка знаходить своє вираження у спадкуванні звільненого від боргів майна. Тобто лише після сплати всіх боргів спадкодавця виконавець заповіту розподіляє майно між спадкоємцями відповідно до волі заповідача. Це правило діє й за відсутності заповіту [4].

У міжнародному спадковому праві у країнах континентального права застосовується принцип універсального правонаступництва, в той час коли країни загальної системи (Великої Британії, США тощо) взагалі не передбачають правонаступництва.

Великі розбіжності у матеріальному праві країн різних правових систем для врегулюванні спадкових відносин призводять до застосування на практиці певних традиційних колізійних прив'язок, а саме: особистий закон спадкодавця (як закон громадянства, так і закон доміцилію); закон звичайного місця перебування спадкодавця (на момент складання заповіту або на момент смерті); закон місця знаходження майна (в основному застосовується у разі спадкування нерухомого майна); закон місця складання заповіту.

У вітчизняному законодавстві в Законі України «Про міжнародне приватне право» містяться колізійні норми щодо спадкування. Так, в ст.ст. 70 та 71 цього Закону зазначено, що «спадкові відносини регулюються правом тієї держави, в якій спадкодавець мав останнє місце проживання, якщо інше не було передбачено заповітом». Також

зазначено, що «при спадкуванні нерухомого майна, регулювання таких правовідносин буде відбуватися за законодавством держави, на території якої дане майно знаходиться, а майна, яке підлягає державній реєстрації в Україні – українським законодавством» [5].

Вивчаючи тему міжнародного спадкування, дуже важливо звернути увагу на особливості, які залежать від специфіки різних правових систем та законодавчих баз. Дуже дієвим інструментом при вирішенні спадкових питань між країнами є двосторонні угоди. Наприклад, Договір між Україною та Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах. Відповідно до статті 37 даного Договору зазначено, що «у сфері спадкування, такі правовідносини регулюються в залежності від типу майна. Якщо об'єктом спадкування є рухоме майно, то регулювання відбувається за законодавством громадянства спадкодавця в момент смерті. В тому випадку, коли заповідається у спадок нерухоме майно, то все залежить від тієї Договірної сторони, на чий території таке майно знаходиться. А сам поділ спадкового майна на рухоме та нерухоме регулюється цивільним законодавством тієї Договірної сторони, на території якої знаходиться таке майно».

Також можливі випадки, коли майно може переходити у спадок державі. Найчастіше таке відбувається за відсутності спадкоємців (коли майно визнається відумерлим за законодавством України). У статті 38 зазначеного вище Договору присутня норма, відповідно до якої, «за умови, коли відсутні спадкоємці, рухоме майно переходить у спадок тієї Договірної сторони, громадянином якої був спадкодавець в момент смерті, а нерухоме майно переходить тій Договірній стороні, на чий території таке майно знаходиться» [6].

Отже, у підсумку можна наголосити на тому, що колізії у сфері міжнародного спадкування зумовлені лише розбіжностями між законодавчими базами та специфікою регулювання спадкових відносин окремих держав. Значні розбіжності у матеріальному праві різних держав та труднощі, що виникають при вирішенні конкретних спадкових справ, формують відповідну судову практику. Для всебічного та об'єктивного регулювання спадкових відносин у міжнародному приватному праві потрібна досконала міжнародна законодавча база, яка буде дозволяти швидко та ефективно вирішувати усі колізійні питання, що стосуються інституту спадкування.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 30.04.2024)
2. Корнєєв Ю. В., Коваль І. О. Особливості правового регулювання спадкових відносин в міжнародному приватному праві. *Альманах права*. 2019. № 10. С. 308-312.
3. Михайлів М. О. Особливості правового режиму спадкування в міжнародному приватному праві. *Право і суспільство*. 2020. № 4. С. 292-301.
4. Васильєва В. В. Проблеми спадкування частки спадкоємця за заповітом у випадку його смерті до відкриття спадщини в Україні та країнах англо-американської правової системи права. *Приватне право і підприємництво*. 2016. Вип. 16. С. 69-72.
5. Про міжнародне приватне право. Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (Дата звернення 30.04.2024)
6. Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах. *Україна, Польща*; Договір, Міжнародний документ від 24.05.1993 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_174#Text (Дата звернення 30.04.2024).

УДК 347.131.2/26"654"

Панченко С. С.,

канд. юрид. наук, в.о. доцента (б.в.з.) кафедри цивільного та кримінального права і процесу, ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ СПЛИВУ СТРОКУ ДІЇ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ ТА ЙОГО ПРОМІЖНИХ СТРОКІВ

Переважна більшість цивільно-правових відносин – відносини майнові. Саме вони забезпечують можливість економічного, господарського обігу в суспільстві, що дозволяє кожному окремому суб'єкту цивільного права (як індивідуальному, так і колективному) забезпечити свою життєдіяльність. Не дивлячись на дискусійність самого поняття майнових відносин, загально визнаним є те, що до його змісту входять дві групи відносин: речові відносини та відносини у

галузі товарообігу (товарно-грошові відносини). В останньому випадку йдеться про цивільно-правові зобов'язання.

Однією з важливих характеристик усіх цивільно-правових зобов'язань є їх строковість. На відміну від абсолютних правовідносин (зокрема, відносин власності), які не пов'язані із будь-якими строками, зобов'язальні правовідносини обмежені певними часовими межами, оскільки інтерес сторін договору завжди має темпоральні межі.

Цивільно-правовий договір може містити різні строки, передбачені сторонами. Залежно від критерію, прийнятого за основу, серед них можуть бути виділені певні їх види. При поділі залежно від тривалості строків договору та їх співвідношення між собою можна виділити загальний строк договору та проміжні строки. Слід погодитись з тим, що найбільш активне застосування ця класифікація має саме у зобов'язальних відносинах. Проміжні строки насамперед встановлюються задля забезпечення діяльності господарюючих суб'єктів.

Загальний строк договору слід називати «строк дії договору». Щодо нього не варто вживати термін «строк договору», позаяк під ним можна розуміти будь-які строки договору, в т. ч. проміжні. Строк дії договору може передбачати внутрішню розбивку на проміжні строки, хоча й необов'язково загальний строк повинен їх включати.

Щодо проміжних строків, то до них деколи застосовується назва «окремі строки», проте вважаємо її невдалою у зв'язку з тим, що даний термін дуже часто використовується у правовій літературі у найрізноманітніших розуміннях.

Не зовсім вірним є застереження, що загальні строки «визначають часові межі всього правовідношення в цілому». Якщо йдеться про строк дії договору, то він є ознакою юридичного факту-договору та являє собою заплановану, бажану характеристику договірних правовідносин, які виникають із даного юридичного факту. Проте, передбачені у цивільно-правовому договорі строки не завжди будуть реалізовані у договірному зобов'язанні саме такими. Однією з ознак юридичного факту є здатність викликати правові наслідки. Проте, чи виникнуть ці правові наслідки у реальності, залежить від значної кількості обставин як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру.

Проміжні строки конкретизують загальний строк, відзначають окремі його етапи, які розбивають його на частини. Так, протягом строку дії договору поставки товар може постачатися окремими партіями.

Проміжні строки часто фіксуються сторонами у додатках до договору. Такими є так звані графіки виконання зобов'язань: графіки

передачі обладнання, виконання налагоджувальних робіт, поставки продукції.

Надзвичайне значення проміжних строків та їх дотримання проявляється не стільки у довгострокових договорах, скільки у тих договорах, які передбачають виконання обов'язків сторін частинами, і часто – регулярно. Класичним прикладом тут є договір постачання енергетичних та інших ресурсів через приєднану мережу. Що стосується договору поставки, то зазвичай він також передбачає проміжні строки, проте на сьогоднішній час це не завжди є характерною ознакою цього договору.

При цьому слід окремо вказати, що будь-які строки договору, якщо це не суперечить законодавству, можуть бути нормативними (нормативно-визначеними) за рахунок диспозитивної норми, якщо сторони, укладаючи договір, не скористалися своїм правом на свободу договору у напрямку узгодження цих умов договору, та не врегулювали їх за своєю домовленістю. Так, ч. 1 ст. 267 ГК України встановлює, що якщо в договорі строк дії договору поставки не визначений, договір вважається укладеним на один рік. У ч. 4 цієї ж статті встановлено, якими є проміжні строки поставки для окремих видів товару (місяць, квартал), якщо зі змісту договору випливає, що передбачається поставка товарів окремими паріями.

Сплив строку дії договору породжує певні правові наслідки. Проте, якими саме вони будуть, залежить від декількох факторів. Так, сплив строку дії договору припиняє договірне зобов'язання лише у випадку належного та реального виконання зобов'язання у встановлені строки. Проте, не завжди закінчення строку дії договору зумовлює припинення зобов'язання. Можливою є ситуація, коли договірне зобов'язання припиняється ще до спливу строку дії договору. Наприклад, при достроковому виконанні зобов'язання, яке не суперечить інтересам кредитора.

Може бути й інша ситуація: строк дії договору закінчився, проте повного виконання обов'язків не відбулося, а тому договірне зобов'язання не припинилося. У ЦК України передбачено наслідки спливу строку договору при невиконанні (неналежному) виконанні його умов сторонами (стороною). Насамперед, закінчення строку договору не звільняє сторони від відповідальності за порушення, які мали місце під час дії договору (ч. 4 ст. 631 ЦК України). По-друге, боржник, незалежно від факту застосування до нього заходів цивільно-правової відповідальності, і надалі зобов'язаний виконати зобов'язання в натурі, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 1 ст. 622 ЦК України). Тобто, йдеться про реалізацію принципу реального

виконання нездійснених обов'язків. Звичайно, що боржник зобов'язаний здійснювати виконання у натурі лише за умови, що кредитор не втратив інтерес у виконанні, не відмовився від договору чи не отримав від боржника відступне (ч. 2-3 ст. 622 ЦК України).

Сплив строку дії договору за загальним правилом не припиняє договірне зобов'язання до моменту повного та реального виконання, але часто може зумовити зміну правовідношення.

Реальним та належним є виконання, яке відповідає умовам договору та вимогам ЦК України, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких вимог та умов – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться (ст. 526 ЦК України). Саме у зв'язку з цим у гл. 50 ЦК України вплив строку дії договору не вказаний як підстава припинення зобов'язання. Хоча у договорі чи законі може бути прямо передбачено, що закінчення строку договору може зумовити й припинення зобов'язання. Навіть, якщо і не усі обов'язки боржника (боржників) були виконані.

Закінчення (сплив) проміжних строків, визначених договором, також може тягнути певні правові наслідки. Зокрема, дає можливість стороні оцінити стан виконання договірних обов'язків контрагентом та відповідно реагувати у випадку потреби на наявні порушення. Так, згідно ч. 2 ст. 849 ЦК України якщо підрядник своєчасно не розпочав роботу або виконує її настільки повільно, що закінчення її у строк стає явно неможливим, замовник має право відмовитися від договору підряду та вимагати відшкодування збитків.

Таким чином, сплив строку дії договору породжує певні правові наслідки. Проте, якими саме вони будуть, залежить від різноманітних факторів. Насамперед від того, чи відбулося належне та реальне виконання. Відповідно до дотримання цієї умови може відбутися припинення зобов'язання, притягнення особи, яка не виконала (чи неналежними чином виконала) зобов'язання до цивільно-правової відповідальності, присудження до виконання обов'язку в натурі тощо.

Може мати місце й ситуація, що договірне зобов'язання у зв'язку з його належним виконанням припиниться до спливу строку дії договору. У такому випадку закінчення (сплив) строку дії договору жодних правових наслідків не викликає.

Бердиченко І. О.,

канд. юрид. наук, професор Міжнародної Кадрової Академії,
ст. викладач кафедри цивільного та кримінального права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна
доцент кафедри кримінального права та процесу
Київського університету права НАН України, м. Київ

СИСТЕМИ ВІДЕОМОНІТОРИНГУ СТАНУ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Актуальним є питання створення єдиних підходів до функціонування та використання систем відеомоніторингу стану публічної безпеки. Наразі в Україні функціонують розгалужені системи відеонагляду, які встановлено в публічних місцях органами державної влади та місцевого самоврядування (Smart City камери відеоспостереження, автоматична система фото та відеофіксації порушень ПДР), підприємствами та установами різних форм власності, фізичними особами-підприємцями [1]. Беззаперечно, існує нагальна потреба в їх централізованому використанні в інтересах національної та державної безпеки, підвищення загального рівня публічної безпеки і порядку, і перш за все це стосується необхідності правового врегулювання використання таких систем. Існує потреба у встановленні єдиних правил інформаційного обміну на державному, регіональному та місцевому рівнях між суб'єктами – держателями таких систем через єдиний інформаційний простір з урахуванням розмежування прав доступу до інформації, правового регулювання питань захисту інформації, у тому числі персональних даних, у таких системах відеомоніторингу.

До розробки нормативно-правової бази у сфері функціонування систем відеомоніторингу необхідно підходити комплексно, з урахуванням ризиків у сфері ідентифікації інформаційних об'єктів, зокрема фізичних осіб, та обробки персональних даних, розумності строків зберігання таких даних. З метою забезпечення контролю за додержанням законодавства, що регламентує порядок функціонування та використання систем відеомоніторингу, доцільно передбачити у відповідному нормативно-правовому акті особливості здійснення перевірок повідомлень про порушення немайнових особистих прав, а також інших порушень прав та охоронюваних законом інтересів фізичних осіб, допущених під час функціонування таких систем, а також з метою дотримання засад відкритості та прозорості

функціонування згаданих систем доцільно передбачити щорічну публікацію на Порталі відкритих даних (<https://data.gov.ua/>) результатів проведеної оцінки впливу та статистику ефективності використання систем відеомоніторингу при реалізації завдань із забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання громадської безпеки і правопорядку.

Наступне, оскільки в системах відеомоніторингу оброблятиметься інформація з обмеженим доступом, зокрема біометричні дані, існує потреба у чіткому визначенні цілей збирання та обробки таких персональних даних. Враховуючи євроінтеграційні процеси в нашій державі, при розробці відповідного нормативно-правового акту необхідно врахувати вимоги п. 2 ст. 8 Хартії основоположних прав Європейського Союзу [2]; ст. 5 Конвенції Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних [3]; ст. 5.1.b Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27.04.2016 про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС [4]; ст. 4.1.b Директиви (ЄС) 2016/680 Європейського Парламенту і Ради від 27.04.2016 про захист фізичних осіб щодо обробки персональних даних компетентними органами з метою запобігання, розслідування, виявлення чи переслідування за кримінальні правопорушення або для виконання кримінальних покарань, а також щодо вільного переміщення таких даних і скасування Рамкового рішення Ради 2008/977/ЖНА [5]. Також при підготовці нормативно-правової бази з врегулювання функціонування систем відеомоніторингу слід врахувати напрацювання законодавчої резолюції Європейського Парламенту від 13.03.2024 стосовно регламенту Європейського Парламенту та Ради з гармонізації правил щодо Штучного Інтелекту [6]. У п. 54 преамбули Акту щодо ШІ системи з ознаками, що мають системи відеомоніторингу, визнано «високоризикованими», оскільки AI Act програми штучного інтелекту класифікуються за ступенем ризику і регулюються відповідно до цього критерію. До систем ШІ з високим ризиком належать ті, що мають значний вплив на права користувачів, їх здоров'я чи безпеку. Розділ, що регулює такі high-risk системи ШІ є одним із найбільших. В ньому визначається, що high-risk ШІ використовується в критичних сферах, таких як системи прийняття рішень у судових процесах, оцінки ризику в банківській сфері, контролю за працівниками, та біометричні системи ідентифікації [7]. При цьому у п. 95 преамбули зазначено, що такі системи не повинні використовуватись правоохоронними органами для невиборчого спостереження. У п. 10 ст. 26 Акту щодо ШІ передбачено,

що кожний випадок використання таких систем з метою цілеспрямованого пошуку осіб, підозрюваних або засуджених за вчинення кримінального правопорушення, потребуватиме дозволу судового органу, за винятком випадків, коли такі системи виконуватимуть первинну ідентифікацію потенційного підозрюваного безпосередньо на основі об'єктивних фактів, які можна перевірити. Кожне використання повинно бути обмежено тим, що суворо необхідно для розслідування конкретного кримінального правопорушення, перелік яких наведено у Додатку II до Акту щодо ШІ.

Беззаперечним є необхідність дотримання принципу правової визначеності для мінімізації ризиків та ускладнень подальшого правозастосування та недопущення неоднозначного тлумачення правових норм при регулюванні процесів функціонування систем відеомоніторингу, використання чіткої та зрозумілої термінології, що не суперечить термінології чинного законодавства, адже Конституційний Суд України зазначив, що юридичну визначеність слід розуміти через такі її складові елементи як чіткість, зрозумілість, однозначність норм права; право особи у своїх діях розраховувати на розумну та передбачувану стабільність існуючого законодавства та можливість передбачати наслідки застосування норм права (легітимні очікування) (абз. 5 пп. 3.2 п. 3 мотивувальної частини рішення від 23.01.2020 № 1-р/2020), а також те, що із конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі (абз. 2 пп. 5.4 п. 5 мотивувальної частини рішення від 22.09.2005 № 5-рп/2005) [8, 9].

Ініціативи стосовно врегулювання на законодавчому рівні створення та функціонування систем відеомоніторингу відбуваються вже понад п'ять років [10,11], але до цього часу це питання залишається відкритим. Підсумовуючи вважаємо, що мають бути врегульовані перш за все такі аспекти:

– передбачити єдині прозорі правові підстави щодо створення та користування системами відеомоніторингу для кожного суб'єкта з огляду на положення чинного законодавства, серед іншого Законів України «Про захист персональних даних» [12], «Про національну безпеку України» [13], «Про оперативно-розшукову діяльність» [14], «Про доступ до публічної інформації» [15], Кримінального процесуального кодексу України [16], а також виходячи з прав та обов'язків органів місцевого самоврядування;

- встановити чітко визначенні правові підстави (критерії) доступу того чи іншого органу, підприємства, установи чи організації до систем відеомоніторингу, в залежності від виконання конкретних завдань;
- врегулювати питання взаємодії органів, що входять до сектору безпеки і оборони між собою та органами місцевого самоврядування, при використанні систем відеомоніторингу;
- передбачити порядок визначення місць встановлення систем відеомоніторингу та місць, де такі системи встановлювати заборонено, а також спосіб попередження громадян про те, що за ними ведеться відеонагляд. Відповідно існує потреба у визначенні органу державної влади, який буде наділений повноваженнями такий порядок затверджувати;
- визначити способи демократичного цивільного контролю за використанням суб'єктами, зокрема органами, що входять до сектору безпеки і оборони та органами місцевого самоврядування, систем відеомоніторингу.

Список використаних джерел

1. Безпека vs приватність. Чи потрібен Україні повсюдний відеонагляд [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ms.detector.media/trendi/post/34349/2024-03-05-bezpeka-vs-pryvattist-chy-potriben-ukraini-povsyudnyy-videonaglyad/>.
2. Хартія основоположних прав Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/MU00303>.
3. Конвенція Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text.
4. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27.04.2016 про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text.
5. Директива (ЄС) 2016/680 Європейського Парламенту і Ради від 27.04.2016 про захист фізичних осіб щодо обробки персональних даних компетентними органами з метою запобігання, розслідування, виявлення чи переслідування за кримінальні правопорушення або для виконання кримінальних покарань, а також щодо вільного переміщення таких даних і скасування Рамкового рішення Ради 2008/977/ЖНА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ombudsman.gov.ua/uk/mizhnarodni-standarti-zpd>.

6. Законодавча резолюція Європейського Парламенту від 13.03.2024 стосовно регламенту Європейського Парламенту та Ради з гармонізації правил щодо Штучного Інтелекту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0138_EN.html.

7. Петрів О. Штучний інтелект та Artificial Intelligence Act: час для юридичних рамок /О. Петрів// Центр демократії та верховенства права. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cedem.org.ua/analytics/artificial-intelligence-act/> (дата звернення: 18.01.2024 р.).

8. Рішення Конституційного суду України від 23.01.2020 № 1-р/2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-20#Text>.

9. Рішення Конституційного суду України від 22.09.2005 № 5-рп/2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text>.

10. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо систем моніторингу стану безпеки» від 01.03.2019 № 10120 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/JH7T400A>.

11. Проект Закону України «Про єдину систему відеомоніторингу стану публічної безпеки» від 20.02.2024 № 11031 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43733>.

12. Закон України «Про захист персональних даних» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.

13. Закон України «Про національну безпеку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

14. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

15. Закон України «Про доступ до публічної інформації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>.

16. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

Левицький А. О.,
канд. юрид. наук, старший викладач
кафедри цивільного та кримінального права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна
Тарнавська О. О.,
студентка IV курсу юридичного факультету,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ТАКТИКА ДОПИТУ ПОТЕРПІЛИХ-ЖІНОК ВІД НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Вивчення тактики допиту жінок, які стали жертвами насильства, та факторів, що впливають на ускладнення цього процесу, є надзвичайно важливим у сучасному світі. Необхідно провести детальне дослідження цієї проблеми та розробити обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення тактичних прийомів допиту жінок-потерпілих. Такий аналіз допоможе покращити процес захисту прав жертв насильства та забезпечить їх більш ефективну підтримку та захист у судових процедурах.

Розуміння досвіду та емоційних потреб постраждалих може допомогти розвивати програми підтримки та реабілітації, спрямовані на полегшення травматичних наслідків насильства. Дослідження тактики допиту жінок має велике значення для подальшого вдосконалення системи захисту прав жінок та забезпечення їхнього фізичного та психологічного благополуччя.

Насильство над жінками – це будь-який акт насильства, що завдає або може завдати фізичної (побої, штовхання, ляпаси, удушення, каліцтво), сексуальної (примусові сексуальні акти, домагання, експлуатація, торгівля людьми), психологічної (погрози, образи, приниження, маніпуляції, ізоляція, переслідування) чи економічної (контроль над фінансами, позбавлення можливості заробляти гроші) шкоди або страждання жінкам, включаючи погрози здійснення таких актів, примус чи свавільне обмеження свободи.

Щорічно понад 1 млн українок зазнають фізичного, сексуального насильства та психологічного тиску в сім'ї, але до правоохоронних органів звертається лише 15% постраждалих. 115 000 скарг і повідомлень про домашнє насильство було зафіксовано Національною поліцією України у 2018 році, у 2019 році їх кількість зросла майже на чверть, а у 2020 році – на 50%. Майже 80% із них було подано жінками; переважна більшість жертв постраждала від повторних випадків

насильства з боку своїх колишніх або теперішніх інтимних партнерів [1, с. 1].

За січень 2024 року в Україні було зафіксовано рекордну кількість нових справ про домашнє насильство – 435 за місяць. Це на 55% більше, ніж у січні 2023 року, коли зареєстрували 280 таких справ. 225 кримінальних проваджень щодо домашнього насильства, в середньому, відкривали на місяць торік. Для порівняння, у 2020 році таких справ було 184, а у 2021 році – 202 провадження на місяць. Загалом 10 351 справа щодо домашнього насильства була зафіксована в Україні за останні 5 років. Близько 80% від загальної кількості відкритих справ про домашнє насильство доходить до суду щорічно [2].

Після повномасштабного вторгнення РФ в Україну, рівень насильницьких злочинів проти жінок дуже збільшився. Росіяни вбивали, катували, гвалтували українських жінок на окупованих територіях, саджали в катівні та забирали в полон. Сліди злочинів можна побачити після деокупації, наприклад в Ірпені, Бучі, Бородянці було безліч доказів звірських злочинів нелюдів. Теж саме можна сказати про звільнені території Харківської чи Херсонської областей, де у підвалах будинків працівники Національної поліції України знаходили катівні українського мирного населення, де з людей знущались, били, відрізали пальці, вуха, зрізали шкіру з татуваннями тощо.

Солдати держави-агресора мали вкрай жорстоке поводження з цивільними та полоненими особами. Цивільних жінок вони зазвичай гвалтували, а потім вбивали. На жаль, усі свідчення та докази правоохоронні органи могли дізнатись лише після деокупації, тому що запобігти вчиненню злочинів та покарати винних на непідконтрольній Україні території неможливо. Армія Росії застосовувала насилля як зброю проти населення та тримала всіх у страху. Окремий вид сексуального насильства – це коли до статевих органів під'єднували електроди і пускали струм. При чому говорили так: «Ми забираємо у вас можливість мати дітей, щоб ви не народжували патріотів». Коли вони гвалтували жінок, то вже після згвалтування казали, що настільки сильно і жорстоко знущалися, щоб жінки не могли завагітніти і не хотіли мати жодних інтимних зв'язків із чоловіками у майбутньому [3].

Неможливо не згадати про звірства окупантів з полоненими. Росіяни забирали в полон не лише цивільних, для них важливіші військові. До них вони ставляться найгірше, тому забирають в Оленівку чи відправляють на територію держави-окупанта. Про пекло полону Оленівки розповідають звільнені бійці «Азову». Дівчата розповідають, що жорстокіші були жінки-наглядачі, які їх били, принижували та морили голодом.

В березні 2024 року генеральний прокурор України Андрій Костін повідомив, що щонайменше 10 000 цивільних заручників, з них щонайменше 5 600 постраждало від тортур окупантів, також задокументовано функціонування 164 катівень та інших місць насильницького тримання на територіях, які були під окупацією за даними Національної поліції України.

Якщо аналізувати статистику вчинення насильницьких злочинів, можна дійти висновку, що найчастіше жертвами стають члени сім'ї злочинця, тобто дружина та діти. На етапі слідства не завжди враховують відносини між жертвою та насильником, що і є причиною неповного розгляду, вирішення справи та притягнення до відповідальності злочинця. Це перш за все стосується правильної тактики проведення допиту жінки, яка постраждала від насильницького злочину.

До насильницьких злочинів потрібно віднести не лише згвалтування, а й умисне тяжке чи середньої тяжкості тілесне ушкодження, побої та мордування, катування, примушування до статевого акту, задоволення статевої пристрасті неприродним способом, замах на вбивство тощо. Особистісні характеристики та поведінка жінок-жертв, на думку насильників, суттєво впливають на механізм вчинення злочину. Зазвичай, обвинувачені стверджують, що потерпіла мала аморальну та провокуючу поведінку. Це підкреслює важливість ретельного вивчення особистості жінки-потерпілої під час досудового та судового слідства. Поведінка потерпілої може приймати неадекватні форми, такі як приховування інформації, замовчування певних фактів або навіть відмова від раніше наданих свідчень. Ці аспекти суттєво впливають на тактику слідчих дій з її участю. Найчастіше, приховують інформацію від слідства особи, які мають родинний, дружній, службовий зв'язок із обвинуваченим.

Фізичний і психічний стан, рівень інтелектуального розвитку, тип поведінки, а також вік жінок впливають на обставини, місце та час вчинення насильницьких злочинів проти них. Соціально-психологічні характеристики потерпілих і наявність взаємовідносин з злочинцями також визначають спосіб, яким вчиняються насильницькі дії, і типові сліди, що залишаються.

Головним аспектом тактики допиту жінок, є детальне вивчення її особистості. Тобто слідчі при розслідуванні насильницьких злочинів повинні одержати дані про вік, місце народження, освіту та роботу особи, також про її родичів, колег та сусідів. Дослідити при наявності захворювання потерпілої, зокрема психічні розлади та стадії їх лікування. Необхідно створити повну характеристику індивідуальних

психологічних особливостей, емоційного стану, темпераменту та характеру жертви. Також слідчий повинен мати дані про те, чи мала потерпіла зв'язок із насильником (родинний, службовий) та вивчити зовнішні особливості жертви, наприклад, одяг, особисті речі, які були у жінки під час вчинення над нею насилля. Аналіз особистості потерпілої є частиною процесу розслідування, коли збирається інформація, що необхідна для розкриття злочину та встановлення в повному обсязі всіх обставин, що підлягають доказуванню.

Для вдосконалення роботи із потерпілими жінками, потрібно розвивати сферу правового захисту постраждалих. Доцільним є надання жертвам наступних прав: 1) знайомитися із постановою про призначення експертизи; 2) отримувати повідомлення від слідчих і судових органів про основні процесуальні рішення (пред'явлення обвинувачення, обрання запобіжного заходу та його відміни, накладення арешту на майно, зупинення провадження в справі тощо); 3) збирати за дорученням слідчого (суду) докази у справі; 4) заявляти клопотання перед судом другої інстанції про витребування додаткових матеріалів; 5) знайомитися з матеріалами про відмову в порушенні кримінальної справи, закритої чи зупиненої справи незалежно від підстав закриття та зупинення [4, с.10].

Для того аби проведення допиту потерпілої було успішним та не травмувало жінку, потрібно повідомити її про порядок проведення процесуальної дії; залучити психолога з метою адаптації особи; довести до відома про конфіденційність надання свідчень проти насильника; переконати про обов'язкове покарання винного.

Під час допиту важливо спостерігати за невербальними діями потерпілої, тобто не тільки за поведінкою, але й за жестами, мімікою та інтонацією. Варто також оперативно реагувати на зміни в проявах поведінки жінки, слідкувати за її реакцією на запитання та тон розмови. Слідчому потрібно знайти взаєморозуміння з жінкою, над якою був вчинений насильницький злочин. Не варто негативно оцінювати характер, поведінку та моральний стан потерпілої, ігнорувати запитання допитуваної чи обезцінювати її думку; також не слід акцентувати увагу на обставинах, що пом'якшують відповідальність обвинуваченого. А якщо розглядати малолітніх та неповнолітніх потерпілих від насильницьких злочинів, то особливості їх допиту пов'язані з віком та їх взаємовідносинами з обвинуваченими. Така категорія осіб більш залежна від насильника, який може залякати дитину психологічними чи фізичними методами впливу.

Правоохоронцям під час проведення досудового розслідування слід визначити достатність отриманих відомостей про потерпілу для

якісного проведення її допиту; визначити спеціалістів, яких слід залучити до допиту, вид технічних засобів фіксації; проконсультуватись з відповідними фахівцями, зокрема, психологами та лікарями, які вкажуть на деталі вразливого стану потерпілої.

Перед початком допиту особу потрібно повідомити про можливі уточнення, доповнення та перевірку її показань. Такі дії проводяться відповідно до вимог кримінально-процесуального законодавства, яке встановлює порядок судового розгляду справи. Особа повинна бути свідомою щодо цих правил і готова до можливих уточнень чи доповнень до своїх показань. Тактика допиту потерпілої під час судового слідства ґрунтується на комплексі криміналістичних рекомендацій та прийомів, який обирається в залежності від конкретних обставин, що склалися на момент призначення суддею цієї процедури. Вибір тактики може бути обумовлений особистісними характеристиками потерпілої, її належністю до певної класифікаційної групи, а також наявністю та характером взаємозв'язків з обвинуваченими. Особлива увага приділяється забезпеченню комфорту та безпеки потерпілої під час допиту, щоб створити сприятливі умови для отримання достовірної інформації.

Протидія насильству щодо жінок є важливою складовою боротьби за права та безпеку жінок у суспільстві. Це широкий спектр заходів, спрямованих на запобігання насильству, захист жертв, покарання насильників та зміну культурного та соціального оточення, що сприяє насильству. Однією з основних стратегій протидії є попередження насильства через освіту, підвищення свідомості та формування стереотипів про рівноправ'я та повагу до жінок. Додатково, важливо забезпечити доступ жінок до різних форм підтримки та захисту, включаючи жіночі центри, лінії допомоги та безпечні притулки.

У сфері правопорядку важливо забезпечити ефективне реагування насильство, включаючи прийняття законів, які криміналізують насильство в сім'ї та у відносинах, і забезпечують жертвам доступ до справедливості та захисту. Важливо також покласти відповідальність на суспільство в цілому за відмову від толерантності до будь-яких форм насильства щодо жінок. Насильство щодо жінок є серйозною проблемою, і протидія йому вимагає комплексного підходу на всіх рівнях суспільства.

Починаючи з 2015 року, програма UNFPA з протидії та запобігання гендерно зумовленому насильству працює над розробкою комплексної національної системи реагування та запобігання домашньому та гендерно зумовленому насильству в Україні. Програма надає підтримку Уряду України у зміцненні політичної та правової бази, покращує

доступ постраждалих до якісної допомоги та трансформує соціальні норми, які допускають ГЗН в українському суспільстві. З 2020 року UNFPA реалізує проєкт «Міста та громади, вільні від домашнього насильства», щоб допомогти громадам створити ефективні та стійкі місцеві системи реагування та запобігання домашньому насильству. Проєкт підтримує громади у створенні спеціалізованих служб для постраждалих від домашнього насильства, покращенні міжвідомчої взаємодії, проведення роботи з підвищення обізнаності мешканців громад і втіленні програм з запобігання насильству [5].

12 мобільних бригад соціально-психологічної допомоги працюють у Донецькій та Луганській областях за підтримки МБФ «Українська фундація громадського здоров'я», Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) та уряду Сполучених Штатів Америки в рамках проєкту «Комплексний підхід до вирішення гендерно зумовленого насильства та насильства проти хлопців, дівчат, чоловіків та жінок у східних регіонах України» [6].

Отже, тактика проведення допиту потерпілих жінок від насильницьких злочинів вимагає особливої уваги до їхньої ситуації. Під час допиту слід враховувати психологічні та емоційні аспекти, які можуть впливати на сприйняття та згадку подій. Важливо створити сприятливу та безпечну атмосферу для потерпілої, де вона може відчувати підтримку та повагу до своєї гідності.

Допит потерпілих жінок від насильницьких злочинів повинен проводитися з урахуванням можливих травматичних наслідків для них. Важливо дотримуватися принципів етики та гуманного ставлення, уникати виклику додаткового стресу та дискомфорту. Допит може бути ефективним лише у випадку, якщо потерпіла відчуває, що її права та гідність захищені, а інформація, яку вона надає, буде використана для покарання винних.

Протидія насильству проти жінок вимагає системного підходу та спільних зусиль усіх суспільних секторів. Для цього необхідно покласти особливий акцент на підвищення освітленості цієї проблеми, підтримку жертв та зміну стереотипів, що сприяють насильству. Такий підхід допоможе створити суспільство, в якому кожна жінка може жити безпечно та гідно.

Список використаних джерел

1. Аналітична довідка ООН. Гендерно зумовлене насильство. 4 с. URL: https://doi.org/file:///C:/Users/admin/Downloads/UN%20Policy%20aper%20on%20GBV_FINAL%20UKR.pdf

2. Opendatabot. Рекордну кількість справ про домашнє насильство зареєстрували у 2024 році – Опендатабот. *Опендатабот*. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/domestic-violence-2023>

3. Реалії Д., Горбатенко С. «Для них згвалтування – це зброя». Три дослідниці розповідають, що дізналися про сексуальні злочини військ РФ в Україні. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zgvaltuvannia-armija-rf-zvit/32918550.html>

4. Матюшкова Т. П. Тактика допиту потерпілих-жінок від насильницьких злочинів : автореф. Харків, 2006. 21 с.

5. Програма з протидії та запобігання гендерно зумовленому насильству. UNFPA Україна. URL: https://ukraine.unfpa.org/uk/GBV_services

6. Чому жінки мовчать про насильство та де шукати допомоги? UNICEF. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/stories/why-women-are-silent>

УДК 343.98

Левицький А. О.,

канд. юрид.ичних наук, старший викладач
кафедри цивільного такримінального права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

Кудимова Д. О.,

студентка IV курсу юридичного факультету
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ОБШУК ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Після повномасштабного вторгнення РФ на територію нашої держави кардинальних змін зазнало не тільки життя населення, а й вітчизняне законодавство, зокрема кримінально-процесуальне. Так, 01 травня 2022 року набув чинності Закон № 2201-IX [1], завдяки якому суттєвих змін та доповнень зазнали положення Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Зазначеним НПА, з-поміж усього іншого, розширено повноваження правоохоронних органів в процесі проведення обшуку транспортних засобів (можливість проведення обшуку у нічний час доби; можливість проводити обшук за відсутності понять; надання права керівнику

прокуратури санкціонувати проведення обшуку транспортного засобу тощо). Цьому послугували цілком логічні та очевидні причини – в період воєнного стану на території України суттєво зросла кількість різних воєнних злочинів та злочинів проти основ нацбезпеки.

Відповідно до ч.1 ст. 234 КПК України, «обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб» [2]. Як слушно зазначають деякі науковці-криміналісти, «проведення обшуку завжди пов'язано з певними обмеженнями конституційних прав громадян» [3, с. 287]. Зокрема тих, що передбачені ст. 30 Конституції України [4].

Правоохоронні органи можуть обшукувати не лише житлові будинки, офіси, виробничі приміщення, склади, ділянки місцевості та інші об'єкти, а й транспортні засоби (далі – ТЗ). Дійсно, обшук ТЗ – один із найпоширеніших різновидів обшуку. Найчастіше об'єктом обшуку ТЗ є автомобілі. Адже, як показує практика, нерідко саме в автомобілях правоохоронці виявляють речові докази у вигляді наркотичних засобів, зброї, грошей, документів, різних цінностей тощо.

Тактика проведення обшуку ТЗ залежить від його виду, марки, моделі та особливостей конструкції. При підготовці до обшуку автотранспорту необхідно зібрати відомості про його конструкцію, щоб висунути припущення про місця можливого приховування відшукуваних об'єктів. Для цього можна звернутися до описів у друкованих виданнях чи електронних базах даних. Окрім того, при проведенні оперативно-розшукових та слідчих дій необхідно встановити, чи не вносилося будь-яких змін до конструкції автомобіля, насамперед до його салону, кузова.

В ході даної процедури будь-які вузли та агрегати авто можуть розбиратися, тому нерідко для обшуку використовується оглядова яма, естакада, підйомник або спеціальне дзеркало із залученням до обшуку відповідного спеціаліста (автомеханіка). Фахівці запрошуються і для застосування пошукових засобів, виявлення та попередньої діагностики речовин, пристроїв, предметів, які шукаються. Наприклад, для виявлення наркотиків можливим є запрошення експерта, який на місці проведе експрес-аналіз знайденої речовини.

Для проведення пошукових заходів мають бути підготовлені відповідні технічні засоби. Однак перед цим у ряді випадків проводиться пошук та вилучення дактилоскопічних, трасологічних слідів, мікрооб'єктів, оскільки подальші маніпуляції можуть призвести

до їхньої безповоротної втрати. Примітно, що обшуку піддаються також предмети, що знаходяться в автомобілі – освіжувачі повітря, сумки, декоративні подушки, сувеніри тощо.

Розглянемо тактичні особливості обшуку автотранспортних засобів. Сучасний автомобіль – складний електронно-механічний транспортний засіб. Він складається з безлічі блоків, механічних вузлів, агрегатів та електронних систем. Це надає безліч можливостей для облаштування схованок. Тому, як уже зазначалося, доцільною є участь у процесі обшуку фахівця, який знайомий з особливостями транспортного засобу, що оглядається, передбачуваними місцями приховування предметів. Точка початку обшуку визначається з урахуванням габаритів шуканого знаряддя кримінального правопорушення або майна, обсягу та достовірності інформації про ймовірне розташування об'єктів. Під час огляду передньої частини автомобіля послідовно та ретельно перевіряють: зворотний бік номерного знака; внутрішню частину переднього бампера; порожнину радіатора; бризковики передніх коліс; повітропровід системи вентиляції; простір між повітряним фільтром та карбюратором; масляний фільтр; місце під акумуляторною батареєю; ковпаки коліс; простір за фарами у передніх крилах тощо.

Під час огляду задньої частини автомобіля уважно обстежуються: багажник (складові частини); простір під килимками та декоративним оздобленням, опори спинки заднього сидіння; запасне колесо; задні крила та бампер, габаритні ліхтарі; бризковики задніх коліс; бензобак (можуть встановлюватися несправжні баки, перевозитися герметичні контейнери всередині бензобака) тощо.

Під час обшуку ТЗ найбільш трудомістким є процес обстеження салону. Його доцільно починати із зовнішнього огляду передніх дверей, звертаючи увагу на стан панелей, ручок, перемикачів та кріплень окремих елементів. Обстежуються також полицьки і поглиблення на дверцятах, де можуть знаходитися відшукувані об'єкти, їх упаковка, сліди зберігання, інструменти, що використовувались для приховування предметів, що цікавлять слідство. Потім оглядається крісло водія, простір перед та під ним. За потреби положення спинки крісла змінюється і воно розбирається. Уважно оглядаються пороги, килимки для підлоги піднімаються для дослідження простору під ними. Далі досліджуються педалі та пази, якими вони пересуваються, приладова панель, кермо, важіль перемикання швидкостей, полиці, скриньки, простір між передніми сидіннями тощо.

Під час обшуку рекомендується вмикати двигун, щоб перевірити, як працюють прилади. Кваліфікований автотехнік здатний вказати, де можуть бути об'єкти, що заважають роботі приладів. Корисно також

зіставити показники приладів про наявність мастила, пального, води, антифризу, омивача у призначених для цього ємностях з даними вимірювань обсягу зазначених рідин, проведених за допомогою щупа.

У складних ситуаціях, коли пошуки не дають результатів, можливе зняття крісел, вилучення їх із салону з подальшим обстеженням. Для пошуку деяких об'єктів (наркотиків, вибухових речовин) вилучені крісла можуть досліджуватись за допомогою службово-розшукового собаки. Негативний результат роботи собаки в салоні може бути викликаний наявністю багатьох запахів усередині автомобіля. Поза салоном використання собаки може бути ефективнішим.

У звільненому від крісел салоні спочатку рекомендується обстежити зсередини стінки кузова, розташовані під панеллю приладів, потім прилеглі ділянки підлоги разом з пристроями, вузлами і агрегатами, що знаходяться на них. Так обшукується вся нижня частина салону. Потім рекомендується послідовно провести огляд бічних поверхонь, включаючи стійки і внутрішні поверхні дверей. Після цього оглядають стелю, освітлювальні та інші прилади, що знаходяться на ній. При необхідності плафони освітлювальних приладів, внутрішні панелі дверей, стійок, порогів, оббивки салону знімаються для дослідження простору, що знаходиться за ними. Таким же чином досліджуються багажне відділення ТЗ і предмети, що знаходяться в ньому. Якщо над кузовом є тент, його доцільно зняти та уважно дослідити. Борти кузова бажано розкрити, підняти незакріплені деталі дна і стінок, вивчити простір між окремими частинами, а також між кузовом і кабіною.

Велике значення має дослідження ходової частини, днища, рами автомобіля і агрегатів, що на них знаходяться. Для цього автомобіль бажано підняти на естакаду. Це дозволить не тільки ретельно обстежити названі вузли ТЗ, а й забезпечить повноту фіксації всіх пошукових операцій. Часто під час обстеження цієї частини ТЗ виникає необхідність демонтажу та розбирання окремих вузлів (вихлопних труб, глушників, коліс, паливних баків тощо). При виявленні схованок вони також оглядаються та додатково фіксуються за допомогою фото- та відеозйомки.

Одним зі способів приховування предметів в автомобілі є прикріплення їх до дна магнітом або іншим способом. При цьому предмет покривається брудом, який наноситься під час руху або ж спеціально. У процесі огляду ТЗ необхідно звернути увагу на наявність непередбачених конструкцією автомобіля кнопок або рукояток для відкривання будь-яких додаткових відсіків, у яких потенційно можуть бути схованки.

Слід звертати особливу увагу на наявність трасологічних слідів – слідів ковзання, утворених у результаті відкриття чи демонтажу деталей автомобіля, ступінь запиленості та забруднення деталей, свіжі сліди на кріпильних гвинтах, замасковані пошкодження декоративних панелей тощо. Елементи, які часто знімаються/відкриваються є менш забрудненими, а гвинти і гайки, що постійно відкручуються, мають більш яскраву поверхню. В результаті використання інструментів на деталях, що відкриваються, утворюються сліди. При обстеженні двигуна рекомендується оглядати порожнини трубопроводів, що відокремлюються, ємностей для мастила, антифризу, омивача тощо. Коли це важко зробити, в названі порожнини може вводиться щуп, за допомогою якого можливе виявлення об'єктів, що приховуються.

Насамкінець звернемося до практики Верховного Суду України (далі – ВСУ) щодо обшуку ТЗ. Як приклад можна навести постанову колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі ВСУ від 25.09.2018 року по справі № 623/4131/15-к [5]. Відповідно до матеріалів постанови, особу було засуджено за ч.1 ст. 263 КК України до покарання у вигляді позбавлення волі на 4 роки за те, що під обшивкою ТЗ, власником якого був обвинувачений, і який зупинили правоохоронці на посту ДПС поблизу м. Ізюм Харківської області, у ході обшуку були виявленні гранати, підривачі та патрони, які там незаконно зберігалися. Попри це особа, яка їх перевозила, була повністю виправдана спочатку апеляційним, а пізніше і ВСУ через те, що мав місце незаконний обшук ТЗ, адже всупереч вимогам кримінального процесуального закону, після здійсненого правоохоронцями огляду ТЗ, була відсутня ухвала слідчого судді, яка б надала дозвіл на його обшук, що має наслідком визнання доказів, які були отримані під час проведення такого обшуку, недопустимими.

Таким чином, при проведенні обшуку транспортних засобів необхідно враховувати особливості їх технічного устрою та технологію виготовлення вузлів і агрегатів, а також володіти знаннями щодо місць можливого приховування відшукуваних об'єктів. Відповідні знання дозволять обрати найбільш ефективну тактику здійснення пошукових дій та отримати необхідну і значущу інформацію. Важливо аби процедуру обшуку було проведено у чіткій відповідності до вимог чинного законодавства.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14.04.2022 №

2201-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2023, № 16, ст.69. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text>(дата звернення: 19.04.2024).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>(дата звернення: 20.04.2024).

3. Криміналістика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Авт.: К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; *Ліра ЛТД*, 2017. 480 с.URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Chaplynskyi_Kostiantyn/Kryminalistyka.pdf?

4. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. Із змінами, внесеними згідно із Законом № 27-IX від 03 вер. 2019 р., ВВР, 2019, № 38, ст.160.

5. Постанова Верховного Суду по справі № 623/4131/15-к від 25 вересня 2018 року. URL: <http://www.revestr.court.gov.ua/Review/76812124> (дата звернення: 22.04.2024).

УДК 343.213.7

Долгов А. Г.,
старший викладач кафедри
цивільного та кримінального права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

БОЙОВИЙ ІМУНІТЕТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Бойовий імунітет – це правова категорія, яка є елементом інституту правових імунітетів, основним призначенням якого є закріплення реабілітаційних пільг і привілеїв у правових відносинах. Правовий імунітет – це виняткове право особам зі спеціальним статусом не підкорятися окремим загальним законам та окремим положенням, не виконувати певні обов’язки та не нести відповідальності з метою збереження їх особливого статусу. Тобто, особи із правовим імунітетом повністю або частково перебувають поза юрисдикцією держави, оскільки імунітет за своєю природою є юридичним винятком. Так, у ст

У Конвенції про привілеї та імунітети (ООН, 13.02.1946 р.) визначено, що імунітет – це винятки та пільги, які надаються дипломатичним представникам у відповідності до міжнародного права [1].

Як зауважує О. Ткаля, правовий імунітет – це «спосіб регулювання суспільних відносин, чітко обумовлений у міжнародному чи (або) національному законодавстві, шляхом надання спеціального правового статусу суб'єкту, пов'язаний зі звільненням його від виконання певних обов'язків і відповідальності, з метою забезпечення виконання відповідних функцій» [2].

Правовий імунітет відрізняється наступними ознаками:

– загально-правова категорія, яка зустрічається в нормах міжнародного, конституційного, кримінального, кримінально-процесуального, цивільно-процесуального та адміністративного права;

– історично змінюється під впливом історично-соціальних чинників, зокрема, протягом історичного періоду трансформувалася в інститут, який забезпечує ефективність виконання соціально-корисних функцій осіб, які мають відповідний імунітет;

– стосовно осіб, які мають правовий імунітет, законодавством встановлення спеціальний порядок залучення їх до відповідальності та застосування заходів адміністративно-процесуальної чи кримінально-процесуальної дії (зокрема, особа з правом імунітетом може бути захищена від судового позову або арешту, не може бути притягнена до відповідальності за деякі дії та заяви, які, зазвичай, могли стати підставою для переслідування, також існують обмеження щодо затримки, арешту або виконання судових рішень стосовно цих осіб) та ін.

Інститут бойового імунітету не є притаманним системі континентального права, до якої належить Україна, проте впровадження його до норм українського кримінального законодавства обумовлене умовами воєнного стану та воєнних дій в межах протистояння агресії росії.

Практика застосування такого інституту як «бойовий імунітет» у кримінальному законодавстві різних країн має певні особливості, наприклад:

– США: ст. 2680 (J) Кодексу 28 (Судова влада та Судовий процес) визначає, що уряд США має імунітет від будь-яких претензій у зв'язку із бойовими діями американських збройних сил. Також, права система США судовий прецедент «Правило Рендуліча», відповідно до якого визначається, що рішення військовослужбовця може бути помилковим, але не злочинним у випадку допущення помилок під час війни.

– Велика Британія: за рішенням міністра оборони Великої Британії у випадку загрози національній безпеці та проведення воєнних операцій за межами держави, встановлюється бойовий імунітет збройних сил Корони, відповідно до якого військовослужбовці, які беруть участь у воєнних діях не можуть бути притягнені до відповідальності за свою професійну діяльність;

- Ізраїль: законодавство Ізраїлю передбачає, що держава не несе відповідальність за дії, які вчиняє Армія Оборони Ізраїлю в ході воєнних операцій або військових дій. Також кримінальне законодавство Ізраїлю визнає, що жодна особа не може бути притягнена до кримінальної відповідальності, якщо вона такі дії вчинила за правомірним наказом компетентного органу, якому зобов'язана підпорядковуватися [3, с. 131-132].

Указ президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 2102-ІХ від 24.02.2022 р. (дія указу продовжувалася неодноразово у зв'язку із необхідністю протистояння воєнним та парамілітаристським силам російської федерації на території України) передбачає, що «Військовому командуванню разом із військовими адміністраціями, органами виконавчої влади, правоохоронними органами та за участю органів місцевого самоврядування запроваджувати і здійснювати передбачені Законом України "Про правовий режим воєнного стану" заходи правового режиму воєнного стану, реалізовувати повноваження, необхідні для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності» (п. 2) [4]. На нашу думку, саме це положення є передумовою для практичного застосування нормативно-правового регулювання інституту бойового імунітету в кримінальному праві.

Подальшого нормативно-правового розвитку інститут бойового імунітету набув у результаті прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану» [5]. П. 1 даного закону постановляє внести зміни до Кримінального кодексу України, а зокрема у статті 43-1 закріпити положенням щодо невизнання кримінальним правопорушенням діяння, яке вчинене в умовах воєнного стану або в період воєнного конфлікту і спрямоване на про стримування та відсіч збройної агресії росії, якщо такі дії не несуть ознак катування та застосування заборонених засобів ведення війни, визначених у міжнародному гуманітарному праві, інших нормативно-правових актів і звичаїв війни [5; 6]. А також включити до

Закону України «Про оборону України» наступне визначення поняття бойового імунітету «бойовий імунітет – звільнення військового командування, військовослужбовців, добровольців Сил територіальної оборони Збройних Сил України, працівників правоохоронних органів, які відповідно до своїх повноважень беруть участь в обороні України, осіб, визначених Законом України "Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України", від відповідальності, у тому числі кримінальної, за втрати особового складу, бойової техніки чи іншого військового майна, наслідки застосування збройної та іншої сили під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння), настання яких з урахуванням розумної обачності неможливо було передбачити при плануванні та виконанні таких дій (завдань) або які охоплюються виправданим ризиком, крім випадків порушення законів та звичаїв війни або застосування збройної сили, визначених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [5;7].

З приводу закріплення положення щодо звільнення від кримінальної відповідальності за дії, які захищаються бойовим імунітетом не тільки у Кримінальному кодексі України, але і в іншому нормативно-правовому акті ми погоджуємося з думкою, що «жоден інший нормативно-правовий акт, окрім КК України, не може і не здатний регулювати ані питання кримінальної протиправності діяння, ані питання притягнення чи звільнення від кримінальної відповідальності (навіть якщо ідеться про військовослужбовців)» [3, с. 134].

Також слід зауважити, що існує правова колізія між нормами КК України та Законом України «Про оборону України», зокрема, бойовий імунітет одночасно визнається зауваженими НПА як обставина, що виключає кримінальну відповідальність та обставина яка звільняє від кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Конвенції про привілеї та імунітети: ООН від 13.02.1946 р. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/privileg.shtml (дата звернення: 20.03.24)
2. Ткаля О. Теоретичне обґрунтування імунітету як особливої правової категорії. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26827/07-Tkalya.pdf?sequence=1> (дата звернення: 10.03.24)

3. Бегунц А. О. Імунітети в кримінальному праві України: дис. ... доктора філософії: спеціальність 081-Право. Харківський нац.уні-т. ім. В.Н.Каразіна. Харків. 2023. 229 с. URL: https://karazin.ua/storage/static-content/source/documents/aspirantura/zakhysty/behunts/diss_Behunts_AO.pdf (дата звернення: 10.04.24)

4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ президента України від 24.02.2022 р. № 2102-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 15.03.24)

5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану: Закон України від 15.03. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#Text> (дата звернення: 20.03.24)

6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B4#w1_1 (дата звернення: 10.03.24) (дата звернення: 10.04.24)

7. Про оборону України: Закон України 06.12.1991 р. № 1932-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 10.03.24)

УДК 343.343.6

Ворфоломєєва Т. С.,

в.о. викладача

кафедри цивільного та кримінального права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ТРАНСПЛАНТАЦІЯ ОРГАНІВ ТА ТКАНИН І ДОНОРСТВО КРОВІ

Право на трансплантацію є ключовим аспектом прав людини, оскільки дозволяє кожній особі реалізувати своє право на життя та здоров'я, що передбачено Конституцією України. У сучасному світі, де медичні технології вражають, одним із найвидатніших досягнень є трансплантація органів та тканин. Цей процес дозволяє пересаджувати органи та тканини з одного організму до іншого, врятувавши життя та відкриваючи нові перспективи здоров'я.

Подібні операції – це справжнє диво медицини. Вони можуть повернути багатьом людям надію та можливість жити повноцінним життям. Звичайно, процес трансплантації є складним і потребує великої уваги та підготовки з боку лікарів та пацієнтів. Але результати цієї роботи – це диво, котре неможливо оцінити за його справжню цінність.

У п. 25 ст.1 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» вказано: «Трансплантація – спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці анатомічного матеріалу людини від донора реципієнту і спрямований на відновлення здоров'я людини» [1]. Слід відзначити, що в попередній редакції цього закону 1999 року термін «трансплантація» визначав можливість пересадки реципієнту «органа або іншого анатомічного матеріалу», причому взятих як у людини, так і у тварини, що наразі категорично заборонено чинним Законом України «Про умови використання біоімплантатів та ксеноімплантатів». [2].

Науковець С. В. Гринчак справедливо вважає, що «трансплантація – це двоєдина операція, під час якої життя чи здоров'я хворого (реципієнта) можна врятувати шляхом заподіяння шкоди здоров'ю іншої людини або шляхом пересадки анатомічних матеріалів від мертвої людини, складовими такої операції є вилучення трансплантата в донора та його пересадка реципієнту» [4, с. 11], хоча всупереч йому Г. В. Чеботарьова пропонує виключити з юридичного визначення трансплантації «суто медичні» дефініції [3, с. 6].

Крім трансплантації органів та тканин, не менш важливе значення має і донорство крові. Кров – це життєво важлива складова, без котрої неможливо уявити нормальне функціонування організму. І в той же час, кров може зберігати життя, якщо вона надається вчасно та в правильних кількостях.

Кожен донор крові стає справжнім героєм, врятувавши багатьох людей від небезпеки. Їхній внесок неможливо переоцінити, адже вони дарують життя та надають можливість медикам зробити свою роботу більш ефективно.

Заслугує на увагу визначення поняття донорства, запропоноване Мисливою О. О., як свідомого добровільного акта волевиявлення особи, здійсненого нею за життя чи на випадок смерті, який полягає в наданні анатомічних сегментів організму (органа або іншого анатомічного матеріалу, зокрема, фетальних матеріалів, крові та її компонентів, репродуктивних клітин) з метою безпосереднього їх використання для пересадки чи навчальних або наукових досліджень, а також виготовлення лікарських препаратів (у тому числі і біоімплантатів) [5, с. 266].

Донорство та трансплантація повинні розглядатися як взаємопов'язані етапи одного цілісного процесу лікування. Без донорства, яке включає переливання крові або вилучення органів чи тканин, трансплантація стає неможливою. Однак пересадка органів або тканин, на відміну від процедур забору крові, потребує хірургічних втручань.

Донорські матеріали можна використовувати не лише для трансплантації. Вони також є основою для створення лікарських препаратів, біоімплантів, проведення діагностичних та наукових досліджень, а також для навчальних цілей. Таке використання донорських матеріалів не завжди є частиною процесу трансплантації і має своє власне значення в медичній практиці.

Це важливе застереження слід завжди враховувати, оскільки воно має практичне значення та визначає можливості використання донорських матеріалів у різних аспектах медицини та науки.

Протягом перших шести місяців 2023 року відбулося 257 операцій з трансплантації органів, що становить майже 70% від загальної кількості втручань за весь 2022 рік та понад 80% у порівнянні з показниками 2021 року. Найбільша кількість таких операцій була проведена у Першому медичному об'єднанні Львова (59), Інституті серця МОЗ України (40) та Національному інституті хірургії та трансплантології імені О. О. Шалімова (39).

Позитивна тенденція продовжується і у відсотковому співвідношенні трансплантацій від померлого донора, який на даний момент становить понад 62% від усієї кількості. Ця динаміка пов'язана, серед іншого, з розширенням переліку закладів, які можуть проводити діагностику смерті мозку – їх кількість збільшилась на 15.

Також помітно зросли показники трансплантацій гемопоетичних стовбурових клітин. Ці процедури виконуються у 8 медичних закладах України. Протягом першого півріччя 2023 року було здійснено 157 пересадок кісткового мозку, з них 29 – для дітей.

Наразі всі операції з трансплантації, що фінансуються МОЗ в рамках пілотного проекту, надаються пацієнтам безоплатно. Однак, починаючи з січня 2024 року, вартість пересадки органів буде покриватися Національною службою здоров'я в межах Програми медичних гарантій.

Отже, трансплантація органів та тканин, разом із донорством крові, є невід'ємною складовою сучасної медицини, яка відкриває безцінні можливості для врятування життів та поліпшення якості життя пацієнтів. Ці процедури демонструють успішні результати та продовжують розвиватися завдяки передовим технологіям та науковим досягненням.

Трансплантація органів і тканин дозволяє пересаджувати життєво важливі органи та тканини від одного організму до іншого, забезпечуючи пацієнтам нові шанси на здорове життя. Важливою складовою цього процесу є донорство крові, яке забезпечує доступ до необхідних компонентів крові для лікування та врятування життів.

Список використаних джерел

1. Постанова Судової палати з кримінальних справ Апеляційного суду Донецької області, справа № 11-1663-08 від 25.07.2008. URL: <http://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 30.11. 2008)
2. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині: Закон України від 17 травня. 2018 р. № 427-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 28. Ст. 232. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>
3. Чеботарьова Г. В. Кримінально-правові проблеми трансплантації органів або тканин людини та донорства крові: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2003. 18 с.
4. Гринчак С. В. Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини: підстави кримінальної відповідальності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2007. 218 с.
5. Мислива О. О. Злочини у сфері трансплантації: проблеми термінології // Вісник Дніпропетровського державного університету. внутрішніх. справ України. 2008. № 2. С. 263-273.

УДК 347.4

Бичкова О. О.,
студентка 251 групи
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Правове регулювання та захист прав споживачів є одним із важливих аспектів чинного законодавства та сучасного правового розвитку. З моменту виникнення цивільного права, захист інтересів споживачів завжди був актуальним завданням. Проте, в умовах постійних змін у суспільстві та економіці, ця проблематика набуває

нових вимірів, що вимагає постійного аналізу та вдосконалення правового регулювання.

Забезпечення прав споживачів є ключовим аспектом забезпечення чесної підприємницької діяльності будь-яких компаній. Хоча Україна була однією з перших країн колишнього радянського простору, що прийняла Закон про захист прав споживачів [4, с. 15], на сьогодні вона ще не досягла високого європейського стандарту в цьому напрямку.

За думкою Пілігрим Г. С., основними проблемами на українському ринку, які турбують споживачів, залишаються: вільний доступ на ринок як вітчизняних, так і зарубіжних виробників та їхніх продавців; неузгодженість дій контролюючих органів та недостатнє інформування споживачів про їхню роботу; недостатня законодавча база у сфері захисту прав споживачів; відсутність інформаційної підтримки щодо можливих шахрайств, підробок та фальсифікації товарів, що ускладнює процес вибору товарів та виявлення обману споживачами. З урахуванням актуальності цих проблем, кожен споживач потребує підтримки та захисту від негативних явищ [1, с. 196-197].

На сьогоднішній день внутрішній ринок країни став більш ризикованим та небезпечним для прав та інтересів споживачів. Більшість суб'єктів господарювання, особливо виробники, втрачають свою конкурентоспроможність. Це призводить до поширення на внутрішньому ринку небезпечної та низької якості продукції, що стає все більш загрозливим для здоров'я та життя населення.

Однак, навіть після прийняття Закону України «Про захист прав споживачів», Україна, як одна з перших країн пострадянського простору, ще не досягла європейського рівня захисту прав споживачів. Окрім прийнятих законів, необхідно створити передумови для їх ефективного застосування та реалізації. Низький рівень юридичної обізнаності серед споживачів в Україні є серйозною проблемою. Багато покупців бачать пам'ятку про права споживачів в магазинах, але, на жаль, часто не цікавляться ознайомленням з ними та не мають наміру використовувати ці права для захисту своїх інтересів.

Однією з найбільш серйозних проблем у сфері захисту прав споживачів є ускладнений доступ до державних органів, відповідальних за їхній захист на місцевому рівні. Наприклад, Державна інспекція України з питань захисту прав споживачів має свої відділення тільки на рівні областей, що призводить до складнощів у доступі для мешканців віддалених регіонів. Це особливо актуально для малих містечок і сіл, де рівень порушень прав споживачів найвищий. Хоча в законодавстві визначено повноваження місцевих органів влади у сфері захисту прав споживачів і передбачено можливість делегувати ці повноваження на

місцевий рівень, на практиці відповідних підрозділів та персоналу на місцях часто бракує або взагалі відсутні. Головною причиною цього є недостатнє фінансування таких органів та відсутність достатніх ресурсів у місцевих органах влади для виконання їхніх функцій у цій сфері.

Необхідно зазначити, що споживач, права якого порушено, може звертатися до державних або громадських організацій, але найефективнішим та дієвим способом є звернення до суду. Судовий захист прав споживачів передбачений у статті 22 Закону України «Про захист прав споживачів», в якій зазначено, що суд вирішує питання щодо захисту прав споживача, передбачених законодавством, і у разі задоволення вимог споживача одночасно вирішує питання про відшкодування моральної (немайнової) шкоди [2].

Зазвичай судовий захист споживчих прав здійснюється у формі індивідуального судового позову, коли позивач (або співпозивач), який є безпосереднім споживачем продукції чи послуг, просить про відновлення своїх прав або відшкодування збитків, заподіяних порушенням його прав.

Забезпечення ефективного захисту споживачів може бути досягнуте за допомогою кількох ключових шляхів. По-перше, це включає в себе забезпечення доступу до ринку високоякісної продукції та послуг, що дозволяє уникнути порушень прав споживачів. По-друге, це передбачає регулювання діяльності суб'єктів господарювання у сфері торгівлі та послуг з метою захисту прав споживачів. По-третє, це означає встановлення пріоритету для споживачів у відносинах з виробниками, продавцями та виконавцями на споживчому ринку.

Варто зазначити, що здорова конкуренція між компаніями, що виробляють та продають продукцію, може стати основним стимулом для поліпшення ситуації у сфері захисту прав і інтересів споживачів. У таких умовах компанії будуть зацікавлені в підвищенні якості продукції, встановленні оптимального співвідношення ціни та якості, оскільки споживачі, маючи можливість вибору, віддають перевагу їхнім товарам [3, с. 100].

Забезпечення захисту прав споживачів є важливим для діяльності суб'єктів господарювання в будь-якій країні, особливо це актуально для України. Незважаючи на те, що законодавство України формально надає споживачам широкі можливості з питань захисту їхніх законних прав та інтересів, реалізація цих можливостей ускладнена через низку проблем у цій області. Чинне українське законодавство та нормативно-правове забезпечення Європейського Союзу не охоплюють усі важливі сфери та напрямки консюмерського права.

Отже, захист прав споживачів у цивільному праві залишається актуальною проблемою сучасного суспільства. Для успішного вирішення цієї проблеми необхідно поєднувати зусилля законодавців, бізнесу та споживачів у напрямку створення ефективної та справедливої системи захисту прав споживачів.

Список використаних джерел

1. Піцурія Н. Окремі питання цифровізації відносин щодо захисту прав та законних інтересів споживачів небанківських фінансових послуг. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. Вип. 8. Київ, С. 196-204.

2. Про захист прав споживачів: Закон України від 01.12.2005 р. № 3161-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>

3. Хижняк В. О. Стандарти ЄС щодо захисту прав споживачів: уроки для України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Економічні науки. 2017. Вип. 27. Ч. 1. С. 99-102

4. Яновицька Г. Б. Цивільно-правові засоби захисту прав споживачів в Україні. Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук: 12.00.03. Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2021. 34 с.

УДК 343.13:355.12](043.2)

Бронченко А. Є.,

студентка 4 курсу юридичного факультету
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

Науковий керівник:

Левицький А. О.,

старший викладач кафедри цивільного
та кримінального права і процесу
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ЗНАЧЕННЯ СЛІДОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

В часи конфліктів та війн, суспільство вкладає велике значення у встановлення справедливості та виявлення правди. Слідча інформація стає важливим інструментом у цьому процесі, виступаючи не лише як джерело доказів, але й як ключовий елемент у виявленні та покаранні воєнних злочинів. У світі, що часто супроводжується воєнними діями,

слідча інформація виявляється надійним показником, спрямованим на забезпечення справедливості та відновлення міжнародного порядку.

Перед працівниками правоохоронних органів та органами досудового розслідування постають актуальні питання стосовно особливостей розслідування та фіксування кримінальних правопорушень проти довілля в умовах воєнного стану, що виникають при: кримінально-правовій кваліфікації цих діянь; визначенні обсягу та змісту обставин, що підлягають з'ясуванню; збиранні та дослідженні «слідової» інформації. Тому що від повноти й якості дослідження і фіксування залежать подальше використання можливостей проведення судових експертиз, з'ясування та доказування наслідків злочинів проти довілля та їх причинного зв'язку зі збройною агресією РФ, установлення розміру завданих екосистемі України збитків і ефективність досудового розслідування злочинів проти довілля, пов'язаних зі збройною агресією РФ проти України взагалі [1].

Розслідування воєнних злочинів є невід'ємною частиною правосуддя, спрямованого на забезпечення справедливості та відновлення порушеного правопорядку. У цьому контексті, значення слідової інформації не може бути недооцінене. Слідчі матеріали, докази та свідчення відіграють вирішальну роль у встановленні правди, ідентифікації винних осіб та накладанні відповідальності за вчинені злочини.

У процесі розслідування воєнних злочинів важливою складовою є встановлення фактів, яке здійснюється за допомогою слідових даних. Ці дані відіграють критичну роль у визначенні обставин і деталей вчинення злочинів, зокрема, встановленні місця, часу і способу їх вчинення. Наприклад, за допомогою фото-, відео- та аудіозаписів можна отримати доказову базу, яка точно відображає події і дозволяє зробити об'єктивні висновки щодо вчинених злочинів. Така інформація є важливим елементом для забезпечення справедливості та відповідальності за вчинені злочини.

Визначення винних є важливим кроком, на якому базується правосуддя. Зібрана під час розслідування інформація використовується для ідентифікації осіб, що брали участь у злочинах, та установлення їхньої причетності до вчинених дій. Ця інформація може бути отримана з різних джерел, таких як свідчення очевидців, експертні докази, документи та інші джерела. Процес визначення винних включає аналіз усієї зібраної інформації з метою встановлення їхньої відповідальності перед законом. Це є важливим етапом для забезпечення справедливості та покладання відповідальності за вчинені злочини. Правильне визначення винних є вирішальним для

забезпечення примирення та відновлення порушеного правопорядку у постраждалих громадах та країнах.

Докази, зібрані під час розслідування воєнних злочинів, є критичним елементом судового процесу, оскільки вони створюють основу для ухвалення обґрунтованих рішень. Судові матеріали, які включають в себе свідчення, експертні висновки, фотографії, відео- та аудіозаписи, а також інші докази, надають суду необхідну інформацію для аналізу подій та встановлення відповідальності осіб, звинувачених у воєнних злочинах. Ці докази допомагають суду ретельно проаналізувати всі аспекти справи, включаючи мотиви, обставини та дії звинувачених. Важливо підкреслити, що докази повинні бути надійними та достовірними, щоб забезпечити справедливий судовий процес і визначити відповідні судові рішення. Такий підхід не лише дозволяє забезпечити справедливість для всіх сторін, але й сприяє зміцненню правових системи та відновленню довіри громадськості до судових органів. Таким чином, слідчі матеріали і докази є невід'ємною складовою судового процесу у розгляді воєнних злочинів і відіграють ключову роль у забезпеченні справедливості та правопорядку.

Сліди в основному відображаються в уяві свідків та потерпілих, які спостерігали подію, знають про факти і події щодо вчинення кримінального правопорушення. Також слідова інформація відображається у документах, як паперових, так і електронних, у різних договорах, бланках тощо. Вони зазвичай відносяться до групи інтелектуальних підробок та потребують детального вивчення, аналізу та порівняння з іншими документами та даними [2].

Спеціаліст-криміналіст – із використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить фотографування місця події та оточуючої обстановки, основних вузлів і окремих слідів злочину способами орієнтовної, оглядової, вузлової та детальної фотозйомки; відповідає за якісну фіксацію всієї слідової інформації; виготовляє фототаблицю до протоколу огляду місця події; проводить вимірювання; виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, що несуть на собі слідову інформацію вчиненого злочину; складає схеми, плани; надає консультації слідчому з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок; відповідає за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених про це даних у протоколі огляду та схемі, плані до нього [3].

Аналіз слідової інформації має значення для запобігання майбутнім злочинам. Під час розгляду воєнних злочинів, цей аналіз дозволяє виявити системні порушення, які можуть бути в основі подібних

правопорушень у майбутньому. Наприклад, він може вказати на недоліки у системі контролю або недостатність правового регулювання. На основі цього аналізу можуть бути прийняті заходи для усунення цих проблем і запобігання майбутнім злочинам. Це може включати удосконалення законодавства, зміцнення контролю з боку правоохоронних органів, підвищення свідомості громадськості або впровадження освітніх програм. В результаті, аналіз слідової інформації стає важливим інструментом для створення більш безпечного та стабільного суспільства.

У розслідуванні воєнних злочинів важливим аспектом є врахування міжнародного права та стандартів. Це вимагає об'єктивності та ретельного документування всієї слідової інформації. Врахування міжнародного права в процесі розслідування є важливим для забезпечення справедливого та безперечного судового процесу, а також для визначення відповідальності за вчинені злочини згідно з міжнародними нормами. Об'єктивність і ретельне документування слідової інформації забезпечують стійкість доказів і уникнення можливих спроб перекручення фактів чи впливу на розгляд справи. Такий підхід до розслідування воєнних злочинів сприяє зміцненню довіри до правової системи як на національному, так і на міжнародному рівнях, і підтверджує важливість додержання прав людини та принципів міжнародного права у всіх сферах правосуддя.

Забезпечення справедливості та примирення в контексті розслідування воєнних злочинів залежить від об'єктивності та достовірності слідової інформації. Ця інформація виступає основою для справедливого судочинства та процесу примирення, оскільки вона дозволяє ретельно проаналізувати всі аспекти справи та визначити відповідні заходи. Об'єктивність слідової інформації гарантує непередбаченість рішень суду та дієвість правосуддя, що сприяє відновленню порушеного правопорядку та міцній основі для примирення між конфліктуючими сторонами. Достовірна інформація допомагає створити основу для довіри та розуміння між відомчими групами, сприяючи процесу відновлення миру та гармонії у постраждалих громадах та країнах.

Отже, проаналізувавши наведені аспекти, можна зробити висновок, що розслідування воєнних злочинів є складним та важливим процесом, що вимагає об'єктивності, ретельності та врахування міжнародних норм та стандартів. Слідова інформація виступає основою для справедливого судочинства та процесу примирення, допомагаючи встановити факти, ідентифікувати винних та запобігти майбутнім порушенням. Забезпечення справедливості та примирення є ключовими

завданнями, які стоять перед правоохоронними органами та міжнародними спільнотами у розслідуванні воєнних злочинів, і від їх успішного виконання залежить відновлення порушеного правопорядку.

Список використаних джерел

1. Марченко, О. А. Деякі проблемні питання фіксування та розслідування кримінальних правопорушень проти довілля в умовах воєнного часу. Правова позиція (правонаступник наукового журналу «Вісник Академії митної служби України». Серія: “Право”) №2 (39). 2023. С. 179-183.

2. Березняк, В. С. (2020). Щодо криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у будівельно-інвестиційній сфері. Юридична наука, (10 (112), с. 93-99.

3. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07.07.2017 № 575. Офіційний вісник України. 2017. № 67. С. 135. Ст. 2019.

УДК 347.6

Доній А. А.,
студентка III курсу юридичного факультету,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна
Науковий керівник:
Січко Д. С.,
канд. юрид. наук, доцент,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ

Сімейні правовідносини постійно розвиваються та вдосконалюються, відбуваються глобалізаційні процеси. Через ці чинники наявність шлюбного договору стає все більш актуальним. Також ці чинники сприяють розвитку і вдосконаленню сімейного законодавства, а також породжують нові форми правових угод у цій сфері. Є певні колізії та проблемні аспекти в правовому регулюванні та застосуванні норм права шлюбного договору. Цю проблематику досліджували вже

багато науковців і практикуючих юристів, що свідчить про її значимість та складність.

Шлюбному договору присвячена Глава 10 СК, у якій містяться положення щодо змісту, форми, строків дії, зміни умов тощо. Інститут шлюбного договору є відносно новим в нашому законодавстві й не є таким поширеним, як в інших країнах. Крім того, на законодавчому рівні є ряд колізій щодо правового регулювання шлюбного договору.

Перше, на чому потрібно зупинитись, це на визначенні поняття «шлюбний договір». На законодавчому рівні відсутня дефініція цього поняття, саме тому наявні дискусії серед вчених, як наслідок з'являються складнощі в його правовому розумінні. О. О. Уляненко вважає, що шлюбний договір – це угода фізичних осіб різної статі, що подали заяву про реєстрацію шлюбу чи угоду подружжя, що визначає майнові права й обов'язки подружжя в період шлюбу, зокрема порядку поділу майна на спільне і роздільне, порядку його використання, відчуження, розподілу доходів і витрат, а також їх майнові права та обов'язки як батьків у шлюбі і (чи) у випадку його розірвання [1, с. 4]. Л. Дорошенко та А. Бистра визначають шлюбний договір як правочин, де сторонами якого є особи, які подали заяву до органів РАЦС про реєстрацію шлюбу чи подружжя, й в якому закріплюються їх майнові права та обов'язки на час шлюбу та (або) на випадок його припинення [2, с. 94]. І. В. Жилінкова стверджує, що шлюбний договір це згода осіб, що беруть шлюб або перебувають у шлюбі, якою встановлюються майнові права і обов'язки подружжя в шлюбі та у разі його розірвання [3, с. 123].

Є загальновизнаною думкою розглядати шлюбний договір як частину цивільного права, оскільки, незважаючи на свої особливості, до нього застосовуються загальні принципи цивільного законодавства. Таку позицію підтверджує і Верховний Суд, який, розглядаючи касаційну скаргу у справі №755/19197/18, зазначив, що «шлюбний договір, насамперед, є категорією цивільного права, отже, відповідно до статті 8 Сімейного кодексу України, у випадках договірною регулювання сімейних відносин слід застосовувати загальні норми статей 3, 6 Цивільного кодексу України щодо свободи укладення договору, а також глав 52, 53 Цивільного кодексу України щодо понять та умов укладення, зміни та припинення договору» [3, с. 127].

До особливостей шлюбного договору належать його учасники, предмет і зміст. Цей договір може бути укладений як перед державною реєстрацією шлюбу, так і в будь-який момент під час перебування у зареєстрованому шлюбі, тому його учасниками можуть бути як подружжя, так і особи, які подали заяву на реєстрацію шлюбу. Це

важливий аспект, оскільки впливає на момент початку чинності договору. Законодавство обмежує предмет договору лише майновими відносинами подружжя, залишаючи особисті відносини між ними та їх дітьми поза область регулювання. Це пояснюється тим, що договором можуть бути узгоджені тільки ті обов'язки, які можуть виконуватись за допомогою примусу.

Відповідно до ч. 4 ст. 93 Сімейного кодексу України, шлюбний договір не може ставити одного з подружжя у надзвичайно невідгідне матеріальне становище [4]. Проте законодавець не дає конкретного визначення даному поняттю, тобто воно є оціночним. Тому це може призвести до зловживань цією нормою на практиці. Частиною 5 ст. 93 СКУ також передбачена заборона передавати у власність одному з подружжя майно, право на яке підлягає державній реєстрації. Дана норма суперечить п. 3 ст. 3 Цивільного кодексу України, якою передбачена свобода договору, а також ч. 3 ст. 6 ЦКУ, а саме, що сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд. Тобто в даному випадку порушується право вільного розпорядження своєю власністю [5]. На практиці склалися два зовсім різні підходи до розв'язання питань, що стосуються дії певних положень укладеного між подружжям договору. У першому варіанті шлюбний договір забороняє визнавати право власності одного з подружжя на об'єкт нерухомого майна, який підлягає державній реєстрації і належить іншому з подружжя. З іншого боку, на законодавчому рівні дозволяється визначати правовий статус майна за шлюбним договором. Отже, такі суперечки все частіше вирішуються у судовому порядку, але виникає проблема, пов'язана з правильним тлумаченням відповідної норми закону та відсутністю єдиної судової практики з даного питання. Можна навести правові позиції Верховного Суду, що суперечать один одному. Наприклад, відповідно до постанови Верховного Суду України від 28 січня 2015 року у справі №6-230цс14 та постанови Верховного Суду від 30 січня 2018 року у справі №756/7489/15ц [6] суд визначає правову позицію щодо того, чи має подружжя право визначати у шлюбному договорі правовий статус майна, яке було набуто до або під час шлюбу. Це фактично дозволяє сторонам цього договору отримати право власності на нерухоме майно, яке підлягає державній реєстрації. Проте, відповідно до рішень Верховного Суду від 26.02.2020 №755/19197/18, положення договору, яке встановлює власність одного з подружжя як особисту на ім'я того, хто придбав і зареєстрував майно. Визнається недійсним. Незважаючи на те, що частина 2 статті 97 Сімейного кодексу України дозволяє відхилитися від спільності майна

подружжю. Отже, можна спостерігати колізію норм, що робить складнішим застосування норм на практиці.

Ще однією складністю залишається можливість укладання шлюбного договору через представника. Варто відзначити, що в країнах Європи цей підхід є законним і широко практикується. Прямої заборони на це Сімейний Кодекс не містить, проте Верховний Суд прийшов до висновку, що особисті немайнові та майнові відносини між подружжям є тісно пов'язаними, що не можуть бути передані іншій особі. Шлюбний договір не може бути укладений через представника, адже представнику заборонено укладати правочини, які можуть бути вчинені тільки особисто тією особою, яку він представляє [7].

В наші дні більшість сімей розглядають укладення шлюбного договору як відступ від усталених норм поведінки, що склалися у суспільстві в галузі шлюбно-сімейних відносин. Існує кілька причин, що пояснюють таке ставлення до шлюбного договору в нашому суспільстві. По-перше, в Україні немає традиції укладення шлюбних договорів, і якщо хтось з наречених або подружжя виявляє намір укладення такого договору, це сприймається як відсутність кохання, або звернення шлюбу до меркантилізму [1, с. 4].

По-друге, члени нашого суспільства мають недостатню інформацію про можливість укладення шлюбного договору. Укладення шлюбного договору відкриває можливість мирного врегулювання майнових питань у випадку розлучення, уникнення конфліктів у вирішенні майнових питань, коли не завжди можна досягти справедливої згоди шляхом домовленості. Для зміни негативного сприйняття інституту шлюбного договору у сімейному праві необхідно, щоб керівні органи держави забезпечили населенню достатню інформованість з цього питання. Це може бути здійснено через проведення консультацій, освітні заходи, надання порад через уповноважені органи (наприклад, РАЦС може рекомендувати укладення шлюбного договору під час подання заяви на одруження), а також розповсюдження відповідної інформації через ЗМІ. Ці заходи сприятимуть зміні застарілих поглядів та підвищенню правосвідомості суспільства, що в свою чергу стимулюватиме вдосконалення нормативного регулювання у сфері шлюбних договорів. Зростаюча свідомість населення також призведе до активнішого використання судами шлюбних договорів у вирішенні спорів, що сприятиме сталості і єдності судової практики в цій сфері [1, с. 76].

Отже, шлюбний договір дозволяє партнерам в сімейних відносинах розширити свої права, відступивши від стандартного режиму розподілу майна за законом, і вирішувати свої матеріальні відносини з

урахуванням власних потреб. Інститут шлюбного договору є невід’ємною складовою сучасного соціально-економічного розвитку і розширює можливості подружжя у сфері майнових відносин. Однак для забезпечення його ефективності і запобігання зловживанням необхідне вдосконалення діючого законодавства та узгодження судової практики у вирішенні сімейних суперечок, пов’язаних з укладанням таких угод.

Список використаних джерел

1. О. О. Ульяненко. Шлюбний договір у сімейному праві України: автореф. дис... канд. юр. наук. Київ. 2003. 193 с.
2. Дорошенко Л. М., Бистра А. О. Деякі аспекти укладання шлюбного договору: Форум права, № 4. 2013. С. 93–97.
3. І. В. Жилінкова. Концепція шлюбного договору за новим Сімейним Кодексом України. Вісник Академії правових наук України. 2002. № 3. С. 122-130.
4. Сімейний кодекс України: Закон України від 02.04.2020 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
6. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>
7. Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 28.01.2015 у справі No 6-230цс14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/42576431>.
8. Чуєнко В. І.; Купрійчук А. М. Проблемні аспекти укладення шлюбного договору. Становлення та розвиток правової держави: *проблеми теорії та практики*. 2022. С. 368-371.
9. Конєв І.; Марченко О. Проблемні питання правового регулювання та дії інституту шлюбного договору в Україні. *Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ»*, September 29, 2023; Bologna, Italy: 75-77.

Снінатій І. В.,
студентка 352 групи юридичного факультету,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна
Науковий керівник:
Достдар Р. М.,
канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри морського та господарського права,
НУК імені Адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ З ВИКОРИСТАННЯМ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ В УКРАЇНІ

Із розвитком тенденцій сучасного суспільства удосконалюються технології, які залучаються майже до всіх сфер життєдіяльності суспільства. Розвиток всесвітньої системи сполучених мереж – Інтернет згенерував велику кількість суспільних відносин, які через їх своєрідність викликав необхідність врегулювання даних відносин. Суспільство почало обирати зручність та швидкість через використання даних цифрових технологій з появою інтернету.

Дане проблемне питання щодо договору купівлі-продажу з використанням мережі інтернет досліджували науковці, а саме: Вінник О., Гетьман А., Борисова В., Євсєєва О., Золотухін О. та інші.

Загальною світовою тенденцією у сфері економіки є розвиток інтернет-торгівлі, що стрімко поширилася завдяки використанню інформаційно-комунікаційних технологій з надання низки переваг як для продавців (цілодобове пропонування товарів необмеженому колу споживачів; нижчі витрати на організацію та ведення торгівлі, рекламу товарів), так і для споживачів (широкий асортимент товарів та швидкий їх пошук без перерв і вихідних; нижчі ціни, ніж у звичайних магазинах; економія часу на покупки; зручність оплати) [1, с. 6].

Технології із використанням мережі Інтернет зародили інше уявлення про торгівлю, оскільки з появою різних інтернет-магазинів, веб-сайтів, шоурумів постала проблема у відсутності законодавчого регулювання торговельної діяльності з використанням діджиталізованому просторі.

Однак, відносини, які виникають між однією стороною (покупцем) та іншою стороною (продавцем) у цифровому просторі, регулюються як і звичайні традиційні, зокрема, положеннями Цивільного кодексу України від 16.01.2003 року, Закону України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 року та Закону України «Про електронну

комерцію» від 03.09.2015 року. Цивільний кодекс України є основоположним в сфері регулювання інституту купівлі-продажу, оскільки він встановлює основні цивільно-правові засади укладання договору, момент, процес виконання та наслідки при розірванні даного договору, а в Законі України «Про електронну комерцію» та в Законі України «Про захист прав споживачів» містяться особливі норми, які вже регулюють окремі специфічні відносини в міжнародній комп'ютерній мережі в торговельній діяльності.

Використовуючи інтернет з метою задоволення суспільних потреб та задля реалізації придбання різних речей, продуктів та інших благ для існування, учасники даних правовідносин в діджиталізованому просторі мусять завжди пам'ятати про договори купівлі-продажу, оскільки, незважаючи на те, де відбувається дані правовідносини, договори завжди залишаються договорами, незалежно у якій сфері та на якій платформі (у реальному житті або з використанням мережі Інтернет) відбуваються дані правовідносини.

Відповідно до Цивільного кодексу України, у ст. 655 передбачена дефініція договору купівлі-продажу, а саме: за договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму [2]. Згідно з положеннями Закону України «Про електронну комерцію» в п. 5 ч. 1 ст. 3 вказаного Закону зазначено, що електронний договір – домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків та оформлена в електронній формі [3]. Договори купівлі-продажу повинні укладатися письмово на паперовому носії, який має містити підпис та за наявності бути завіреним печаткою, або якщо у разі електронного документа, то має бути підписаним із використанням кваліфікованого електронного підпису (КЕП).

Договір купівлі-продажу характеризується родовими ознаками, як типу договору, оскільки, як і всі інші види купівлі-продажу, спрямований на передачу у власність майна на еквівалентнооплатній основі за рахунок грошових сум. Саме зазначене дозволяє застосувати до виконання договору загальні положення, а саме: правил про строк, кількість, асортимент, якість і комплектність товару [4, с. 43-44].

Майже кожна людина здійснювала замовлення через всемережжя, однак при укладенні цифрового договору купівлі-продажу у покупця повинно було виникати питання щодо моменту укладення договору та наявності всіх необхідних реквізитів, через що виникає низка

специфічних технічних особливостей, проте правове регулювання здійснюється на загальних засадах законодавства.

Інтернет-магазин є спеціалізованим сайтом в інтернеті, на якому розміщується інформація про товари та проводиться замовлення товару. Водночас, товари, що пропонуються для продажу на цьому сайті, знаходяться на складі торговельного підприємства, яке здійснює цю торгівлю [6, с. 20].

Завдяки проведеному аналізу багатьох інтернет-магазинів наявна інформація наступна: найменування речі (товару), вигляд даного товару (у виді фотографії), встановлена фіксована ціна та пропозиція необмеженому колу осіб придбати даний товар. Щоб договір вважався дійсним як в реальному житті, так і в інформаційному просторі, необхідно висловлення оферти та отримання акцепти. Отже, відповідно до вищезгаданого переліку представленої інформації в інтернет-магазині, то, згідно зі ст. 641 Цивільного кодексу України, у всіх вищезазначених випадках дана пропозиція може вважатися публічною офертою [2].

Сторона даних правовідносин, яка бажає отримати у своє право власності користування та володіння даний товар, заповнює форму на обраному веб-сайті, де вказує свої дані за яким планує отримати обраний товар. Однак, постає наступна проблема у ідентифікації особи, яка приймає пропозиції (акцепт) даного магазину, оскільки якщо буде порушено право продавця, у разі неприйняття покупцем товару, то продавцю буде важко довести факт порушення його прав. В даному випадку визначити, хто уклав договір купівлі-продажу, неможливо, тому, з огляду на вищезазначене, можемо дійти висновку, що договір купівлі-продажу з використанням мережі інтернет не може вважатися укладеним, оскільки одна зі сторін є невідомою та не може піддаватися встановленню як особистості, тобто заповнення покупцем запропонованої форми для замовлення товару можна вважати лише як пропозицію укласти договір купівлі-продажу, а не як акцепт запропонованого договору.

Наступна проблема постає у намірі укладання договору, яка обумовлена технічними можливостями, оскільки всі дії з використанням мережі інтернет здійснюються через інформаційно-технологічні системні служби. Через що постає питання законності розміщеної даної інформації на різних платформах інтернету та, наступне те, хто та як несе відповідальність за дану інформацію. В договорі користувача інтернету та провайдеру є нормативне положення, де зазначається, що провайдер не несе відповідальність за дійсність, законність та переслану інформацію користувачами інтернету.

Цивільне законодавство встановлює певні вимоги стосовно форми правочинів, а саме, що зазначене у пункті 2, 3 частини 1 статті 208 Цивільного кодексу України передбачено, що правочини між фізичною та юридичною особою та правочини фізичних осіб між собою на суму, що перевищує у двадцять і більше разів розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, крім правочинів, які повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення, належить вчиняти у письмовій формі. Виходячи з вищезазначеного, договір купівлі-продажу не потрібно вчиняти письмово, у разі, коли вартість товару, який продається з використанням інтернету не перевищує 340 грн, або коли момент оплати й отримання товару збігаються незалежно від вартості покупки і продавця (замовлення доставляє кур'єр магазину і він же приймає оплату за даний товар).

Також правочин буде вважатися вчинено письмово, якщо його зміст зафіксовано в одному чи кількох документах (у тому числі електронних), у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони, що передбачено у ч. 1 ст. 207 Цивільного кодексу України [2]. Таким чином, даний правочин буде підтверджено, коли інтернет-магазин письмово або за допомогою електронного повідомлення підтвердить інформацію відповідно до норми законодавства, а саме ст. 13 Закону України «Про захист прав споживачів» [5]. Про підтвердження визнання правочину дійсним буде свідчити надходження оплати або електронного листа від покупця, де він погоджується придбати даний товар.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, можемо дійти висновку, що продаж товарів та укладення договорів купівлі-продажу з використанням мережі інтернет на сьогоднішній день поширений вид цивільних відносин. Однак, незважаючи на те, що законодавець робив спроби врегулювати дані відносини, проте постає багато проблемних питань, що зумовлено низьким рівнем правосвідомості як зі сторони покупця, так і зі сторони продавця, вважаємо, що найправильнішим виходом з даної ситуації було прийняття окремого нормативно-правового акту, який врегулював всі особливості укладення даного договору.

Список використаних джерел

1. Вінник О. М. Правовий режим інтернет-магазинів. *Ius Privatum (legal doctrine and practice/ правова доктрина і практика)*. 2019. №1. С. 5-14. URL: https://iusprivatumjournal.online/wp-content/uploads/2020/10/IP_5-14_Vinnyk.pdf (дата звернення 29.03.2024).

2. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата запити 02.04.2024).

3. Закон України «Про електронну комерцію». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, №45, ст. 410. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text> (дата звернення 03.04.2024).

4. Договір як універсальна правова конструкція: монографія / Гетьман А. П., Борисова В. І., Євсєєва О. П. та ін.; за ред. Гетьман А. П., Борисової В. І.. Харків : Право, 2012. 432 с.

5. Закону України «Про захист прав споживачів». Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, №30, ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата запити 03.04.2024).

6. Золотухін О. Інтернет-магазин: особливості діяльності та обліку. *Вісник податкової служби України*. 2009. №25 (549). С. 20.

УДК 347.65

Толстих Д. І.,
студентка 352 групи юридичного факультету,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна
Науковий керівник:
Достдар Р. М.,
канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри морського та
господарського права,
НУК імені Адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна

СПАДКУВАННЯ ПРАВА НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ

Стаття 13 Конституції України закріплює, що земля є основним національним багатством і підлягає особливій охороні держави, тобто ця охорона забезпечується ефективним захистом суб'єктивних земельних прав, в тому числі права на землю у сфері спадкування та права на земельні ділянки. Земельні ділянки завжди викликали та продовжують викликати значний інтерес як у випадку безпосереднього спадкування, так і в інших правовідносинах.

Основні концепції спадкового права, включаючи спадкування землі, виникли ще в римському праві. Потім ці концепції були відтворені у

цивільному праві різних країн і до цього часу є основою спадкового права більшості сучасних правових систем. Спадкування права на земельну ділянку в Україні повинно ґрунтуватися на загальних принципах цивільного права і на специфічних принципах спадкового права, що сформувалися ще в часи Римської імперії.

Деякі вчені вважають, що земельна ділянка є особливим об'єктом цивільних правовідносин, який займає центральне місце в системі нерухомих речей і має спеціальний правовий режим через свої особливі фізичні властивості, як один з видів природних ресурсів. У земельно-правовій науці існує інший підхід, згідно з яким правові відносини, пов'язані з набуттям права приватної власності на земельну ділянку, вважаються особливим видом земельних правовідносин, які виникають, змінюються і припиняються внаслідок діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування і застосування норм земельного законодавства [2, с. 10].

Повернення понять спадкового права, що стосуються землі та нерухомості, в Україні почалося після прийняття Земельного Кодексу України, Цивільного Кодексу України та інших нормативно-правових актів. Ці акти відновили в цивільному обігу право приватної власності та інші речові права на землю, такі як право довічного користування землею, суперфіцій, емфітевзис, сервітут. У Цивільному Кодексі України 2003 року була введена окрема норма, яка визначає порядок спадкування права на земельну ділянку – це стаття 1225 «Спадкування права на земельну ділянку» [3].

Питання спадкування земельних ділянок свого часу досліджували В. П. Яніцький, М. Р. Габріадзе, О. С. Уразовська та інші.

О. С. Уразовська, вивчаючи питання спадкування права на земельну ділянку за українським законодавством, пропонує розглядати його з двох поглядів: об'єктивного та суб'єктивного. У об'єктивному аспекті це включає в себе сукупність норм, які визначають права та обов'язки, що стосуються передачі прав та обов'язків померлого громадянина іншим особам, суб'єктивне значення полягає у можливості особи бути викликаною до спадщини, а також у правомочності цієї особи після прийняття спадщини. Особливості правового статусу спадкового переходу земельних ділянок визначаються широким спектром чинників, включаючи тип земельної ділянки, її місцезнаходження, розмір та кількість спадкоємців [4, с. 15].

Важливим аспектом є те, що правило зворотної сили не застосовується до спадкування земельної ділянки. Право власності на нерухоме майно виникає у спадкоємця не з моменту відкриття спадщини, а з моменту державної реєстрації цього майна відповідно до

частини 2 статті 1299 Цивільного кодексу України. Це означає, що час виникнення права власності на успадковане нерухоме майно прив'язується до моменту державної реєстрації цього майна. Ця законодавча тенденція відображає сучасний підхід до правочинів з нерухомістю, за якого право власності виникає у набувача і правочин вважається вчиненим лише після його державної реєстрації згідно з частиною 1 статті 210 та частиною 4 статті 334 Цивільного кодексу України [3].

Правове оформлення спадкових прав – це правові дії, в результаті яких встановлюється частка кожного спадкоємця у спадковому майні, і спадкоємці отримують право розпоряджатися цим майном. Проте виникають проблеми з оформленням та прийняттям спадщини у вигляді земельної ділянки.

Виникає питання, чи вважається спадкоємець власником земельної ділянки, якщо він прийняв спадщину, яка включає таку ділянку, але не зареєстрував її. Законодавство не надає однозначної відповіді на це питання. З одного боку, згідно зі статтею 1296 Цивільного кодексу України, відсутність свідоцтва не зводить на спадкоємця права на спадщину, тобто факт отримання (або неотримання) свідоцтва про право на спадщину не впливає на обсяг прав і обов'язків спадкоємця. З іншого боку, у пункті 27 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» №7 від 30.05.2008 року зазначено, що отримання свідоцтва про право на спадщину для спадкоємця, який прийняв спадщину, є правом, а не обов'язком. Тому відсутність такого свідоцтва не може бути підставою для відмови у відкритті провадження у справі [5]. Також спадкування земельної ділянки має особливість в тому, що закон вимагає збереження її цільового призначення. Призначення земельної ділянки встановлюється у державному акті про право власності на землю. Також слід звернути увагу, що спадщина на земельну ділянку вважається оформленою належним чином з моменту отримання витягу з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Цей витяг є остаточним документом, який засвідчує право власності на успадковану земельну ділянку [6, с. 11-13].

Буває, що спадкодавцю належала земельна ділянка на праві власності, але відомості про присвоєння їй кадастрового номеру відсутні в Державному кадастрі. Тоді оформлення спадщини на земельну ділянку сповільнюється, оскільки з'являється потреба у здійсненні дій щодо включення земельної ділянки до бази Державного земельного кадастру та отримання відповідного витягу. Дана процедура є обов'язковою, оскільки, відповідно до ч. 2 ст. 377 ЦК України,

кадастровий номер земельної ділянки – це істотна умова договору, що передбачає набуття права власності на цей об'єкт [3].

Трапляються ситуації, де у видачі свідоцтва на спадщину на земельну ділянку спадкоємцям відмовляють, тому що він не має змоги надати оригінал державного акта на право власності на земельну ділянку, виданого на ім'я спадкодавця. У випадку його втрати потрібно отримати дублікат. Для цього слід звернутись до органу, що його видав. У Земельному кодексі України залишається невирішеним питання щодо права розпорядження земельними ділянками сільськогосподарського призначення особами, що отримали ці ділянки у власність під час перебування у громадянстві України, а потім змінили громадянство, а також порядок їх відчуження. Передача успадкованої земельної ділянки сільськогосподарського призначення іноземному громадянину чи особі без громадянства має відбуватися через укладення цивільно-правової угоди, яка передбачена законодавством України, і відповідно до неї здійснюється перехід права власності на земельну ділянку до іншої особи. До вирішення цього питання в законодавстві, на практиці потрібно діяти аналогічно процедурі прийняття та оформлення спадщини іноземними особами або особами без громадянства. Іншими словами, коли особа припиняє своє громадянство України, вона повинна відчужити земельну ділянку сільськогосподарського призначення [7, с. 432].

Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» визнає всі права на земельні ділянки, які були зареєстровані до 1 січня 2013 року, але у власників таких земельних ділянок та їх спадкоємців можуть виникнути проблеми у випадку, коли ділянка не має кадастрового номера. Відповідно до чинного законодавства, форма витягу з Державного земельного кадастру містить всі дані про земельну ділянку, які внесені до Поземельної книги, і містить кадастровий номер цієї ділянки. У цій ситуації нотаріус, дотримуючись встановлених нормативних вимог, буде змушений відхилити видачу свідоцтва про право на спадщину на земельну ділянку, яка не має кадастрового номера [8]. Ми вважаємо, що таке рішення не має підґрунтя, адже кадастровий номер переважно служить для обліку, а не для встановлення правового статусу земельної ділянки.

Також важливо звернути увагу на інше положення Закону України «Про Державний земельний кадастр», яке стверджує, що у випадку, коли на земельній ділянці, де немає зареєстрованого права власності чи користування, розташований житловий будинок із зареєстрованим правом власності, кадастровий номер може бути присвоєний за заявою власників будинку на підставі технічної документації щодо

встановлення (відновлення) меж ділянки на місці [8]. Ця норма може викликати певні труднощі у практичному застосуванні, особливо у випадку смерті власника. Ми вважаємо, що у такій ситуації спадкоємці, які прийняли спадщину, можуть подати заяву про присвоєння кадастрового номера відповідно до положень статті 1268 Цивільного кодексу України. Отже, необхідно розглядати це положення з розширеним тлумаченням, що охоплює не лише власників, а й спадкоємців, які отримали спадщину.

Найцікавішою ситуацією, на наш погляд, є випадок, коли спадкодавець залишає одному спадкоємцю землю, а іншому – будинок, це порушує право спадкоємця, якому було залишено землю в спадок. Це тому, що нерухомість, розташована на земельній ділянці, є нероздільною від самої землі, тому земля все одно переходить в спадок тому спадкоємцю, якому передано будинок згідно з заповітом [10, с. 147]

Важливим аспектом у правовідносинах спадкування прав на земельну ділянку є їх нормативно-грошова оцінка. Нормативно-грошова оцінка проводиться, зокрема, для визначення розміру державного мита при спадкуванні (за винятком випадків, коли спадкоємці визначаються законом (наприклад, у випадках, коли спадкові права передаються за законом, так і у випадках, коли спадкові права передаються за заповітом) та за правом представлення, а також у випадках спадкування власності, вартість якої оподатковується за нульовою ставкою) та дарування земельних ділянок відповідно до закону [7, с. 434]. Проте Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо деяких питань спадкування» скасовується обов'язкове проведення оцінки майна у випадках спадкування майна спадкоємцями першої та другої черги за законом та за правом представлення, а також у випадку спадкування спадщини, яка оподатковується за нульовою ставкою податку [11].

Отже, інститут спадкування, в тому числі земельної ділянки, бере свій початок ще з Давнього Риму. За законодавством України його слід розуміти в об'єктивному і суб'єктивному значенні. Правове оформлення спадкових прав являє собою сукупність правових дій, після вчинення яких устанавлюється частка кожного спадкоємця у спадковому майні, і спадкоємці набувають права розпоряджатися цим майном. Крім цього при спадкуванні права на земельну ділянку за законодавством України виникають деякі проблеми та цікаві аспекти, які були розкриті.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Дата звернення 25.04.2024)
2. Яніцький В. П. Порядок набуття права власності на земельну ділянку в Україні: автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2007. 18 с.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. № 254к/96-ВР URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (Дата звернення 25.04.2024)
4. Уразовська О. С. Спадкування права на земельну ділянку за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2019. 23 с.
5. Про судову практику у справах про спадкування: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 № 7: URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08#Text> (Дата звернення 25.04.2024)
6. Кальніченко А. Новий порядок набуття прав на земельні ділянки та розміщення на них нерухомого майна. *Землевпорядний вісник*. 2011. № 12. С. 11-13.
7. Федорович В. І. Оцінка земель. *Велика українська юридична енциклопедія*. Т. 16 : Земельне та аграрне право / редкол.: М. В. Шульга (голова), В. В. Носік, П. Ф. Кулинич (заст. голови) та ін. Харків: Право, 2019. С. 432–436.
8. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України № 1952-IV від 01.07.2003 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text> (Дата звернення 25.04.2024)
9. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 7 липня 2011 р. No 3613-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text> (Дата звернення 25.04.2024)
10. Габріадзе М.Р. Особливості виникнення та реалізації спадкового права на земельну ділянку. *Scientific notes of Lviv University of Business and Law*. № 38. 2023. С. 144-150.
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо деяких питань спадкування: Закон України № 1709-VII від 20.10.2014 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1709-18#Text> (Дата звернення 25.04.2024)

УДК: 343.24

Ткаля О. В.,
канд. юрид. наук, доцент,
т.в.о. завідувача кафедри
конституційного та адміністративного права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ДЕТЕРМІНУЮЧІ ФАКТОРИ КОРУПЦІЙНИХ ПРОЯВІВ

В сучасній науковій думці корупцію розглядають як певне негативне соціальне явище, що пов'язане або виражається у зловживанні владою (службовим становищем) в особистих корисливих інтересах чи в інтересах близьких осіб (вузькогрупових, корпоративних інтересах) [1, с. 141]. В той же час корупцію доречно розглядати як соціологічну, кримінологічну, транснаціональну та правову категорію.

Від з'ясування явищ, процесів та інших чинників, що здійснюють детермінуючий вплив на корупційні прояви, є основою обґрунтування рекомендацій щодо їх запобігання. Впливати необхідно передусім на те, що породжує, обумовлює злочинність і її розвиток. Ефективність і результативність запобіжного впливу залежить від того, наскільки обґрунтовано, точно і предметно визначити ті явища, факти і процеси, які обумовлюють або спричиняють злочинність.

Питання сутності корупції останнім часом досить активно привертають увагу вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як Багрій-Шахматов Л. В., Гура В. В., Гаращук В. М., Мельник М. І., Мухтаєв А. О., Рєвак І. О., Гучак Р. М., Трепак В. М. тощо. В свою чергу значну увагу саме питанням дослідження детермінантних факторів корупції приділяли такі науковці, як О. Ю. Бусол, Л. Сміян, Т. В. Корнякова, В. К. Матвійчук, В. М. Юрчишин тощо.

Детермінуючі фактори появи та розповсюдження корупційних проявів для кожної з країн можуть відрізнятися. За своїм змістом криміногенні детермінанти підрозділяються на соціально-економічні, ідеологічні, політичні, соціально-психологічні, культурно-виховні, організаційно-управлінські. Причинно-наслідковий зв'язок має місце між певними факторами соціально-економічного, ідеологічного, політичного, соціально-психологічного характеру і корупцією, а причинно-обумовлений зв'язок – між певними факторами як щойно названого характеру, так і між культурно-виховними, організаційно-

управлінськими факторами та корупцією. Крім того, генезис корупційної діяльності буде пов'язаний із соціально-психологічними детермінантами, тобто традиціями, мораллю, поглядами, звичками. Вони – обов'язковий і провідний компонент механізму здійснення злочинів та існування злочинності.

Причини та умови злочинності в цілому та корупції зокрема, видів і окремих корупційних правопорушень прийнято поділяти на дві категорії: 1) детермінанти, які формують та впливають на особистість, що призвели до вчинення корупційного діяння і відповідної мотивації; 2) фактори, які сприяють здійсненню корупційного правопорушення, стимулюють і полегшують його, відносячись до ситуації злочину. Перша з названих категорій – це різноманітні негативні сторони виховання особистості та впливу на неї в процесі життєдіяльності, в сімейно-побутовій сфері, за місцем роботи, в неформальних спільнотах, через систему ЗМІ тощо. Друга категорія – це прогалини, недогляди, помилки, недоліки в системі протидії злочинності, в організаційно-управлінській сфері. Обидві категорії причин та умов тісно взаємодіють та взаємовпливають.

Отже, специфіка причин корупції «формується в залежності від соціально-економічних, політичних, організаційно-правових та психологічних умов розвитку у певний період часу» [2, с. 267], серед яких можна виділити:

- недосконала система державного управління (або незакінчені реформи в системі органів державного управління),
- низький рівень професіоналізму державних службовців, томенеджерів, вищого керівництва у державі,
- відверто недосконала судова система,
- політична корупція в парламенті,
- брак політичної волі національних лідерів щодо ефективного протистояння проявам корупції, насамперед проявам політичної корупції,
- слабкість або відсутність інститутів громадянського суспільства.

При відсутності у когось дискреційної влади, корупція була б неможлива. Особа або група осіб, що володіє верховною владою, для реалізації політики, яку вона визначає, призначає адміністраторів, яких наділяють необхідними повноваженнями, в розпорядження яких вона передає необхідні ресурси, для яких вона встановлює правила поведінки і над якими вона здійснює нагляд. При цьому існує проблема – консервативність закону та неможливість всеосяжного контролю і система управління стає абсолютно негнучкою, і невідповідність жорстких норм реаліям здатна повністю зупинити роботу. А це означає,

що в непередбаченій законом ситуації адміністратор може почати керуватися найбільш вигідним власним розсудом. В свою чергу, нагляд вимагає витрат, але крім того, надмірно жорсткий контроль наносить удар по якості управлінського персоналу і приводить до відтоку творчо мислячих кадрів. Таким чином, принцип управління сам по собі містить потенційну можливість для корупції. Ця можливість переростає в об'єктивні умови, коли потенційна вигода переважає над ризиками.

Причиною корупційних проявів також є переоцінка цінностей у суспільстві та недостатньо ефективна діяльність керівництва, що може стати негативним прикладом для підлеглих, фінансові проблеми, недостатній відомчий контроль, недостатній ступінь сприйняття до дій, що можуть спровокувати корупційну поведінку, легковажність, наївність, лабільність (нестійкість).

Дуже небезпечним залишається зрощування державного апарату та органів місцевого самоврядування з підприємницькими і комерційними структурами, формування їхніх ділових відносин поза межами правового поля. За даними аналітиків, нині не існує жодної підприємницької структури, яка б для пом'якшення такого тиску систематично не сплачувала чиновникам і рекетирам значні грошові суми.

Іноді стверджують, що корупція є частиною культури багатьох країн, які розвиваються. Хабарництво виправдовується тим, що люди в окремо взятій країні можуть терпляче ставитися до сплати невеликих сум за надання офіційних послуг (за надання дозволів, ліцензій та ін.). Але це не означає, що вони схвалюють такі дії, просто інколи це сприймається як подарунки. Але якщо подарунок виходить за межі традиційної гостинності, це викликає занепокоєння, оскільки спотворюється викривлена шкала людських цінностей та соціальних традицій.

До політичних детермінантів доречно віднести: загальна нестабільність політичної влади; відсутність політичної волі у впровадженні демократичних засад до різних сфер суспільного життя; непрозорість системи державного управління, процесів розробки та прийняття рішень; повільний розвиток політичної структури та громадянського суспільства, передусім, його громадянських інституцій; відсутність виховних установок у службовців щодо нетерпимості корупційним проявам, низький рівень правової культури, відсутність високоморальних, професійних якостей; недостатня визначеність і непослідовність у здійсненні антикорупційної політики, що спонукає службовців до корупційних діянь, формує відчуття безкарності; недостатня зацікавленість держави та необхідних організаційних зусиль

щодо створення громадських антикорупційних формувань, а також незалежних недержавних структур для зростання активності населення у боротьбі з корупцією; недостатньо ефективний парламентський контроль за діяльністю вищих посадовців виконавчої гілки влади; повільний розвиток системи управління.

Економічними чинниками є: нестабільність економіки країни; відсутність сприятливих умов для правомірної діяльності усіх суб'єктів господарювання, добросовісної конкуренції; непрозорість механізмів роздержавлення власності та тендерів для державних закупівель, вирішення інших господарських питань, оцінки прибутків, обсягу податків, одержання пільг тощо; зростання розриву між доходами підприємців і державних службовців, наділених повноваженнями управління економічними процесами; відсутність прозорості багатьох економічних процесів; несприятливий інвестиційний клімат; недостатні заробітні плати державних службовців, нерозвиненість грошово-фінансової системи і т. п. До економічних факторів можна також віднести: 1) об'єктивне протиріччя між економічними потребами соціальних груп населення, окремих категорій громадян і можливостями суспільства їх задовольнити; 2) рівень життя більшості населення нижче рівня забезпечення фізіологічного виживання; 3) розшарування населення за рівнем доходів; 4) інфляція тощо.

Правові чинники включають: недосконалість нормативно-правової бази, що не забезпечує ефективної протидії зловживанням чиновництва, зберігає його надмірну закритість, не сприяє чіткому контролю за діяльністю службовців та надійному правовому захисту громадян від свавілля посадових осіб; «відсутність цілісної системи правових засобів впливу на фактори, що обумовлюють корупційні злочини; прогалини в законодавстві, що передбачає відповідальність за різні види корупційних правопорушень і регламентує діяльність державних органів у боротьбу з ними; відсутність цілісної системи антикорупційних засобів; невизначеність відповідальності за корупційні діяння; формальний характер чинної системи декларування доходів; неповне визначення суб'єктів; не цілеспрямованість правоохоронних органів щодо виконання правових вимог у виявленні корупційних діянь, викритті винних у їх вчиненні». [3]

Організаційно-управлінськими чинниками є: слабка регламентація правил поведінки державних службовців, процедури здійснення їх повноважень, видання офіційних документів тощо; наявність у посадових осіб занадто широких можливостей для прийняття рішень на свій розсуд; поширеність випадків заміщення посад через знайомство, особисту відданість, близькість політичних уподобань тощо; формальне

ставлення до перевірки ділових, професійних та етичних якостей при атестації службовців, підбору та ротації кадрів; злиття владного та кримінального середовища, відсутність механізмів унеможливлення прийняття на службу представників злочинних угруповань; недосконалість системи декларування доходів державних службовців. Крім того, до факторів, що сприяють корупційним проявам, слід віднести низький рівень організації управлінської діяльності окремих правоохоронних структур на різних рівнях керівництва в питаннях протидії корупції; кризу адміністративного управління та слабку взаємодію з правоохоронними системами суміжних держав.

До соціально-психологічних чинників належать: моральний занепад суспільства; відсутність морального бар'єру для припинення та відмови від корупційних дій; зорієнтованість значної частини населення на корупційне вирішення життєвих питань, перетворення корупції із соціальної аномалії у правило поведінки; низький рівень правосвідомості населення, психологічна неготовність громадян протидії корупції; корислива спрямованість багатьох державних службовців, що призводить до порушення закону, норм моралі та професійної етики; моральна деформація частини керівного складу щодо корупційних проявів, поблажливе ставлення або навіть спонукання до корупційних діянь з боку підлеглих (кругова порука).

До криміногенних чинників корупційної злочинності в Україні можна віднести повільний розвиток політичної структури та свідомості суспільства, передусім, його громадянських інституцій; недостатня визначеність і непослідовність у здійсненні антикорупційної політики; замкнутість системи управління, її повільний розвиток; несприятливі умови для правомірної діяльності усіх суб'єктів господарювання, особливо малого і середнього бізнесу; відсутність прозорості багатьох економічних процесів; недосконалість нормативно-правової бази; відсутність цілісної системи правових засобів впливу на фактори, що обумовлюють корупційні злочини; прогалини в законодавстві; відсутність цілісної системи антикорупційних засобів; наявність у посадових осіб занадто широких можливостей для прийняття рішень на свій розсуд; відсутність окремих працівників, що контролювали б цю сферу; низька психологічна готовність громадян протидії корупції; корислива спрямованість багатьох державних службовців.

Ще однією детермінантою корупційних загроз в сучасній Україні Баланда А. Л. виділяє значне перевищення «ціни виконання закону» (законослухняної поведінки) над «ціною нелегальності» та «ціною ухилення від покарання» (наприклад, надання неправомірної вигоди) [4, с. 297]. Доречно також підкреслити серед причин та умов корупційних загроз в українському суспільстві – толерантність суспільства до

окремих протиправних виявів, «допустимість» вирішення окремих справ поза правовим полем (наприклад, ухилення від сплати податків, підтримання суспільством неформальної зайнятості, тінізація заробітної плати та підприємницької діяльності тощо).

Перелік цих детермінантів зазвичай далеко не повний, але з'ясування їх є одним з ефективних методів протидії корупційним проявам та вироблення і реалізації адекватних заходів запобігання. Крім того, причини, які зумовлюють існування корупції в різних країнах світу, мають багато спільного. Зокрема, до типових рис відносяться: недосконалий механізм захисту права власності та відсутність зрозумілої та чіткої економічної політики в державі; неефективність діяльності бюрократизованої влади та відсутність нормативно деталізованих процедур надання населенню країни управлінських послуг, безвідповідальність контролюючих та правоохоронних структур; значний податковий пресинг, зайва ускладненість і заплутаність правових засад оподаткування; слабка і неефективна судова система; відсутність адекватної правової бази боротьби з корупцією тощо.

Отже, корупцію слід розглядати як певне негативне соціальне явище, що пов'язане чи проявляється в зловживанні службовим становищем в особистих корисливих цілях. При аналізі детермінантів слід враховувати як зовнішні, так і внутрішні фактори, об'єктивні та суб'єктивні чинники, що спонукають або створюють сприятливу ситуацію для корупційних проявів. Оптимальне розкриття детермінантів корупції створює більш результативну можливість протидіяти їм та організувати максимально ефективне запобігання.

Список використаних джерел

1. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії). К. : Юрид. думка, 2004. 400 с.
2. Бусол О. Ю. Детермінанти корупційної злочинності. Кримінологія: Підручник / А. М. Бабенко, О. Ю. Бусол, О. М. Костенко та ін.; за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. – Харків: Право, 2018. С. 266-269.
3. В. К. Матвійчук. Детермінанти корупційної злочинності та врахування досвіду іноземних держав для зниження рівня корупції до безпечного в Україні. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі. Ч.1. 2020. К. С. 175-179 <https://elar.naiu.kiev.ua/items/2b094c83-fba8-4155-be70-024a4ec94f17> (дата звернення 05.04.2024)
4. Баланда А. Л. Соціальні детермінанти національної безпеки України: монографія. Київ: НБУВ, 2008. 461

Кур'ян В. В.,
доктор філософії у галузі «Право»,
старший викладач кафедри конституційного
та адміністративного права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ПРАКТИКИ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

Серед дисциплін, що вивчають майбутні правники, не лише дисципліни суто теоретичного спрямування, такі як: філософія права, теорія держави і права, історія держави і права та інші, навіть можна стверджувати, що більшість із них є практичного спрямування, наприклад: конституційне, сімейне, цивільне, господарське, фінансове, адміністративне, кримінальне право та інші.

А деякі можна навіть віднести виключно до практичних дисциплін, як то: актуальні проблеми адвокатської діяльності, правове забезпечення діяльності юриста у господарському товаристві, актуальні проблеми протидії домашнього насильства та інші.

Але якщо в навчальному процесі викладання дисциплін практичного спрямування та суто практичних дисциплін не підкріплюється прикладами з практики застосування, то по завершенні навчання у фахівця, який має диплом за кваліфікацією юриста та починає свій професійний шлях, як правило, виникають перші дві актуальні проблеми: без досвіду роботи він не потрібен роботодавцю, а у разі, якщо він все ж таки влаштувався на роботу за фахом, то в нього виникає проблема «когнітивного дисонансу», що навіщо було скільки років вивчати теорію, якщо на практиці «все по-іншому».

Хоча, на переконання авторки, уявлення про те, що в практичному застосуванні права не потрібні знання його теоретичних аспектів, є хибним так само, як помилковим є вважати, що вивчати право без практики його застосування є достатньо ефективним.

Викладання правових дисциплін із використанням прикладів з практичного застосування, як то адвокатської практики, є достатньо ефективним з огляду на набуття студентом таких навичок як: самостійне ефективне вирішення задач, вмінь ефективного застосування теоретичних знань у практичній діяльності, навичок побудови правових алгоритмів за принципом синергії права, закону та підзаконних нормативно-правових актів, формування навичок

прийняття рішень у складних процесуальних ситуаціях тощо, але, все ж таки, має і певні особливості.

Адже викладання за таким методом покладає на викладача подвійну відповідальність. З педагогічної точки зору викладач має прикласти максимум зусиль для розвитку професійних здібностей у студентів, а зі сторони вимог чинного законодавства забезпечити збереження адвокатської таємниці.

Першочерговим завданням для викладача правових дисциплін є вирішити таку «теоретично-практичну колізію» (від лат. *collisio* – зіткнення) ефективними способами, зокрема й із застосуванням фахової компетентності та компетентісного підходу (інтерактивних методів в навчальному процесі).

Адже виконання такого завдання буде свідчити про фахову компетентність самого викладача, а також всі вище перелічені навички, яких мають набути студенти-правники, будуть в майбутньому визначати вже їх фахову компетентність, в першу чергу, як спеціалістів у галузі права.

Авторка поділяє погляди Полудьоні Н. С. щодо обґрунтування необхідності використання компетентісного підходу, як провідного напрямку розвитку вищої освіти, рекомендованого міжнародною організацією ЮНЕСКО, складовими якого визначено: знання як розуміння (це поняттєва складова); розуміння ситуації, готовність діяти (діяльнісна складова); діяльність у системі цінностей, пов'язана з відповідальністю за професійні вчинки (мотиваційно-етична складова) [1, с. 114].

Полудьона Н. С. слушно зазначає, що роль викладача суттєво змінилася – з «джерела знань» на організатора навчальної взаємодії.

До переваг інтерактивного навчання вона відносить: можливість реалізації значно більшої кількості дидактичних завдань на занятті; високу результативність у засвоєнні знань і формуванні вмінь; формування вміння ефективно взаємодіяти в колективі (що є професійно значимим з погляду вимог професійної діяльності) [1, с. 114].

Подоляк Л. Г. та Юрченко В. І дають визначення поняття «фахова компетентність», як здатність успішно виконувати професійні завдання і обов'язки тієї посади, на яку людина претендує [2, с. 91].

До кваліфікаційних характеристик фахівця, Подоляк Л. Г. та Юрченко В. І відносять, зокрема:

– ґрунтовні знання із загальноосвітніх і фахових дисциплін (загальна ерудиція);

- володіння професійною технологією – здатність мобілізувати знання та вміння для вирішення конкретних професійних проблем;
- висока кваліфікація, яка характеризується поліфункціональністю
- уміння переносити набуту здатність виконувати завдання на різні ланки професійної діяльності;
- вміння аргументувати способи вирішення проблеми на різних рівнях активності;
- уміння співпрацювати з колегами (співдружність, взаємодопомога тощо);
- професійна компетентність асоціюється і успішною поведінкою фахівця в нестандартних ситуаціях, її неформалізованою взаємодією з партнерами, умінням оперувати суперечливою інформацією або з динамічними системами [2, с. 91].

Тож вирішення викладачем так званої «теоретично-практичної колізії» при використанні адвокатської практики під час викладання правових дисциплін, на переконання авторки, лежить в площині уміння оперувати суперечливою інформацією та застосування компетентісного підходу.

Відповідно до статті 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [3] та Правил адвокатської етики [4], адвокатською таємницею є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правничої допомоги з передбачених цим Законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності [3].

Інформація або документи можуть втратити статус адвокатської таємниці за письмовою заявою клієнта. При цьому інформація або документи, що отримані від третіх осіб і містять відомості про них, можуть поширюватися з урахуванням вимог законодавства з питань захисту персональних даних [3].

Якщо розуміння змісту поняття «документи» фактично є однозначним, то зміст поняття «інформація» потребує тлумачення.

Застосовуючи методи аналізу та синтезу, маємо з'ясувати, що законодавець вкладає у зміст поняття «інформація», яка відноситься до адвокатської таємниці.

Відповідно до Закону України «Про інформацію», інформація за змістом поділяється на види: інформація про фізичну особу; інформація довідково-енциклопедичного характеру; інформація про стан довкілля (екологічна інформація); інформація про товар (роботу, послугу); науково-технічна інформація; податкова інформація; правова інформація; статистична інформація; соціологічна інформація; критична технологічна інформація [5].

Згідно з ч. 1 ст. 11 Закону України «Про інформацію», інформація про фізичну особу (персональні дані) – це відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована [5].

Частина 1. ст. 17 Закону України «Про інформацію» визначає, що правова інформація – це будь-які відомості про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо.

До джерел правової інформації ч. 2 ст. 17 Закону України «Про інформацію», окрім законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, відносить ненормативні правові акти, повідомлення медіа, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань [5].

За порядком доступу інформація поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом. До інформації з обмеженим доступом відноситься конфіденційна інформація про фізичну особу, тобто інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, а також інформація, визнана такою на підставі закону. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, якщо інше не встановлено законом [5].

Відповідно до наведених положень чинного законодавства України, можемо дійти висновку, що інформація з адвокатської практики, якщо вона знеособлена і має форму і ознаки юридичного факту, набуває ознак або правової інформації, або джерела правової інформації.

Теорія держави і права дає нам можливість з'ясувати, що є юридичним фактом.

Тополевський Р. Б. та Федіна Н. В. визначають, що юридичний факт – це конкретна життєва обставина, з настанням якої норма права пов'язує виникнення, зміну і припинення правовідносин. Настання юридичного факту є обов'язковою умовою для того, щоб правовідносини змогли відбутися.

До ознак юридичного факту вчені та науковці відносять: конкретний характер; індивідуальність; становить життєві обставини; передбачений

нормами права; пов'язаний з реальними подіями; породжує юридичні наслідки. [6, с. 184].

Басай О. В. досліджуючи наукові підходи до розкриття суті юридичних фактів, запропонував визначити їх, як обставини (дії приватних та публічних осіб, події, як передбачені, так і безпосередньо не визначені у законодавстві але відповідають загальним засадам цивільного законодавства), з наявністю або відсутністю яких норми права пов'язують настання певних юридичних наслідків, зокрема виникнення прав та обов'язків [7, с. 14].

Тож, підсумовуючи здійснений короткий аналіз, можемо дійти висновку, що при викладанні правових дисциплін із використанням прикладів з практичного застосування, як то: адвокатської практики, інформацію, що має ознаки суперечливої з огляду на так звану «теоретично-практичну колізію», слід доносити до студентів за допомогою компетентісного підходу в таких правничих формах, як:

- формувати висловлювання юридичними фактами;
- у письмовій формі використовувати юридичну мову та знеособлювати дані, що мають ознаки інформації з обмеженим доступом;
- понятійно-категоріальний апарат має подаватися в інтерактивному спілкуванні (пов'язаному з юридичним фактом) з поєднанням візуального відображення змісту поняття чи категорії.

Список використаних джерел

1. Полудьонна Н. С. Ефективність інтерактивних методів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання (компетентісний підхід). *Актуальні проблеми вищої професійної освіти*: VII Міжнародна науково-практична конференція 22 березня 2019 р. Київ: Національний авіаційний університет 2019. С 114-115 URL: <http://www.kpppo.nau.edu.ua/files/Konfer2019.pdf>.

2. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи: підручник. 3-тє вид., випр. і доп. Київ: Каравела, 2011. 360с. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/438437.pdf.

3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України в редакції від 03.08.2023 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 27.04.2024).

4. Правила адвокатської етики від 15.02.2019 № n0001891-17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17> (дата звернення: 27.04.2024).

5. Про інформацію: Закон України в редакції від 27.07.2023 № 2657-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#n72> (дата звернення: 27.04.2024).

6. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3293/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-13-07-20.pdf>.

7. Басай О. В. Поняття юридичних фактів: теоретичний аспект *Прикарпатський юридичний вісник* 2014. Випуск 3 (6). С 8-16. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v3_2014/01.pdf

УДК 343.353:351.86]:355.01](043.2)

Каплій О. В.,

канд. юрид. наук, доцентка,
доцентка кафедри конституційного та
адміністративного права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

Тарнавська О. О.,

студентка ІV курсу юридичного факультету,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

РЕАЛІЗАЦІЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В СЕКТОРІ ОБОРОНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну загострило проблему корупції у секторі оборони. Зростання оборонних бюджетів, швидкість прийняття рішень та закупівлі в умовах воєнного часу створюють нові ризики зловживань та неефективного використання ресурсів.

Дослідження цієї теми є актуальним з багатьох причин. Наприклад, якщо розглядати аспект впливу на обороноздатність країни, то корупція в секторі оборони може призвести до закупівлі неякісної зброї та обладнання, неефективного використання ресурсів, зниження боєздатності армії, що призведе до великих втрат на полі бою та підризу довіри до влади з боку суспільства. Війна створила нові можливості для зловживань службовим становищем та розкрадання коштів з боку посадових осіб, тому необхідно впроваджувати досконалий та ефективний інститут прозорості та підзвітності з боку влади.

Вивчення Україною та впровадження в свою систему досвіду реалізації антикорупційної політики в секторі оборони країн Європейського союзу (далі – ЄС) та США під час війни може допомогти розробити дієві механізми запобігання та протидії корупції, забезпечити прозорість та підзвітність у сфері оборонних закупівель та гуманітарної допомоги, підвищити ефективність використання наданої фінансової допомоги від держав-партнерів.

Забезпечення фінансування оборонної сфери в умовах воєнного стану стало однією з найважливіших проблем сучасності. Складні умови щодо зміцнення обороноздатності країни та напружена зовнішньополітична обстановка в світі вимагають від уряду швидкого та систематичного прийняття складних та відповідальних рішень щодо реалізації відповідних прагматичних заходів. Ці заходи спрямовані на збереження незалежності країни та накопичення потенціалу, необхідного для відсічі російським окупантам.

Матеріальна база в оборонній сфері сьогодні має величезний вплив на масштаби та тривалість воєнних дій. Кожен витрачений мільйон гривень на Збройні Сили України (далі – ЗСУ) – це інвестиція в збереження майбутньої безпеки та незалежності. Нажаль, Україна вже переконалася у цьому після власних помилок та прорахунків у плануванні розвитку оборонної сфери. Сьогодні питання щодо особливостей правового забезпечення фінансування оборонної сфери в умовах воєнного часу є надзвичайно актуальним [1, с. 142].

Тільки завдяки спільним зусиллям державних органів України та міжнародних організацій можна отримати об'єктивні та неупереджені результати, які матимуть практичну цінність для подолання проблеми корупції в секторі оборони. Війна зірвала процеси антикорупційних реформ та посилила критичну ситуацію, спричинивши серію антикорупційних скандалів. Умови воєнного часу в Україні призводять до збільшення корупційних скандалів у оборонному секторі. Ці скандали включають непрозорі тендери, створення приватних компаній представниками оборонного комплексу, які потім виграють тендери, а також виявлення фактів закупівлі продукції, устаткування та військової форми за завищеними цінами.

Можна згадати чи не найгучніший скандал початку 2024 року за участі львівського бізнесмена Ігоря Гринкевича, якого називають одним із найбільших постачальників Міністерства оборони України (далі – МО України). За даними «BBC News Україна» його було затримано за спробу підкупити одного з керівників Державного бюро розслідувань (далі – ДБР) хабарем у сумі в 500 тисяч доларів. Перед тим ДБР розпочало

слідство за фактом закупівлі одягу і білизни для ЗСУ, які мав постачати Гринкевич.

За даними слідства, компанії, які контролювалися підозрюваним, виграли 23 тендери на суму 1,5 мільярда гривень на постачання одягу для Міністерства оборони (далі – МО). Замовлення мали б виконувати компанії, які раніше спеціалізувалися на будівництві, і не мали необхідних виробничих можливостей для виготовлення та зберігання товарів для потреб військових.

Як результат, шість контрактів не були виконані повністю, а принаймні у семи випадках товар поставлявся на склади військових частин лише в обмеженій кількості. Проте, незважаючи на це, компанії отримали державні кошти за повне виконання зобов'язань, заявляють слідчі ДБР. Ігорю Гринкевичу було повідомлено про підозру за ч. 3 ст. 369 Кримінального кодексу України – пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі. Його корупційна схема призвела до зриву постачання товару та збитків державного бюджету на 1,2 мільярда гривень, що є неприпустимим, особливо, під час дії воєнного стану, коли потреби ЗСУ на першому місці [2].

Після такого гучного скандалу в МО України почалися ретельні службові перевірки тендерів, контрактів та якості послуг. Тому варто зазначити, що корупція в оборонному секторі може приймати різні форми, включаючи відмивання коштів, отримання хабарів, укладання вигідних контрактів без проведення тендерів та вплив на фонд оплати праці військовослужбовців.

Міжнародні партнери, такі як країни ЄС та США, що надають Україні зброю та фінансову допомогу, висловлюють серйозне невдоволення корупційними скандалами у оборонному секторі. Це може призвести до обмеження або припинення надання військової допомоги, що, в свою чергу, може призвести до серйозних людських та територіальних втрат для України. Тому важливо активно вирішувати проблему корупції в оборонній сфері та вдосконалювати механізми запобігання та протидії цьому явищу.

Україна отримала 36 балів зі 100 можливих в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) за 2023 рік, і посіла 104 місце поміж 180 країн [3]. Найбільш пріоритетним напрямом боротьби з корупцією під час воєнного стану стало очищення від корупції судової системи, закладів охорони здоров'я, Національної поліції України, органів прокуратури, сектору економіки, податкової та митної служби.

Попри великий рівень корупції у довоєнний період, варто визнати, що війна не лише не допомагає зменшити корупцію, але й погіршує ситуацію. Для боротьби з цим явищем необхідно провести аналіз його

реального масштабу, що дозволить розробити ефективні стратегії протидії корупції. Такий підхід важливий для формування антикорупційної політики, а також для зміцнення державних структур. Потрібно впроваджувати та розвивати якісні правові норми для збереження спроможності демократичної держави із застосуванням найкращих міжнародних практик та стандартів.

У 2006 році Україною була ратифікована Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції [4]. Згідно з положеннями цієї Конвенції, держави-учасниці зобов'язані сприяти протидії корупції, застосовувати ефективні міжнародні практики для запобігання проявам корупції відповідно до основних принципів національного права і мати право вживати суворих заходів для боротьби з нею. Таким чином, верховенство права є інструментом для запобігання та протидії корупції в країні, відображенням здатності держави до прийняття важливих рішень, яке повинно відповідати динаміці суспільних процесів і стану суспільства.

Повільна реалізація антикорупційної політики в Україні має серйозний негативний вплив на її економічне зростання. Висока статистика корупції та недовіра до судової системи є основними перешкодами для залучення іноземних інвестицій в Україну.

Відповідно до Закону України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки» до основних принципів антикорупційної політики на 2021-2025 роки віднесені зокрема: формування суспільної нетерпимості до корупції, утвердження культури доброчесності та поваги до верховенства права [5].

З метою досягнення значного прогресу в запобіганні та протидії корупції, забезпечення злагодженості та системності антикорупційної діяльності всіх державних органів та органів місцевого самоврядування, а також належного процесу післявоєнного відновлення України 4 березня 2023 року постановою Кабінету міністрів України № 220 було прийнято Державну антикорупційну програму на 2023-2025 роки [6].

На сайті Національного агентства із запобігання корупції можна ознайомитись з інформацією про результати моніторингу реалізації державної антикорупційної програми, зокрема про стан та динаміку реалізації антикорупційних стратегій та державних антикорупційних програм. Наприклад, у секторі оборони, нажаль, виконаних цілей немає, але заходів, які виконано частково – 10.7%; заходи, які виконуються – 26.7%, а не розпочатих – 32%. Одними з найбільших проблем є неефективне використання бюджетних коштів та зловживання під час забезпечення житлом військовослужбовців та непрозоре та неефективне користування та розпорядження землями оборони, об'єктами

нерухомості в оборонно-промисловому комплексі, а також надлишковим рухомим військовим майном, об'єктами інтелектуальної власності; неконтрольоване споживання пального, яке закуповується для потреб ЗСУ [7].

Слід зазначити, що дія антикорупційної програми МО України завершується в 2024 році, тому для розуміння проблем в системі антикорупційної діяльності на офіційному сайті МО опубліковано опитування для громадян, щодо визначення корупційних ризиків у діяльності оборонного відомства, яке можна пройти до 30 квітня 2024 року [8].

Урядовий портал в липні 2023 року оприлюднив заяву глави МО України О. Резнікова, який відзначив, що виконання Державної антикорупційної програми сприятиме підвищенню ефективності управління об'єктами нерухомості, надлишковим рухомим військовим майном, споживанням пального, закупівлями товарів, робіт і послуг оборонного призначення, контролем за продукцією оборонного призначення, забезпеченням житлом військовослужбовців та реалізацією військової кадрової політики та іншими аспектами [9].

Для зменшення та викорінення корупційним проявам потрібно оптимізувати функції держави, впровадивши прозору процедуру моніторингу як державних, так і приватних структур, що включатиме в себе усунення дублювання повноважень та тимчасове припинення реалізації малоефективних повноважень, що супроводжуються високим рівнем корупції. Розвиток цифровізації владних повноважень, прозорість діяльності та відкриття даних буде фундаментом для мінімізації корупційних ризиків. Забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення створює додатковий стримувальний ефект для всіх суб'єктів правовідносин.

Стратегічною метою антикорупційної політики є протидія на рівні державної влади та місцевого самоврядування шляхом додержання прав і свобод людини і громадянина, створення умов для розвитку економіки, забезпечення європейських соціальних стандартів і добробуту населення. Виходячи з цього, мають визначатись стратегічні та тактичні цілі протидії корупції, ставитись завдання перед конкретними органами державної влади, обиратись засоби протидії корупції [10, с. 63-64].

Щоб боротися з корупцією в сфері оборони, необхідно впроваджувати комплексні заходи. По-перше, важливо забезпечити прозорість у відборі посадових осіб та укладанні договорів у галузі оборони. Також важливо створити ефективні механізми контролю за використанням оборонних бюджетних коштів та закупівельною

діяльністю. Додатково, важливо підвищувати свідомість громадськості щодо наслідків корупції в оборонному секторі та сприяти активній участі громадськості у контролі за діяльністю органів оборони.

Забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення створює додатковий стримувальний ефект для всіх суб'єктів правовідносин. Щоб боротися з корупцією в сфері оборони, важливо впроваджувати комплексні заходи, такі як забезпечення прозорості у відборі посадових осіб та укладанні договорів, створення ефективних механізмів контролю за використанням бюджетних коштів та закупівельною діяльністю, підвищення свідомості громадськості та сприяння її активній участі у контролі за діяльністю органів оборони.

Зазвичай під час воєнного стану підвищується попит на різні товари і послуги, що може створити сприятливе середовище для спекуляцій та незаконного збагачення, тому необхідно зменшити цей розвиток на законодавчому рівні. Посилення нагляду за фінансовими операціями, закупівлями та управлінням активами оборонних структур може значно зменшити можливість корупційних схем, а впровадження чітких етичних кодексів для посадових осіб у сфері оборони та нагадування про їхню відповідальність перед суспільством може бути стримувальним чинником.

Потрібно створювати умови для відкритого обміну інформацією та участь громадськості у прийнятті рішень, що може сприяти виявленню та усуненню корупційних практик, та посилювати роль співпраці з міжнародними партнерами за рахунок впровадження їхніх стандартів ефективного управління, яке може допомогти покращити прозорість та запобігти корупції. Також необхідно гарантувати незалежність суддів у вирішенні справ про корупцію, тому що це є важливим остаточним кроком у боротьбі з цим явищем.

Отже, дослідження питань законодавчого забезпечення та посилення відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення під час воєнного стану дало підстави для висновку, що в цей період необхідно посилити контроль за дотриманням антикорупційного законодавства та внести зміни до Кримінального Кодексу України. Зокрема, важливо збільшити покарання за корупційні дії в оборонному секторі, включаючи можливість накладення довічного ув'язнення; посилити відповідальність за незаконне збагачення або розкрадання державних ресурсів, призначених для оборони; встановити спеціальні процедури для розслідування корупційних злочинів у зоні воєнного конфлікту; розширити повноваження правоохоронних органів у боротьбі з корупцією в оборонному секторі.

Список використаних джерел

1. Мізіна І. Особливості правового регулювання фінансування оборонної сфери в умовах воєнного стану. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара. Науковий збірник «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції». 2023. № 1. С. 141–143.
2. Гринкевич, Морозюк і корупційні скандали на постачанні армії. Що про це відомо - BBC News Україна. BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c72y97xxwe6o>
3. Індекс сприйняття корупції - 2023. *Transparency International Ukraine - Знизити рівень корупції*. URL: [Індекс сприйняття корупції - 2023 \(ti-ukraine.org\)](https://ti-ukraine.org)
4. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Закон України від 18.10.2006 року №251-V URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/251-16#Text>
5. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон України від 20.06.2022 року №2322-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>
6. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 р. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-п#Text>
7. Сектор оборони. ІСМ ДАП. URL: <https://dap.nazk.gov.ua/direction/12/>
8. Міністерство оборони України. Запобігання корупції. Антикорупційна програма. URL: <https://www.mil.gov.ua/zapobigannya-proyavam-korupczii/antikorupczijna-programa.html>
9. Урядовий портал URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minborony-vzhe-prystupylo-do-vykonannia-derzhavnoi-antykorupciinoi-prohramy-oleksii-reznikov>
10. Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан, детермінанти та запобігання: навч. посіб. / за ред. О. М. Джужи, Е. В. Расюка. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. 340 с.

Каплій О. В.,
канд. юрид. наук, доцентка,
доцентка кафедри конституційного та
адміністративного права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна
Доній А. А.,
студентка III курсу юридичного факультету,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ПОНЯТТЯ ТА ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ «ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ» В МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Вивчення підходів до визначення поняття воєнних злочинів залишається актуальним у світлі численних конфліктів та війн, які тривають або відбувалися в різних країнах. Воєнні злочини, такі як масове вбивство цивільних осіб, пограбування, знищення медичних закладів та інфраструктури, насильство стосовно жінок і дітей, порушення прав людини і міжнародного гуманітарного права, залишаються серйозними проблемами сучасного світу.

Актуальність цієї теми виявляється в необхідності розуміння, розкриття і карання винних у воєнних злочинах, а також у встановленні механізмів запобігання таким подіям у майбутньому. Поняття воєнних злочинів є ключовим для міжнародного права, гуманітарного права та прав людини, і його розуміння допомагає забезпечити відповідальність та справедливість у відносинах між країнами та конфліктними сторонами.

У міжнародних угодах, що є джерелами міжнародного кримінального права, не існує чіткого визначення «воєнних злочинів». Проте варто зазначити, що в нормативно-правових документах сучасного міжнародного права воєнні злочини іноді визначаються шляхом порушення основних принципів та норм міжнародного права, які застосовуються у збройному конфлікті. Причини відсутності дефініції «воєнний злочин» пояснюється кількома причинами. По-перше, підстави кримінальної відповідальності за воєнні злочини визначені в національних законах, й також в міжнародному праві. По-друге, доктрина міжнародного права визначає воєнні злочини як міжнародні. А отже, джерела міжнародного права, наприклад, рішення Міжнародних воєнних трибуналів і судів *ad hoc*, мають значний вплив на визначення дефініції «воєнні злочини» і підстав кримінальної відповідальності за ці діяння. По-третє, діє заборона, встановлена

міжнародним гуманітарним правом, на деякі засоби і методи збройних конфліктів. Міжнародним гуманітарним правом не передбачається чітких норм кримінальної відповідальності за це та конкретних санкцій. Тому кримінальна відповідальність за воєнні злочини – це предмет міжнародного кримінального права та національного кримінального законодавства [1, с. 261].

В науці можна виокремити різноманітність підходів до визначення поняття «воєнні злочини». У словнику міжнародно-правових термінів ця категорія злочинних діянь розглядається як «дії, які є порушенням міжнародного гуманітарного права, застосовуваного під час збройних конфліктів» [2 с. 174]. М. М. Гнатовський описує воєнні злочини як «повторювані або масові порушення міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів» [3, с. 103]. Деякі дослідники вважають, що терміни «порушення законів та звичаїв війни» і «воєнні злочини» є синонімічними. Так, В. А. Базов визначає воєнні злочини як порушення законів і звичаїв війни [4, с. 103]. На відміну від цього, М. П. Куцевич та інші дослідники розглядають їх як порушення «права Гааги» [5, с. 138]. Згідно з висловлюванням К. Кіттічайсарі, міжнародні злочини – це акти поведінки, які універсально вважаються злочинами, але через певні обставини не можуть бути виключною юрисдикцією держави для здійснення кримінально-правових наслідків за їх вчинення [6, с. 3].

Таким чином, можна зробити висновок, що воєнні злочини належать до категорії міжнародних злочинів. Погоджуємось з В. М. Репецьким та В. М. Лисик, які приходять до висновку, що «воєнний злочин» – це міжнародний злочин, який умисно або з необережністю вчиняється комбатантом або особами, що їм рівнозначні, або щодо них, які є цивільними особами під час збройного конфлікту. Цей злочин полягає у масовому і серйозному порушенні норм міжнародного гуманітарного права, які стосуються осіб, їхніх прав або найважливіших принципів міжнародного гуманітарного права. У цих визначеннях спільним є акцент на порушення певних норм або правил, таких як «правила ведення воєнних дій», «правила ведення збройних конфліктів» і «міжнародного гуманітарного права».

Загалом, при розгляді воєнних злочинів з урахуванням сучасних умов, їх можна визначити як серйозне порушення міжнародного гуманітарного права, що застосовується у збройних конфліктах, як міжнародного, так і не міжнародного характеру, що може призвести до індивідуальної кримінальної відповідальності відповідно до норм міжнародного кримінального права [7, с. 155].

Також хотілось би звернути увагу на ознаки воєнних злочинів, які відображаються у нормах права та в правових позиціях інститутів

міжнародного кримінального правосуддя під час розгляду справ. Правові норми, що містяться в договірних джерелах міжнародного кримінального права і вказують на ознаки воєнних злочинів, мають вирішальне значення. По-перше, вони забезпечують дію принципу *nullum crimen sine lege*. По-друге, вони необхідні для правильної юридичної кваліфікації вчиненого діяння, що важливо під час реалізації кримінальної відповідальності за міжнародним кримінальним правом. Саме в нормі права є системні ознаки кримінального правопорушення. В теорії кримінального права передбачений перелік ознак, який дозволяє оцінити конкретне діяння як злочинне, називаючи складом кримінального правопорушення. Проте в міжнародному кримінальному праві категорія «склад злочину», не втрачаючи своєї сутності, має певну особливість. Це пояснюється особливістю міжнародних злочинів, зокрема, воєнних злочинів. Також важливі особливості мають джерела міжнародного кримінального права та відповідні норми, що в них містяться. І необхідно враховувати відмінності в інтерпретації кримінально-правових категорій у різних національно-правових системах, що має значний вплив на створення відповідних норм міжнародного кримінального права, їхнє тлумачення та застосування [8, с. 30].

Особливості воєнних злочинів не тільки відрізняють їх від інших злочинів, проте і виокремлюють деякі спеціальні характеристики, які, дають змогу їх розмежувати. По-перше, це умови вчинення. Воєнні злочини вчиняються під час збройного конфлікту, який може бути міжнародного чи неміжнародного характеру, або в обстановці, пов'язаній із цим конфліктом. Це відрізняє вказані дії від інших злочинів проти миру і безпеки людства, для вчинення яких наявність збройного конфлікту не є обов'язковою ознакою.

Друге – це спрямованість посягання. Доречно наголосити на багатооб'єктності даного злочину, яка виражається в тому, що ці дії спричиняють шкоду одночасно декільком безпосереднім об'єктам [9, с. 63]. Крім цього цей злочин порушує порядок ведення збройного конфлікту міжнародного і неміжнародного характеру. Також він зачіпає інтереси безпеки осіб, що беруть участь у збройному конфлікті і використовують захист, що надається міжнародним правом. Якщо враховувати значення відповідних суспільних інтересів, що регулюються міжнародним правом, то до основних об'єктів воєнних злочинів відносяться: порушення встановленого міжнародним правом порядку ведення військових дій (засоби, методи, способи); безпека військовополонених, цивільного населення; збереження національного майна окупованої держави; в деяких випадках до об'єкта посягання

можуть відноситися інтереси учасників збройного конфлікту, які порушуються застосуванням проти них засобів і методів ведення війни, заборонених міжнародним гуманітарним правом і призводять до зайвих страждань. Воєнним злочинам властивий грубий характер порушення [10, с. 27].

Також слід вказати на особливості суб'єктивної сторони. Зі сторони сучасного міжнародного кримінального права коло основних положень, які наведено в Римському Статуті Міжнародного кримінального суду, суб'єктивна сторона злочинів проти миру й безпеки людства (враховуючи воєнні злочини) має такі характеристики як:

- умисел особи вчинити діяння;
- усвідомлення особою того факту, що при нормальному перебігу обставин наслідок настане. Тобто, форма вини виражається в прямому умислі, але ставлення до наслідків можливе у формі непрямого умислу. Якщо характеризувати суб'єктивну сторону воєнних злочинів зі сторони Римського Статуту Міжнародного кримінального суду і «елементів злочинів», то треба розуміти, що, залежно від виду воєнного злочину й умов його об'єктивної сторони, об'єкта посягання, ознаки суб'єктивної сторони можуть змінюватись і вина може бути різної форми щодо діяння і наслідків, а в деяких випадках до ознак суб'єктивної сторони ще входить якась мета; також виконавець повинен усвідомлювати фактичні обставини, що показують статус осіб, які знаходяться під захистом, – потерпілих від злочину; і насамкінець у будь-якому випадку потрібно усвідомлення виконавцем наявності факту збройного конфлікту.

М. М. Гнатівський доречно висловився, що необережна вина у міжнародному кримінальному праві – це виключне явище, а отже будь-яке застосування заборонених засобів й методів ведення війни може бути скоєно лише з прямим умислом [3, с. 69].

Також хотілось би зазначити, що в національному законодавстві вживається термін «військовий злочин», тому вважаємо за необхідне відмежувати данні поняття. Як ми вже визначили, воєнні злочини – міжнародні злочини, які порушують міжнародні закони та звичаї війни. Відповідно до ст. 401 Кримінального кодексу України, військовими кримінальними правопорушеннями визнаються кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів.

Якщо порівнювати з воєнними злочинами, то військові злочини можуть вчинятися не лише під час війни, а й в мирний час (до прикладу,

порушення статутних взаємовідносин, непокора начальству, знищення або пошкодження військового майна). Проте, деякі військові злочини, визначені Кримінальним кодексом України, за своїм складом співпадають з воєнними злочинами, визначеними Римським статутом, а саме: мародерство, насильство над населенням у районі воєнних дій, погане поводження з військовополоненими, незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею. Незважаючи на це, в загальному, ключова відмінність: воєнні злочини – порушення міжнародних законів та звичаїв ведення війни, а військові злочини – порушення порядку проходження військової служби безвідносно наявності чи відсутності війни; злочини всередині війська [11, с. 25].

Отже, підходи до визначення поняття воєнних злочинів є різноманітними. Зважаючи на зазначені вище спеціальні ознаки, воєнними злочинами можна вважати суспільнонебезпечні, винні діяння, вчинені під час збройних конфліктів, що посягають на порядок ведення бойових дій, який встановлений міжнародним гуманітарним правом, інтереси і безпеку осіб, що обороняються, і тягнуть за собою індивідуальну кримінальну відповідальність відповідно до норм міжнародного кримінального права.

Список використаних джерел

1. Савенко А. Б., Плахотний А. П. Воєнні злочини проти мирного населення. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу*. 2022. С. 261-262.
2. Грін О. О. Словник міжнародно-правових термінів. Ужгород: ПП Данило С. І., 2010. 500 с.
3. Гнатовський М., Кориневич А., Кучер О. Міжнародний кримінальний суд: ефективність функціонування та переваги для України. *Український часопис міжнародного права*. 2014. № 4. С. 101–114.
4. Базов В. П. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни (аналіз складу злочину): автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08, Харків, 2009. 21 с.
5. Куцевич М. П. Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний на національні аспекти: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 247 с.
6. Kittichaisaree K. *International Criminal Law*. Oxford : Oxford University Press, 2001. 514 p.

7. Драгоненко А. О. Поняття та ознаки воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві. *Наукові записки. Серія: Право*. 2022. №12. С. 151–157.

8. Іваночко О. О. Поняття воєнного злочину в міжнародному та національному праві. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2023. №3. С. 28–37.

9. Пилипенко В. П. Воєнні злочини в сучасному міжнародному праві: питання теорії та практики : монографія. Одеса: Юридична література, 2021. 320 с.

10. Конопельський В. Я., Чекмарьова І. М., Резніченко Г. С. Воєнні злочини за законодавством України: навчальний посібник. Одеса, ОДУВС, 2023. 60 с.

11. Харитонов С. О. Військові злочини в системі кримінального законодавства України. *Право і Безпека*. 2018. № 1. С. 25–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2018_1_6.

УДК 341.1/8

Канлій О. В.,

канд. юрид. наук, доцентка,
доцентка кафедри конституційного
та адміністративного права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

Поскальнюк В. Г.,

студентка III курсу юридичного факультету,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС УКРАЇНЦІВ, ЩО ОТРИМАЛИ ТИМЧАСОВИЙ ЗАХИСТ В КРАЇНАХ ЄС

У зв'язку з повномасштабним вторгнення російської федерації в Україну, розпочатого 24 лютого 2022 року велика кількість українських громадян змушена була шукати захисту в інших країнах. Більшість українців, шукаючи притулок, обирали країни Європейського Союзу (далі – ЄС), отримуючи в них тимчасовий захист. Тож питання їхнього правового статусу там є надзвичайно актуальним та потребує дослідження.

Введення механізму тимчасового захисту спричинило питання визначення рівня соціальних прав для осіб з таким статусом на загальноєвропейському рівні. Розуміння прав та гарантій, які надаються

особам з тимчасовим захистом, є критично важливим для забезпечення їхнього гідного життя та інтеграції в нове соціальне середовище.

Тимчасовий захист в державах-членах ЄС був предметом досліджень таких науковців як: Лозінська С. В., Омельченко А. В., Левандовські К. М., Білоусов М. С., Нечипорук Я. А., та деяких інших.

Основним правовим документом, який регулює тимчасовий захист в країнах ЄС, є Директива від 20 липня 2001 року №2001/55/ЄС. Цей документ надає визначення тимчасового захисту, яке може бути корисним для подальшого розуміння.

Згідно з цим документом, тимчасовий захист – це процедура, яка проводиться у випадку масового або неминучого масового напливу переселенців з третіх країн, які не можуть повернутися до своєї країни походження. Цей захист надається особам негайно, особливо якщо є ризик того, що система прийому не зможе впоратися з таким напливом без негативних наслідків для її ефективного функціонування та інтересів осіб, які шукають захист [1, с. 5]. Процедура надання тимчасового захисту є винятковою та не завжди застосовується. Однак, у зв'язку з військовим вторгненням російської федерації на територію України, Рада ЄС 4 березня 2022 року одностайно ухвалила рішення про введення в дію зазначеної Директиви [2].

Тимчасовий захист – це спеціально розроблений механізм надання притулку в країнах ЄС. Тимчасовий захист вважається найбільш доцільним правовим інструментом для держав-членів ЄС в умовах міжнародного збройного конфлікту, оскільки забезпечує можливість реалізації прав в межах Союзу та надає належний рівень захисту. Тимчасовий захист зменшує потребу у негайному зверненні за міжнародним захистом, оскільки гарантує дозвіл на проживання в безпечних країнах та низку соціальних прав, пов'язаних із цим [3, с. 684].

На думку Я. А. Нечипорук, тимчасовий захист включає в себе дозвіл на проживання, право на працю, доступ до житла, соціальну та медичну допомогу, освіту та навчання, а також можливість возз'єднання сім'ї. Отримання особою статусу тимчасового захисту не виключає можливості подальшого отримання нею статусу біженця згідно з Конвенцією про статус біженців 1951 року [4, с. 126].

Тимчасовий захист надається особам на період одного року, але його можуть припинити достроково у випадку покращення ситуації в Україні. Також можливе автоматичне подовження на шість місяців не більше двох разів. Європейська комісія може запропонувати Раді ЄС подовжити захист ще на один рік. Таким чином, максимальний строк тимчасового захисту становить три роки. У результаті рішення,

прийнятого Європейською Радою 10 жовтня 2022 року, механізм захисту біженців з України було продовжено на один рік до березня 2024 року, а в жовтні 2023 року країни-члени ЄС домовилися продовжити тимчасовий захист для українців до 4 березня 2025 року [5].

Ми погоджуємося з твердженням С. В. Лозінської, яка вважає, що в умовах міжнародного збройного конфлікту тимчасовий захист вважається найбільш доцільним правовим інструментом. Цей захист має за мету забезпечити реалізацію прав українців в межах ЄС і забезпечити їм належний рівень захисту. Він також зменшує необхідність негайного звернення за міжнародним захистом, оскільки надає дозвіл на проживання на безпечних територіях та пов'язані з ним соціальні права. В умовах збройного конфлікту міжнародного рівня отримання тимчасового захисту, як правило, виявляється кращим варіантом, ніж отримання статусу біженця [6, с. 238].

Отримання статусу особи, яка підпадає під тимчасовий захист, не відбувається автоматично під час перетину кордону. Для цього потрібно пройти певну процедуру. Щоб отримати тимчасовий захист, особа повинна звернутися за ним до відповідних органів влади країни ЄС, що відповідають за такі питання. Після розгляду звернення особі видадуть відповідний документ, який підтверджує її статус в країні та містить перелік прав, що цей статус передбачає. Важливо зазначити, що конкретний орган, до якого потрібно звернутися, а також деякі деталі процедури отримання тимчасового захисту можуть відрізнятись в залежності від того, в якій країні-члені ЄС знаходиться особа [7, с. 74].

Особи, які користуються тимчасовим захистом в країнах ЄС, мають широкий перелік прав. Ці права включають: право на проживання на весь термін охорони, який може тривати від одного до трьох років; право на отримання відповідної інформації про тимчасову охорону; гарантії доступу до процедури надання притулку; право доступу до роботи відповідно до правил ринку праці та умов найму; право доступу до притулку або житла; право доступу до соціального забезпечення або засобів до існування, якщо це необхідно; право доступу до медичної допомоги; право доступу до системи освіти для осіб до 18 років; можливість воз'єднання сімей за певних обставин; право доступу до банківських послуг, зокрема, відкриття банківського рахунку; право переїхати до іншої країни ЄС до отримання посвідки на проживання; вільне пересування в країнах ЄС (окрім країни проживання) протягом 90 днів протягом 180-денного періоду після отримання дозволу на проживання в приймаючій країні ЄС. Це свідчить про те, що ці особи мають право на гідне життя, навіть в умовах повномасштабного

військового вторгнення російської федерації на територію України [8, с. 42].

Щодо переваг тимчасового захисту порівняно з отриманням статусу біженця, Д. Косар відзначила, що статус тимчасового захисту забезпечує доступ до ринку праці у країні перебування та інші пільги з моменту подання заяви. Немає необхідності чекати до 6 місяців, поки розглянуть заяву на статус біженця або інший вид захисту. Статус тимчасового захисту можна отримати в будь-якій безпечній країні, що є членом ЄС, на відміну від статусу біженця, який можна отримати тільки в першій безпечній країні, куди ви прибули. Інший плюс полягає у тому, що статус тимчасового захисту дає можливість скористатися правом на доступ до житла в будь-який час. Маючи цей статус, можна вільно повертатися до країни громадянства, що відрізняється від статусу біженця, коли у період очікування рішення уповноваженого органу щодо статусу біженця особи заборонено перетинати кордон країни перебування [9].

Для прикладу соціальної підтримки, що надається державами-членами ЄС особам, які отримали тимчасовий захист, важливо відзначити розмір соціальних виплат у таких ситуаціях. Наприклад, у Німеччині з січня 2024 року українці з тимчасовим захистом мають право на виплати: 563 євро для самотніх осіб; 506 євро для партнерів у сімейних парах; 451 євро для дорослих у закладах; 471 євро для підлітків 14-17 років; 390 євро для дітей 6-13 років; 357 євро для дітей до 5 років [10].

Важливо зауважити, що особи, які отримують тимчасовий захист в країнах ЄС, переважно складаються з жінок, дітей та людей похилого віку. Це пояснюється обмеженнями на виїзд за кордон, встановленими на період дії правового режиму воєнного стану в Україні, зокрема обмеженнями для чоловіків через можливість мобілізації. За статистикою, основними країнами ЄС які надали українцям статус тимчасового захисту були Німеччина (понад 1,27 млн осіб; 29,5% від загальної кількості ЄС), Польща (951 560; 22,1%) і Чехія (381 190; 8,9%). Наприкінці грудня 2023 року найбільший приріст бенефіціарів був зафіксований у Німеччині (+18 905; +1,5%), Чехії (+8155; +2,2%) та Іспанії (+2 830; + 1,5%), а в п'яти країнах спостерігалось зменшення кількості отримувачів тимчасового захисту. Насамперед, це відбулося в Італії (-18 125 осіб; -11,2%), Польщі (-3235; -0,3%), Естонії (-225; -0,6%), Франції (-205; -0,3%) та Люксембурзі (-10; -0,2%). На 31 січня 2024 року понад 98% осіб, які отримали тимчасовий захист в ЄС, були громадянами України. Щодо складу цих бенефіціарів, близько половини становили дорослі жінки (46,1 %), майже третину – діти (33,2%), а

чоловіки становили трохи більше п'ятої частини від загальної кількості (20,7%) [11].

Отже, поняття тимчасового захисту не є стандартною категорією міжнародного права, а скоріше є винятковим та негайним заходом, який використовується в умовах великого припливу людей в ЄС під час міжнародного збройного конфлікту. Українці завдяки даному статусу мають право на швидке та відносно спрощене забезпечення колективного захисту осіб та наданні їм дозволу на проживання та соціальних прав. Активування тимчасового статусу для українців відкрило унікальні можливості, які особи можуть отримати за короткий період, порівняно зі статусом біженця. Ці можливості включають доступ до роботи, освіти, возз'єднання з родиною, можливість вибору країни-притулку, вільний перехід між країнами ЄС і багато інших пільг. Тимчасовий захист надає українцям практично такі самі права, що й громадянам країни, в якій вони перебувають в ЄС, і дає можливість повернутися додому, коли це стане безпечно.

Список використаних джерел

1. Про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому: Директива Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року. URL:

https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Direkt_ES_2001_55.pdf (дата звернення: 07.04.2022 р.).

2. Про існування масового припливу переміщених осіб з України у значенні ст. 5 директиви 2001/55 / WE, що призводить до тимчасового захисту : Виконавче рішення Ради (UE) 2022/382 від 4 березня 2022 р.

3. Білоусов М. С., Головащенко Д. С., Харламова Д. В. Правові засади міжнародного і тимчасового захисту у праві ЄС у контексті російської військової агресії. Юридичний науковий журнал. 2022. №10. С. 683-686.

4. Нечипорук Я. А. Адміністративно-правовий статус біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*, № 1(14). 2022. С. 124-128. URL:

<https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/12081> (дата звернення 07.04.2024).

5. Council of the EU. Ukrainian refugees: EU member states agree to extend temporary protection. URL:

<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/09/28/ukrainian-refugees-eu-member-states-agree-to-extend-temporary-protection/> (дата звернення 07.04.2024).

6. Лозінська С. В. Тимчасовий захист та статус біженця в умовах збройного конфлікту. *Правові засади організації та здійснення публічної влади*: збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 17 червня 2022 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 238-241.

7. Покрасьон А. О., Мартинюк К. М., Булко Л. О. До питання про тимчасовий захист в країнах Європейського Союзу. *Правова позиція*. 2022. №2(35). С. 72-76. URL:

<https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2022/2/13.pdf> (дата звернення 08.04.2024).

8. Омельченко А. В., Соціальні та трудові права осіб, що отримали тимчасовий захист або статус біженця за кордоном. Наукові записки. Серія: право. 2023. Випуск 12. С.40-44.

9. Косар Д. Статус біженця чи тимчасовий захист у Європі: за і проти. *Юридична газета online*. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/status-bizhencya-chi-tymchasoviy-zahist-u-evropi-za-i-proti.html> (дата звернення 07.04.2024).

10. Журбенко О. Тимчасовий захист для українців у Німеччині в 2024 році. URL: <https://dopomoha-info.org.ua/tymchasoviy-zahyst-dlya-ukrayincziv-u-nimechchini-v-2024-roczii/> (дата звернення 08.04.2024)

11. Number of people under temporary protection at 4.3 million. News articles. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240308-3> (дата звернення 19.04.2024)

Кобак М. В.,
канд. юрид. наук,
начальник відділу забезпечення судового процесу
та аналітично-статистичної роботи
Миколаївського окружного адміністративного суду,
старший викладач кафедри конституційного
та адміністративного права і процесу
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

**СПІВПРАЦЯ МИКОЛАЇВСЬКОГО ОКРУЖНОГО
АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ ТА ЧОРНОМОРСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ,
М. МИКОЛАЇВ, УКРАЇНА**

Миколаївський окружний адміністративний суд (далі – МОАС, суд) та юридичний факультет Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна (далі – університет) співпрацюють багато років.

З початку свого існування суд приймає на практику студентів університету. З березня 2009 року (початок процесуальної діяльності суду) по травень 2024 року практику пройшло 255 майбутніх юристів. Деякі з практикантів у подальшому почали працювати в суді.

2021 році підписано меморандум про співпрацю, що реалізується на постійній основі. За ініціативи суду та факультету студентам неодноразово проводились екскурсії до суду. Студенти ознайомились із організацією роботи суду, структурою суду, залами судових засідань, умовами праці суддів та працівників апарату суду, кабінетом із режимно-секретної роботи. Студенти відвідували судові засідання, мали можливість поспілкуватись із суддями, примірювати судові мантиї та сфотографуватись.

Якщо проаналізувати освіту працівників суду, то вийде дуже цікава статистика. Загалом в суді працюють 12 суддів та 62 працівника – керівний склад, помічники суддів, секретарі судових засідань, головні та провідні спеціалісти різних відділів, службовці канцелярії, відділу кадрів, бухгалтерії, прибиральниці. Нині в суді працює 17 випускників університету. Вісім з них – це помічники суддів. Загальна кількість помічників суддів 14. Отже 57% помічників суддів у МОАС – це саме випускники університету. З 12 секретарів судового засідання, 4 особи – це випускники саме ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна, тобто 33%. Один з секретарів судового засідання з першого дня оголошення

воєнного стану в країні та до сьогоднішнього дня захищає Україну. Більшість з цих осіб прийшли працювати до суду одразу після отримання вищої юридичної освіти, деякі з них працюють в суді вже більше 13 років.

Важливо те, що це показник на сьогоднішній день. За весь час роботи суду працювали більше 30 випусників університету. Нині це успішні адвокати, захисники вітчизни, дбайливі матусі, працівники інших державних органів, установ, підприємств, органів місцевого самоврядування тощо.

Кобак Марина начальник відділу забезпечення судового процесу та аналітично-статистичної роботи викладає багато років на юридичному факультеті університету дві навчальні дисципліни – на 4 курсі «Адміністративне судочинство» та на 5 курсі «Актуальні проблеми адміністративного судочинства»

Судді приймають участь в обговоренні освітніх програм підготовки здобувачів за спеціальністю «Право». Їх побажання враховуються університетом при оновленні освітніх програм.

Представників суду запрошують до участі у конференціях університету, різноманітних заходах для вступників до університету, круглих столах за участю стейкхолдерів тощо.

Миколаївський окружний адміністративний суд багато років підтримує тісний зв'язок із юридичним факультетом Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. Показником ефективності цієї взаємодії є наведена статистика випускників університету, які нині працюють в суді. Найкращим прикладом взаємодії між закладами є те, що студенти університету спочатку вивчають навчальні дисципліни, що пов'язані з адміністративним судочинством, проходять в суді практику, а потім починають працювати в суді. Тобто весь «ланцюг від теорії до практики» працює, він у дії. Такі налагоджені відносини корисні для обох сторін – і для університету, і для суду. Представники університету та суду підтримують теплі стосунки, що, звісно, дає позитивні результати. Сподіваємось на подальшу плідну співпрацю. Завжди готові підтримати університет у всіх напрямках його роботи та розвитку.

Казарян Е. Г.,
викладач кафедри конституційного та
адміністративного права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна, Миколаїв

ЗАБОРОНА КАТУВАННЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

В умовах збройної агресії рф проти України спостерігаються масові порушення прав людини, що обумовлено невиконанням рф норм міжнародного гуманітарного права стосовно українських військово-полонених і цивільних осіб, які утримуються у рф, на тимчасово окупованій території України та території активних бойових дій.

Відповідно до ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) 1950 року «нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню» [1].

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (далі – Конвенція проти катувань) є міжнародним інструментом захисту прав людини. Згідно з Конвенцією проти катувань «термін "катування" означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди». Згідно з Конвенцією проти катувань, кожна держава-сторона повинна вживати ефективні законодавчі, адміністративні, судові та інші заходи для запобігання актам катувань на будь-якій території під її юрисдикцією [2].

Право не піддаватися катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню є одним із ключових прав людини, оскільки воно пов'язане з особистою недоторканністю та гідністю людини. Зазначене право є гарантією інших фундаментальних прав людини, таких як право на життя, свободу та особисту недоторканність, а також право на повагу до честі та гідності.

У зв'язку з правом не піддаватися катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню у держави виникають зобов'язання: захищати життя і здоров'я кожної особи, яка перебуває під її юрисдикцією; гарантувати фізичну недоторканність особи; утримуватися від застосування тортур або нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження або покарання щодо осіб, які перебувають під її юрисдикцією; застосовувати відповідні санкції проти осіб, які вчиняють неприпустиме поводження або покарання; розслідувати будь-які заяви про жорстоке поводження, а також забезпечувати гарантії недопущення такої поведінки з боку інших осіб.

Право не піддаватися катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню відноситься до абсолютних прав, дотримання яких гарантується за будь-яких обставин. Заборона катувань застосовується як у мирний час, так і під час міжнародних та внутрішніх збройних конфліктів, а також під час окупації.

У ч. 2 ст. 15 Конвенції, яка дозволяє державам відступати від своїх зобов'язань за Конвенцією під час надзвичайних ситуацій, встановлено, що ні за яких обставин держава не може відступати від своїх зобов'язань за ст. 3 Конвенції [1].

Проблема катувань набуває особливої актуальності під час війни, спровокованої РФ проти України. Існують документовані випадки тортур, зокрема над українськими військовополоненими та цивільними, включаючи жінок та дітей.

23 серпня 2022 року Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), розглянувши клопотання Уряду України, висловив, що у справі «Олійниченко проти Росії та України» надано РФ термінові вказівки стосовно негайного забезпечення закріплених Конвенцією прав, включаючи право на медичну допомогу, яке охоплює будь-які запити від імені українських військовополонених, які мають достатньо доказів серйозного і неминучого ризику завдання непоправної шкоди їхній фізичній цілісності (згідно зі ст. 3 Конвенції) та/або праву на життя (відповідно до ст. 2 Конвенції). ЄСПЛ наголосив, що ці вказівки, надані РФ, продовжують бути чинними, і відзначив, що вони також стосуються міждержавної справи «Україна проти Росії (X)» за заявою № 11055/22 щодо порушення прав людини під час повномасштабного вторгнення РФ. Крім того, ЄСПЛ терміново повідомив Комітет міністрів Ради Європи про це рішення [3].

Згідно з доповіддю Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні, викладеною у параграфі 11 (f) резолюції 49/1 Ради з прав людини, щодо ситуації у сфері прав людини в Україні, що

склалася у зв'язку з російською агресією [], представленої 18 жовтня 2022 року Генеральним Секретарем ООН, незаконне позбавлення волі часто передувало стратам, сексуальному насильству, катуванням та жорстокому поводженню. Комісія задокументувала багато випадків катувань і жорстокого поводження, здійснених збройними силами рф, що порушує заборону катувань та інших форм жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження та покарання, і є воєнним злочином. За доповіддю, збройні сили рф завдали жертвам значного фізичного і морального страждання під час їх ув'язнення в Україні. Деякі види поводження включали зв'язування рук або одягання наручників, зв'язування ніг, зав'язування очей тканиною, скотчем або мішками, які одягали на голову, жорстоке та тривале побиття прикладами автоматів або кийками, ураження електричним струмом за допомогою електрошокерів, погрози страти або імітації страти, а також тривале перебування на холоді [4].

Омбудсман особливо акцентує увагу на відсутності належної медичної допомоги для наших військовополонених, що є типовим порушенням їх права на отримання необхідної медичної допомоги. Стан здоров'я практично всіх звільнених з полону військовополонених є серйозним, більшість з них значно втратили вагу через недостатнє харчування та жорстоке поводження у полоні. Більше того, військовополонені не отримують необхідне постійне лікування, таке як гормональна терапія, антиретровірусна терапія або терапія туберкульозу, що збільшує ризик погіршення їхнього стану здоров'я та може призвести до інфікування інших осіб. Під час конфіденційних опитувань звільнених з полону українських військовослужбовців з'ясовано, що державою-агресором не створено спеціальних таборів військовополонених у відповідності до норм Женевської конвенції. Тому військовополонені переважно утримуються у місцях позбавлення волі, які належать до пенітенціарної системи рф, фактично перебуваючи в умовах ув'язнення. Відношення до них з боку адміністрації та персоналу цих закладів гірше, ніж до засуджених. Звільнені військовослужбовці підтверджують жорстоке поводження з ними, вказуючи на факти катувань та фізичного та психологічного насильства [5].

До того ж, правозахисна ГО «Медійна ініціатива за права людини» в своєму аналізі свідчень жінок, які були звільнені з російського полону, відмічає, що серед цивільних затриманих значна кількість жінок різного віку, деякі з яких мають серйозні проблеми зі здоров'ям, а також вагітні. Деякі з жінок утримувалися в камерах разом із чоловіками, не отримували достатньої їжі, питної води та засобів гігієни, їм

погрожували катуванням та катували. Умови утримання жінок у полоні майже не відрізнялися від умов, у яких тримали чоловіків. Цивільних заручників привозили до сіл на тимчасово окупованих територіях України, де їх утримували в приміщеннях шкіл та інших будівель, спускали у підвали, де понад 360 цивільних осіб, включаючи чоловіків, жінок, дітей та літніх людей, тримали в одному невеликому приміщенні [6].

Отже, РФ систематично порушує норми міжнародного гуманітарного права, зокрема статтю 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка забороняє катування та нелюдське поводження. Свідчення та документовані випадки неналежного та жорстокого поводження з військовополоненими та цивільними особами, включаючи жінок та дітей, свідчать про серйозні порушення прав людини та потребують негайного реагування міжнародної спільноти.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04 лист. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

2. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання : Міжнародний документ від 10 груд. 1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text.

3. Офіційна сторінка Міністерства юстиції України у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/minjust.official/posts/pfbid0taPvHxsmj2L9MkaEfqKkySDFLDCVj3E4bDGpW3rkyDTTdd7Y4JV8CVaZzZhxQXGLI>.

4 Independent International Commission of Inquiry on Ukraine- Note by the Secretary-General. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/reports/a77533-independent-international-commission-inquiry-ukraine-note-secretary-72>.

5. Доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. URL: <http://www.golos.com.ua/documents/annual-report-2022.pdf>.

6. Бранки. Аналіз свідчень жінок, звільнених з російського полону. Медійна ініціатива за права людини. URL: <https://mipl.org.ua/wp-content/uploads/2022/09/Бранки.-Аналіз-свідчень-жінок-звільнених-з-російського-полону.pdf>.

УДК 342.3-044.372:323.27](2004+2013/2014)(043.2)

Лісна І. С.,

канд. юрид. наук, доцент,
завідувач кафедри історії та теорії держави і права,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВЛАДНИХ СТОСУНКІВ: ВІД ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ ДО РЕВОЛЮЦІЙНИХ ХВИЛЬ (2004 ТА 2013-2014)

Політичні кризи та революційні події є невід'ємною частиною історії суспільства, що відображається у взаємовідносинах між громадянами та владою. Політична криза – це один із важливих аспектів у відносинах громадянського суспільства та влади. Різноманітні підходи до визначення цього поняття вимагають більш глибокого розуміння процесів для узагальнення, систематизації та напрацювання концептуальних положень взаємодії громадянського суспільства та влади.

Політична система України за період незалежності перебуває в нестабільному стані, науковці називають її транзитною, або перехідною від радянської до демократичної, що дає право говорити про системну політичну кризу в країні. Це питання досліджувалось з різних аспектів – політологічного, правового, філософського та управлінського.

Антикризове управління набуває дуже великого значення для розроблення практичних шляхів подолання кризи. Однак життя не стоїть на місці, і те, що було дієвим учора, на сьогодні потребує нового осмислення. Особливо – враховуючи досвід подій 2013–2014 рр., коли українське суспільство вплинуло на зміни в політичній системі країни через пряме волевиявлення [1].

Трансформація українського суспільства привела до зміни його базових соціальних інститутів (економічних, політичних, соціокультурних), соціальної структури, суспільної свідомості та моделей масової поведінки, що віддзеркалюють найважливіші зміни в соціальних відносинах, у тому числі між владою і суспільством. У процесі суспільних трансформацій визначальною стає технологія державного антикризового управління, що здатна оптимізувати

політичні й управлінські рішення щодо конструювання нової соціальної реальності [2, с. 376].

Головним змістом опору є боротьба за громадянські й політичні права. Її результатом має стати відновлення довіри до держави, її інститутів, адже в підвалинах політичного конфлікту чи кризи – криза держави, яка звузила сферу своєї діяльності до проведення інтересів політичної верхівки і перестала виконувати публічні функції зі створення умов для реалізації громадянами своїх прав і свобод. У процес перегляду відносин залучено всі суспільні групи і всі територіальні центри. Активізація громадянських протестів стала новим чинником впливу на процес ухвалення політичних рішень [3].

Відносини державної влади та громадянського суспільства реалізуються в двох основних формах: вплив (прямі зв'язки) та взаємодія (прямі й зворотні зв'язки). Політична криза 2013–2014 рр. в Україні поставила на порядок денний питання розроблення системи заходів і механізмів ефективної взаємодії держави та громадянського суспільства, підвищення результативності діяльності державних інституцій і посилення правомірності їх в очах громадян, формування нової культури державного управління.

Основна ж причина, що підняла людей на акції громадського спротиву, – неспроможність пострадянської політичної еліти взятися за реформування України. Вона й надалі продовжує своє незалежне існування як неефективний гібрид старих (радянських) та новітніх (олігархічних) методів господарювання та керівництва. Нинішня політична криза в Україні є лише зовнішнім виразом глибокої системної кризи, яку сьогодні переживає держава, не реформована з часів розпаду колишнього СРСР [4].

Система державного управління в Україні, що склалась на початок 2013–2014 рр., характеризувалась тим, що органи центральної влади здебільшого прагнуть обмежити самостійність територіальних громад, але знижують тим самим інтерес громадян до спільних дій. Позбавлення дієздатності у вирішенні питань власного життєзабезпечення, спонукає до втрати мотивації для взаємодії громадян із державою. Політична криза 2013–2014 рр. не лише виявила всі проблеми взаємовідносин між громадянським суспільством та владою, а й трансформувала сам характер відносин, змінила ставлення людей до влади, а влада змушена була враховувати інтереси суспільства під час прийняття політичних рішень.

Події 2013–2014 рр. переконливо довели, що в Україні вже є громадянське суспільство, і воно спроможне брати на себе відповідальність за долю країни (батальйони добровольців, які пішли

боронити незалежність та територіальну цілісність, волонтери, які допомагають армії та переселенцям з окупованих регіонів), є нові обличчя в політиці, які проштовхують реформи попри шалений спротив системи [2, с. 92].

Підтримуючи вищезазначену думку, вважаємо, що політична криза в Україні наприкінці 2013 – початку 2014 рр. проілюструвала одразу дві тенденції трансформаційного впливу на розвиток громадянського суспільства. Перша стосується зміни владних еліт: з одного боку, це занепад старої політичної еліти, а з іншого – зародження нової, демократично орієнтованої еліти. Водночас, відбувається процес змішування старої еліти з новою, але, на відміну від 1991 чи 2005 рр. він є більш стихійним і без відповідного політико-правового оформлення (починаючи від «сміттевої» люстрації й закінчуючи створенням антикорупційного бюро).

Друга тенденція показала зрушення в трансформаційних процесах розбудови громадянського суспільства в Україні. Як свідчить політичний розвиток України, процеси демократизації та системної трансформації в нашій державі розпочинаються з перетворень у громадянському секторі. Відбувається пошук взаємоприйнятних шляхів ефективної взаємодії. Отже, подолання наслідків політичної кризи та подальший розвиток громадянського суспільства в Україні відбуватиметься на межі двох вищезазначених тенденцій.

У відмінності від Помаранчевої революції, яка вибухнула на фоні загального невдоволення політичним режимом і спричинила зміну влади, Революція Гідності 2013 року в Україні стала не просто продовженням, але й виправленням недоліків попередньої революційної хвилі.

Відмінність Помаранчевої революції 2004 року від Революції Гідності 2013 року виявляється не лише у їхніх хронологічних та історичних контекстах, але й у способі, яким суспільство мобілізувалося та виступало проти політичного статус-кво. Від Помаранчевої революції до Революції Гідності змінилися не лише політичні обставини, але й сам підхід до влади та її легітимності.

У контексті української політичної історії Помаранчева революція вибухнула на фоні незадоволення населення політичним режимом, що відображалось у загальній деградації системи влади. Її успіх полягав у зміні влади, але не в реалізації революційних прагнень до трансформації суспільства та політичної системи. Нова політична еліта не відповідала на вимоги революційного моменту, що залишило перетинку незакінченим.

У зворотному відображенні Революція Гідності стала не лише продовженням, але й виправленням недоліків попередньої революційної хвилі. Цього разу суспільство виступило не лише проти влади, але й проти самої системи, вимагаючи не лише зміни політичної еліти, але й перетворень у суспільному масштабі. Рух Гідності відображав суспільне обурення та прагнення до побудови нової, більш прозорої та ефективною політичної системи.

Ці революції стали свідченням того, що важливим чинником успіху революційного процесу є наявність реальної альтернативи політичному режиму. Демократичні та авторитарні режими реагують по-різному на делегітимізацію влади, але революційний процес в умовах імітаційної демократії особливо вимагає глибоких та системних змін.

Попри гостру політичну кризу 2004 р. колапсу у функціонуванні основних державних інститутів не було. Поза впливом Кучми прийняв парламент і, що найважливіше, Верховний Суд, який приймав рішення визнати II тур президентських виборів недійсними і призначив повторне голосування. Конфлікт був вирішений компромісним шляхом. Натомість 2014 року всі гілки влади опинились під впливом президента. Державу, фактично, захопила «Сім'я», а довіра до всіх державних інститутів не перевищувала статистичної похибки. Через те, що в країні не було інституту, який міг би вирішити конфлікт між владою і народом, сталося криваве протистояння.

Події 2004 та 2014 років не були ні державним переворотом, як це подають більшість російських ЗМІ, ні повстанням, як про це пишуть деякі західні видання. У 2004 р. політична криза закінчилась компромісом, що дало змогу опозиційному кандидату перемогти на виборах. У 2014 р. умови компромісу виявились неприйнятними ні для Майдану, який вимагав негайної відставки президента, ні для самого Януковича, який не підписав досягнутої 21 лютого угоди і після погрози штурму адміністрації втік з країни. Парламент, у якому після втечі Януковича сформувалася нова більшість, зупинив проведення «антитерористичної операції», прийняв рішення усунути Януковича з посади президента і перейняв його повноваження. Владний вакуум, який виник після втечі президента, заповнив парламент. Саме тому ці дії треба розглядати не як силове захоплення влади, а як перейняття повноважень президента парламентом [5, с. 29].

Революція Гідності 2013 року була викликана спротивом народу проти відходу політичного керівництва України (на чолі держави вже був Віктор Янукович) від законодавчо затвердженого курсу країни на Євроінтеграцію та подальшої відмови від нього, а також проти надмірного зосередження влади в руках президента (що явно

суперечило Конституційній реформі 2004 року) та проросійської політики тогочасної влади в Україні.

У першій фазі Революція Гідності мала мирний, ненасильницький характер, який мало чим відрізнявся від подій Помаранчевої революції, та через непоступливість влади та її намагання застосувати репресії, – особливо після силового розгону Євромайдану 30 листопада та прийняття «диктаторських законів»¹⁶ січня 2014 року, – переросла у відкрите силове протистояння з численними людськими жертвами. Події 20 лютого того ж року на вулиці інститутській увійшли в новітню історію України, як «кривавий четвер», коли переважно від куль найперів загинуло дуже багато людей («Небесна Сотня») [6].

Таким чином, під впливом «Революції гідності» відбувається трансформація політичної і правової культури як мас, так і правлячої еліти у бік європейських демократичних цінностей. Одним із важливих наслідків подій кінця 2013 – початку 2014 р. є консолідація української політичної нації та формування загальноукраїнської ідентичності. Остання поступово набуває рис громадянської ідентичності, що передбачає не тільки усвідомлення себе громадянином країни, але й активну участь у її житті. Не менш важливого значення «Революція гідності» набуває у становленні реального громадянського суспільства. Майдан і постмайданні події продемонстрували високу самоорганізацію громадян та показали, що суспільство стає реальним політичним актором, набуває рис соціально-політичної суб'єктності, яка полягає у здатності спільноти бути активним діячем у соціально-політичному просторі, вирішальним чином впливати на ухвалення рішень, сприймати себе повноцінним політичним актором у взаємодії з іншими суб'єктами соціально-політичної взаємодії.

Список використаних джерел

1. Ставченко С. В. Криза як об'єкт політичного дослідження // Вісн. Дніпропетр. ун-ту. 2008. URL: <http://www.stationline.org.ua/politologiya/55/7414-kriza-yak-ob-yekt-politichnogo-doslidzhennya.html> .

2. Шарий В. Державне управління як механізм подолання кризових явищ у демократичному суспільстві // Зб. наук. пр. НАДУ / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. К. : Вид-во НАДУ, 2004. Вип. 2. С. 376–386.

3. Політичні ризики і політична стабільність в Україні : док. з оцінювання політ. ризиків // УНЦПД. 2014. Вип. 11. 17 лют. URL: <http://www.ucipr.org.ua/publications/suspilno-politichna-kriza> .

4. Кіслов Д. В. Державні та протестні комунікації під час політичних криз // Державне управління: удосконалення та розвиток. 2014. № 1. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=674>

5. Киридон А. М. Євромайдан // Революція Гідності: причини, характер, основні етапи // Істор. пам'ять. 2015. Вип. 33. С. 17–32.

6. 4. Шведа Ю. Революція Гідності у контексті загальної теорії соціальних революцій [Електронний ресурс]. 26 січня 2014 р. URL: http://zaxid.net/news/showNews.do?revolyutsiya_gidnosti_u_konteksti_zag_alnoyi_teoriyi_sotsialnih_revolyutsiy&objectId=1301345.

УДК. 349.2

Валецька О. В.,
канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри історії та теорії держави і права
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗВІЛЬНЕННЯ ЗА СИСТЕМАТИЧНЕ НЕВИКОНАННЯ ПРАЦІВНИКОМ БЕЗ ПОВАЖНИХ ПРИЧИН ТРУДОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ

Третій рік наша держава перебуває у воєнному стані і продовжує виборювати право на суверенітет і свободу. Всі галузі права відчули зміни, які продиктовані воєнним станом, однак найбільше реформування було здійснено саме в галузі трудового права. Попри дуже суттєві зміни, доповнення та, навіть, обмеження, процедура розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця повинна бути неухильно дотримана. Тому метою тез є дослідження особливостей звільнення працівника за п. 3. Ст. 40 КЗпП.

Відповідно до п. 3 ст. 40 КЗпП України розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця можливе лише в разі систематичного невиконання працівником без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором або правилами внутрішнього трудового розпорядку, якщо до працівника раніше застосовувалися заходи дисциплінарного чи громадського стягнення [1].

Відповідно до п. 23 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами трудових спорів» за передбаченими п. 3 ст. 40 КЗпП підставами працівник може бути звільнений лише за проступок на роботі, вчинений після застосування до нього дисциплінарного стягнення за невиконання без поважних причин

обов'язків, покладених на нього трудовим договором або правилами внутрішнього трудового розпорядку. У таких випадках враховуються ті заходи дисциплінарного стягнення, які встановлені чинним законодавством і не втратили юридичної сили за давністю або зняті достроково (ст. 151 КЗпП), і з дня накладення яких до видання наказу про звільнення минуло не більше одного року [2].

Для розірвання трудового договору за п. 3 ст. 40 КЗпП України необхідно дотриматись наступних умов.

По-перше, порушення повинні стосуватися трудових обов'язків, що випливають із трудового договору, правил внутрішнього трудового розпорядку, які відповідно до статті 142 КЗпП затверджуються трудовими колективами за поданням власника або уповноваженого ним органу і виборним органом первинної профспілкової організації. Отже, не може вважатись порушенням трудової дисципліни невиконання працівником обов'язків, які виходять за межі трудових або не випливають з трудового договору.

По-друге, невиконання чи неналежне виконання трудових обов'язків має бути систематичним. Систематичним порушенням трудової дисципліни вважається порушення, вчинене працівником, який і раніше порушував трудову дисципліну, за що притягувався до дисциплінарної та громадської відповідальності, і порушив її знову. Одноразове порушення трудової дисципліни працівником не може бути підставою для звільнення його з роботи, за винятком керівних працівників, які можуть бути звільнені за одноразове грубе порушення трудових обов'язків. Крім того, систематичним може бути і повторне невиконання працівником без поважних причин своїх трудових обов'язків. Отже, при застосуванні п. 3 ст. 40 КЗпП України важливе значення має не кількість застосованих до працівника стягнень, а ступінь тяжкості проступку, заподіяна ним шкода та обставини, за яких вчинено правопорушення.

По-третє, невиконання або неналежне виконання обов'язків має статися без поважних причин, тобто за наявності вини працівника у формі умислу чи необережності. Не вважатиметься виною, якщо працівник не виконував або неналежно виконував свої трудові обов'язки через недостатню кваліфікацію, нездужання (навіть за відсутності підтвердження такого стану відповідним документом медичної установи), у стані крайньої необхідності чи через інші обставини, що не залежали від волі працівника.

По-четверте, звільнення працівника за п. 3 статті 40 КЗпП є видом дисциплінарного стягнення і має застосовуватися в порядку, визначеному законодавством для застосування дисциплінарних

стягнень. Заходи дисциплінарного стягнення, до яких ст. 147 КЗпП відносить догану і звільнення, не охоплює всіх форм впливу з метою забезпечення дисципліни праці. Однак слід враховувати, що законодавством передбачено певний порядок застосування дисциплінарних стягнень та строк, протягом якого вони можуть бути застосовані. Відповідно до ст. 148 КЗпП дисциплінарне стягнення може бути накладене не пізніше одного місяця з дня виявлення проступку і не пізніше шести місяців з дня вчинення проступку. Місячний строк для накладення дисциплінарного стягнення необхідно відрядувати з дня виявлення проступку. Днем виявлення проступку, з якого починається спливи місячного строку, вважається день, коли роботодавцю стало відомо про вчинення проступку. Якщо до працівника застосовано заходи адміністративного стягнення, то днем виявлення проступку буде вважатися день винесення постанови про накладення адміністративного стягнення.

Тому при звільненні працівника з підстав, передбачених п. 3 статті 40 КЗпП, роботодавець повинна навести конкретні факти допущеного ним невиконання обов'язків, зазначити, коли саме вони мали місце, які проступки вчинив працівник після застосування до нього стягнення та коли.

Прикладом щодо незаконного звільнення працівника за такою нормою може стати справа 754/5909 /22, яка розглядалася Деснянським районним судом м. Києва, рішення набрало законної сили від 16.01.2024 р. Позовні вимоги ОСОБА_1 до Комунального некомерційного підприємства «Київська міська клінічна лікарня №1» виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації), про скасування дисциплінарного стягнення, визнання звільнення незаконним, поновлення на роботі, відшкодування моральної шкоди були задоволені. В рішенні зазначено, що підставою для застосування дисциплінарного стягнення у вигляді звільнення до позивачки застосовано на підставі того, що її було притягнуто до відповідальності на підставі наказу, який в межах даної справи визнано незаконним та скасовано, що виключає таку ознаку як систематичність. Крім того, із наявних в матеріалах справи доказів, відсутності будь-яких висновків медичних експертів, про що неодноразово зверталась увага відповідачів (відповідачі і під час судового розгляду клопотань про призначення судово-медичної експертизи не заявляли) щодо правильності постановлення ОСОБА_6 кардіологічного діагнозу - його виключення лікарем кардіологом ОСОБА_1, суд вважає безпідставними твердження відповідача про очевидність ознак гострого інфаркту міокарду у пацієнта, який не діагностовано на час огляду

позивачкою. Тому для звільнення працівника за пунктом 3 частини першої статті 40 КЗпП України необхідна наявність факту не першого, а повторного (тобто вдруге чи більше разів) здійснення працівником винного невиконання чи неналежного виконання обов'язків після того, як до нього уже застосовувалися заходи дисциплінарного чи громадського стягнення за вчинення таких дій раніше (постанова ВС від 19.12.2018 у справі № 700/63/18, постанова ВС від 03.04.2019 у справі № 520/3689/16-ц) [3].

Важливим є те, що при звільненні працівника відповідно до вимог пункту 3 частини першої статті 40 КЗпП України підприємство повинно навести у наказі конкретні факти допущеного працівником невиконання обов'язків, зазначити, коли саме вони мали місце, які проступки вчинив працівник після застосування до нього стягнення та коли [3].

Отже, для звільнення працівника з підстав систематичного невиконання працівником без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором або правилами внутрішнього трудового розпорядку необхідно суворе дотримання відповідних умов.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 16.04.2024).
2. Про практику розгляду судами трудових спорів. Постанова Пленуму Верховного Суду від 06.11.1992 р. № 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-92#Text> (дата звернення: 16.04.2024).
3. Судове рішення по справі № 754/5909/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112455355> (дата звернення: 16.04.2024).

Kovalova S.,
PhD, docent of History and Theory of Law Department,
Petro Mohyla Black Sea National University

FRANKLIN DELANO ROOSEVELT'S *FOUR FREEDOMS* IN A FOCUS OF FILISOPHY OF LAW

Liberalism is a social, political, and philosophic doctrine based on the idea of unalienable human rights and freedoms. According to John Lock, the main of these rights are the right to life, to liberty and to private property. American philosophers while speaking about the basic rights mention the right to life, to liberty and to pursuit of happiness. Man can not be free without observing these basic rights.

In 1941, when the USA joined anti-Nazi alliance and became a participant of the II World War, Franklin D. Roosevelt made president's Annual Message to Congress (State of the Union Address). He claimed that the United States were protecting the universal freedoms belonging to all people. President Roosevelt mentioned four freedoms and thus has contributed to Liberal Doctrine and enriched it with new aspects of human rights and freedoms concept. At the same time, these freedoms symbolized the American goals in the war. They became a cornerstone of the Allies' vision for a post-war world based on democracy and human rights. So, Four Freedoms Speech, as it was called, occurred to be both of philosophical and political value. The aim of this article is to characterize Four Freedoms focusing on their philosophic aspects.

Four freedoms mentioned by F.D. Roosevelt were freedom of speech, freedom of worship, freedom from want, and freedom from fear. So, there were two of freedoms formulated as positive and two ones formulated negatively. Negative form of formulating was the traditional one as The Bill of Rights contained ten Constitution amendments formulated in negative form.

President of the USA outlined a short clearing for each of his statements.

Freedom of speech referred to the right of individuals to express their opinions, thoughts, and beliefs without threat of government censorship or reprisal. It encompassed the possibility to speak, write, publish, and communicate freely, allowing for the exchange of ideas and the robust debate essential to a healthy democracy.

Freedom of worship denoted the right of individuals to practice their religion or belief system without interference or persecution from the government as well as of other authorities. It ensured that people can worship

according to their conscience, or choose not to worship at all, without facing discrimination or coercion.

Freedom from want referred to the idea that every person should have access to the basic necessities of life, such as food, shelter, and clothing, without being in a state of poverty and deprivation. It reflected the notion that individuals should not have to live in constant need of insecurity, and that societies should strive to ensure economic well-being and social welfare for all citizens.

Freedom from fear was articulated as “a worldwide reduction of armaments to such a point and in such a thorough fashion that no nation will be in a position to commit an act of physical aggression against any neighbor – anywhere in the world”. So, it entailed the absence of fear from aggression, conflict, or oppression, both at an individual and collective level. It meant living in a society where people can feel secure in their persons, homes, and communities, free from threat of violence, persecution, or arbitrary control by authorities. This freedom is essential for fostering peace, stability, and the enjoyment of other fundamental rights and freedoms.

The Four Freedoms articulated by President Roosevelt significantly influenced the development of the Universal Declaration of Human Rights (UDHR). Eleanor Roosevelt, the wife of President Roosevelt, played a pivotal role in drafting the UDHR as the Chair of the United Nations Commission on Human Rights.

The principles of freedom of speech, freedom of worship, freedom from want, and freedom from fear provided a foundational framework for the UDHR. The declaration, adopted by the United Nations General Assembly in 1948, expanded upon these freedoms and articulated a comprehensive set of rights and liberties that are inherent to all human beings, regardless of nationality, ethnicity, or any other status.

Elements of the Four Freedoms can be found throughout the UDHR, particularly in articles such as article 18 which guarantees the right to freedom of thoughts, conscience, and religion, echoing the freedom of worship. It is also the article 19 which protects the right to freedom of opinion and expression, akin to freedom of speech. Another article is 25th, which recognizes the right to a standard of living adequate for health and well-being, including food, clothing, housing, and medical care, mirroring freedom from want. Article 3 declares the right to life, liberty, and security of person, addressing freedom from fear.

Overall, the Four Freedoms served as a guiding vision for the UDHR, shaping its principles and contributing to the global recognition and protection of human rights.

The Four Freedoms hold significant philosophical value as they represent fundamental principles essential for the realization of human dignity, freedom, and flourishing in society. The Four Freedoms uphold the inherent worth and value of every individual. They affirm that every person deserves to live free from oppression, fear, and want, and to express themselves freely without fear or retribution. This recognition of human dignity forms the philosophical foundation for the protection of human rights and the promotion of social justice.

The mentioned four freedoms are essential components of a democratic society. They foster an environment where individuals can participate fully in the political process, engage in informed debate, and hold their government accountable. By safeguarding these freedoms, societies can ensure the legitimacy and effectiveness of their governance structures.

The Four Freedoms reflect the idea of a social contract between individuals and society. They suggest that in exchange for upholding certain rights and freedoms, individuals also have responsibilities to contribute to the well-being of the community. By promoting freedom from want and fear, societies commit to creating conditions where everyone can live a dignified and secure life.

Ultimately, the Four Freedoms aim to create conditions conducive to human flourishing. When individuals are free to express themselves, worship according to their beliefs, live without fear or want, and participate fully in society, they are more likely to reach their full potential and lead fulfilling lives. These freedoms contribute to the development of individuals, communities, and societies as a whole.

In essence, the philosophical value of the Four Freedoms lies in their promotion of human dignity, democracy, social justice, and individual and collective well-being. They serve as guiding principles for building societies that respect and protect the rights and freedoms of individuals.

Literature

1. FDR and the Four Freedoms Speech. URL: <https://www.fdrlibrary.org/four-freedoms>
2. The Universal Declaration of Human Rights. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
3. Kahan A.S. Freedom from Fear. An Incomplete History of Liberalism. Princeton University Press, 2023. 586 p. URL: <https://press.princeton.edu/books/hardcover/9780691191287/freedom-from-fear>

Коновалов В. В.,
старший викладач кафедри
історії та теорії держави і права,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИКОРИСТАННЯ ЗНАТЬ СПЕЦІАЛІСТІВ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

Одним із напрямків використання наукових знань в кримінальному процесі є залучення спеціаліста як особи, що володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Згідно статті 71 КПК формами використання спеціальних знань спеціаліста є:

надання консультацій;

надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо);

використання його пояснень.

Консультація – (від лат. *consultation* – нарада) порада, яку дає спеціаліст. Консультація полягає в повідомленні довідкових відомостей, які ґрунтуються на спеціальних знаннях. Спеціаліст, наприклад, в процесі огляду місця аварії на виробництві повинен дати правильне найменування аварійного виробничого агрегату, зробити опис його деталей і схему роботи, охарактеризувати стан його частин тощо.

Спеціаліст в ході огляду повідомляє слідчому інформацію, яка має підґрунтям наукові або офіційні джерела. Так різновидом консультації будуть випадки коли спеціалісту ставляться питання, які стосуються різних відомчих правил, інструкцій, положень тощо. По справі про дорожньо-транспортну пригоду часто виникає питання про те, чи порушені і які саме правила дорожнього руху, безпеки руху та експлуатації транспорту. Відповіді на ці питання знаходяться в компетенції спеціаліста. Експерт у формі висновків встановлює фактичні причини аварії. Консультант же повідомляє, що, наприклад, в пункті такому-то таких-то правил передбачено обов'язкове виконання певних дій або вимога про утримання від вчинення будь-яких дій. Тобто повідомлення спеціаліста не спирається на дослідження, воно не

містить оцінки, не передбачає опосередкованого неочевидного висновку.

Що ж до самих правил, то їхній зміст, при певних складностях, не може бути віднесений до галузі спеціальних знань, засвоєння сутності яких є недоступно для будь-якої людини. Обов'язкові правила пишуться для широкого контингенту осіб і завжди доступні для них. Правил можна не знати, але не можна допустити, щоб після їх повідомлення засвоєння їх змісту потребувало спеціального дослідження і оцінки.

При проведенні слідчого експерименту спеціаліст сприяє вибору найбільш правильної тактики підготовки і проведення експерименту, дає поради, в яких умовах найбільш доцільно провести експеримент, що треба заздалегідь підготувати, які предмети і речові докази треба використати при проведенні дослідів, як найкращим чином зафіксувати результати кожного із дослідів тощо.

При допиті неповнолітніх свідків чи обвинувачених педагог допомагає правильно, з урахуванням особливостей психології неповнолітнього поставити питання, уточнити окремі обставини, а також надає зауваження щодо правильності і повноти показань цих осіб.

Призначення в окремих випадках експертизи може бути обумовлене неможливістю оцінки певних правил, результатів дослідів, психологічного стану особи без спеціальних знань.

Безпосередня технічна допомога частіше за все надається спеціалістом при оглядах та при проведенні інших слідчих дій. У випадках, передбачених законом спеціаліст може залучатись при проведенні негласних слідчих дій. Оскільки слідчі дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів (ч.2 ст.223 КПК), технічна допомога спеціаліста в основному полягає в тому, що він допомагає слідчому знаходити і вилучати сліди, робити копії або інші відбитки (гіпсові, полімерні), фотографувати, складати схеми, плани, креслення.

Приймаючи участь у проведенні слідчих дій спеціаліст в межах своєї компетенції надає допомогу слідчому у виявленні обставин, які мають значення в кримінальному провадженні. В ході огляду місця події спеціаліст повідомляє слідчому про зроблені ним спостереження, рекомендує вжити певних заходів для збереження і закріплення доказів, сприяє в фіксації результатів. При огляді місця події судовий медик і криміналіст допомагають обрати найбільш правильну тактику огляду, допомагають в описі обстановки місця події.

Пояснення – це функція наукового дослідження, яка полягає в розкритті змісту, сутності об'єкта вивчення; здійснюється через з'ясування певного закону, якому підпорядковується даний об'єкт.

При освідуванні особи лікар виявляє на тілі підозрюваного, свідка чи потерпілого сліди злочину (подряпини, садна, інші ушкодження) і за їх ознаками (формою, кольором, вираженістю тощо) встановлює механізм їх утворення, як закономірний результат взаємодії тіла людини з об'єктами навколишнього середовища та певної послідовності такої взаємодії. Встановлення спеціалістом-медиком часу настання смерті при огляді трупа на місці події (яке базується на закономірностях виникнення трупних плям, охолодження трупа, трупного задубіння тощо) має велике значення для організації слідчо-оперативних заходів з метою розкриття злочину «по гарячих слідах».

При відборі зразків для порівняльного дослідження судовий медик і криміналіст можуть вказати, яким основним вимогам повинні відповідати зразки, необхідні для порівняльного дослідження в конкретному випадку; порадити, які саме зразки і яким чином треба їх відбирати.

На наш погляд форми використання спеціальних знань спеціаліста не можуть обмежуватись тільки тими, що вказані в КПК. Практика досудових розслідувань свідчить про доволі часте використання таких форм використання спеціальних знань як **ревізія, обстеження та дослідження спеціаліста**.

Ревізія і обстеження відносяться до найбільш складних форм залучення спеціаліста поза межами експертизи до участі в досудовому розслідуванні. Сюди, в першу чергу, слід віднести документальну ревізію, що проводиться за завданням слідчого, технічне обстеження спеціалістами обставин дорожньо-транспортних пригод, пожеж, аварій на виробництвах, інших випадках, що мали наслідками заподіяння тілесних ушкоджень чи загибелі людей. Ревізія, як і технічне обстеження, являє собою складну діяльність, в процесі якої може мати місце встановлення істотних для кримінального провадження фактів (наприклад, зняття фактичних залишків товару, фіксація стану пошкодженої деталі чи механізму). Умови, за яких встановлені факти набувають значення доказів, в таких випадках аналогічні як і при інших слідчих діях, наприклад, слідчому експерименті.

Окремою формою використання спеціальних знань при досудовому розслідуванні є проведення спеціалістом *досліджень*. Зокрема, ч.1 ст.266 вказано, дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, у разі необхідності здійснюється за участю спеціаліста.

Згідно ч.1 ст.242 КПК (Підстави проведення експертизи) експертиза проводиться за за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Тобто при відсутності кримінального провадження не можна призначити експертизу. Для встановлення належності речовини, яку вилучили у особи, до певної групи наркотичних засобів (а не до какао білого кольору), необхідно провести її дослідження, яке не може бути проведено у формі експертизи. В таких випадках таке дослідження проводить спеціаліст в галузі відповідних знань (хімії, фармакології тощо). Таке дослідження не набуває сили доказу, оскільки не передбачено ч.2 ст.84 КПК. Проте, таке дослідження є джерелом виявлення кримінального правопорушення і внесення відповідних відомостей про нього до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ч.1 ст.214 КПК).

УДК 342.5

Бороденко О. В.,

канд. філос. наук, старший викладач
кафедри історії та теорії держави і права
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

АНАЛІЗ ФОРМ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ У ПРАЦЯХ ТОМИ АКВІНСЬКОГО: СИМВОЛІЧНИЙ АСПЕКТ

Політична складова філософії великого італійського мислителя-схоласта XIII століття Томи Аквінського є вагомою сторінкою світової політичної думки. Філософа цікавило питання: «Яким чином можливо досягти суспільного щастя?» Він проаналізував найбільш поширені форми правління і розробив свою концепцію держави і права.

Тома Аквінський погоджувався з теорією Арістотеля про природне походження держави [1, с. 62]. У главі 1 трактату «Про правління володарів» («*De Regimine Principum*») він зазначає: «зі своєї природи людина знає, чого потребує для життя, втім лише в цілому. Тож послуговуючись універсальними принципами, вона здатна власним розумом дійти до пізнання тих конкретних речей, що необхідні їй для існування. Однак сама по собі і самим своїм розумом людина не спроможна осягнути всі речі такого порядку. Тому аби допомагати одне одному, аби, відповідно до власних талантів, присвячувати себе різноманітним справам, необхідно, щоб люди жили гуртом. Так, один наприклад, заходжується коло медицини, другий – коло іншого, третій – ще іншого» [2, І]. Філософія Томи Аквінського, глибоко релігійна,

ґрунтується на тому, що держава створена волею Господа. Але люди, як розумні істоти, мають можливість обирати форми правління.

Один із ключових символів у Томи Аквінського – символ *спільного блага*. Досягнення цієї мети повинно обумовлювати існування будь-якої держави. Спільне благо – це розумний компроміс між індивідуальним та загальним, причому «спільне благо багатьох величніше і божественніше, ніж когось одного» [2, IX]. Спільне благо – багатогранний символ. Він поєднує найбільш важливі моральні чесноти: соціальну справедливість, рівність, мудрість правителів, політичну розважливість громадян, гармонію в суспільстві. Всі ці чесноти Тома докладно аналізує в іншому трактаті «Сума теології». Головною метою будь-якого правління має бути уникнення розбрату та єднання всіх громадян [4, р. 356].

Щоб досягти цієї мети, на думку Томи Аквінського, необхідно мати єдність керівництва та дух наступництва. Саме тому найкращою формою правління є *монархія*. «Звідси випливає, що монархія найкраще з правлень», адже вона найцілісніша, найтриваліша та найпотужніша в реалізації спільного блага. «Монархія краща за аристократію, а та, в свою чергу, ліпша за республіку» [2, III]. Те саме вчення зустрічаємо в «Сумі теології» у Ia, q. 103, а. 3, де мова йде про правління Всесвітом: «Optima gubernatio est quæ fit per unum» [3, I]. У главі 14 трактату «Про правління володарів» Тома вживає ще один яскравий символ – *корабель*. Держава порівнюється з кораблем, а монарх – із керманічем. Для того, щоб корабель добре плив, ним повинна керувати лише одна надійна людина [2, XIV]. Для доказу тези про те, що правління однієї людини є найкращою формою, філософ використовує і антропологічну символіку: «Насправді серед безлічі частин тіла існує одна, яка рухає всім, а саме *серце*, і з усіх частин душі переважно панує одна сила, а саме *розум*» (Курсив мій. – О. Б.) [2, XIV].

Монархія протиставляється тиранії як найгіршій формі правління: «Ті, хто прагнуть правити більше, ніж утілювати інтереси народу, паралізують будь-який розвій своїх підданих. А тому їхнє одноосібне панування, їхня першість схиляє їх до підозр у шкідництві. Тирані кидають тінь на добродієчних куди частіше за нечестивих, а чесноти інших завжди ввижаються їм загрозливими. Тирані прагнуть задушити у своїх підданих пробудження тієї величі душі, того плоду найвищих чеснот, яка завадила б народові тягнути на собі ярмо несправедливого панування» [2, III]. Рабство та поневолення не є природним станом людини. Тиранія гірша за аристократичний устрій, олігархію та демократію. Усі форми правління Тома докладно розбирає в «Сумі теології». При цьому він зауважує, що монархія повинна містити

елементи аристократичного правління; кожен монарх має спиратись на аристократію [3, XVI].

Людина, прагнучи щастя, ставить перед собою у житті «кінцеві цілі», досягнення яких вважає благом. Тома Аквінський наводить перелік кінцевих цілей:

(1) всі блага, які «відповідають природі, що її людина поділяє з іншими субстанціями», тобто все те, що сприяє збереженню і підтриманню людського буття і життя;

(2) «речі, які стосуються людини більш специфічно, відповідно до тієї природи, що її людина поділяє з іншими тваринами, як-от статеві стосунки, виховання нащадків і т.д.»;

(3) блага, які притаманні людині як розумній істоті, як-от природна схильність людини «пізнавати істину про Бога і жити в суспільстві» [3, I-II, q.94, a.2c];

(4) «до цілей моральних слід долучити цілі інтелектуальних чеснот; звідси, інтелектуальні чесноти такі, як мудрість, наука і розуміння» [3, I-II, q.57, a.2c].

Держава повинна сприяти досягненню цих цілей.

Спільне благо Тома описує словами "*bene vivere*" («жити добре»). Це означає дотримання порядку в господарстві, матеріальний добробут, але найголовніше, – це «*vita secundum virtutem*» (життя згідно з моральними чеснотами), згідно з християнськими принципами [2, I].

Тома Аквінський перелічує основні чесноти монарха: володарська розсудливість (*prudentia regnativa*), справедливість, чесність та велич душі. Король не повинен чекати на пошану з боку підданих. Він повинен сподіватись лише на Божу винагороду [2, VIII]. Найкращі правителі можуть сподіватись на велику нагороду після смерті, у Вічності. Цікаво, що погляд на засади монархічної влади у Аквіната зазнав певної еволюції. Якщо в «Сумі теології» чітко розмежовується церковна та світська влада, доводиться, що монарх повинен підкорятись Папі лише в тому, що веде до спасіння душі (тобто, в суто релігійних питаннях), то в трактаті «Про правління володарів» розвивається ієрархія цілей: цілі досягнення мирських благ повинні перебувати у прямій залежності від цілі спасіння душі, прямування до вічного блага. Це положення стало одним із головних у філософсько-політичних та філософсько-правових концепціях томізму та неотомізму. Ж. Марітен називав його «законом первинності духовного».

У своїх творах Аквінат наводить багато цитат з Біблії та античних джерел. Він використовує *біблійну символіку*, щоб надати більшої яскравості та образності своїй теорії. Так, доводячи тезу про соціальну сутність людини, він цитує Соломона, який говорить в Екклесіасті (IV,

9): «Двом краще, ніж одному; тому що у них є добра винагорода в їхній праці». І робить висновок: «якщо для людини є природним, що вона живе в суспільстві, то людям потрібно, щоб у людей було те, чим суспільство керується» [2, I]. Стверджуючи, що «правителі повинні піклуватися про благо підвладної їм спільноти», цитується Книга пророка Єзекіїля, де Господь погрожував поганим правителям: «Горе пастирям Ізраїлевим, які пасли самих себе! (ніби шукаючи власних вигод). Хіба не стадо мають пасти пастирі?».

Доводячи положення про необхідність зосередження державної влади в одних руках, Тома знов-таки посилається на авторитет Біблії: «Оскільки провінції або міста-держави, якими керує не один, страждають від розбрату і перебувають у неспокої, не знаючи миру, що, очевидно, треба доповнити тим, що Господь, нарікаючи, говорив устами пророка (Єремія, X II, 10): “Багато пастухів зіпсували мій виноградник”. І навпаки, провінції та міста-держави, які керуються одним володарем, насолоджуються миром, славляться справедливістю і радіють процвітанню».

Як висновок, зазначимо, що символ грає важливу роль у філософії Томи Аквінського, зокрема, у його концепції держави, державної влади. Символ містить у собі вагомий потенціал узагальнення, смислотворення та трансцендентності. Завдяки цьому аналіз форм державного правління в працях Томи Аквінського, абстрагуючись від повсякденності та одномоментності, набуває характеру всезагальної, позачасової істини.

Список використаних джерел

1. Тома Аквінський. Коментарі до Арістотелевої «Політики» / Пер. з латини О. Кислюк; авт. передм. В. Котусенко. 2-е вид. К.: Основи, 2003. 796 с.
2. Saint Thomas (Aquinas) *De regimine principum ad regem Cypri et de regimine Judaeorum ad ducissam Brabantiae politica opuscula duo ad fidem optimarum editionum diligenter recusa*, J. Mathis curante Ed. Marietti, 1924. 124 p.
3. Aquinas St. Thomas. *Summa Theologica // Complete English Edition of St. Thomas Aquinas' Summa Theologica, v.2 / St. Thomas Aquinas; [trans. by Fathers of the English Dominican Province]*. Westminster, Maryland: Christian Classics, 1981.
4. Weithman, Paul J. Augustine and Aquinas on Original Sin and the Function of Political Authority. *Journal of the History of Philosophy*, Vol. 30, № 3, July 1992, pp. 353-376.

ЗМІСТ

Секція АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Підсекція цивільного та кримінального права і процесу

<i>Січко Д. С.</i> Окремі питання аліментних зобов'язань в умовах воєнного стану	3
<i>Блага А. Б.</i> Детермінація вчинення неповнолітніми кримінальних правопорушень в Україні	6
<i>Озерський І. В.</i> Психологія виконання покарань та особистостей засуджених	9
<i>Достдар Р. М.</i> Колізійні питання спадкування в міжнародному приватному праві	13
<i>Панченко С. С.</i> Правові наслідки спливі строку дії цивільного правового договору та його проміжних строків	16
<i>Бердиченко І. О.</i> Системи відеомоніторингу стану публічної безпеки: проблеми правового регулювання	20
<i>Левицький А. О., Тарнавська О. О.</i> Тактика допиту потерпілих-жінок від насильницьких злочинів	25
<i>Левицький А. О., Кудимова Д. О.</i> Обшук транспортних засобів: теоретичні та практичні аспекти	31
<i>Долгов А. Г.</i> Бойовий імунітет у кримінальному праві України	36
<i>Ворфоломєєва Т. С.</i> Трансплантація органів та тканин і донорство крові	40
<i>Бичкова О. О.</i> Актуальні проблеми захисту прав споживачів у цивільному праві	43
<i>Бронченко А. Є., Левицький А. О.</i> Значення слідової інформації при розслідуванні воєнних злочинів	46
<i>Доній А. А., Січко Д. С.</i> Проблемні аспекти шлюбного договору	50
<i>Спінатій І. В., Достдар Р. М.</i> Правові проблеми договору куплі-продажу з використанням мережі інтернет в Україні	55

Толстих Д. І., Достдар Р. М. Спадкування права на земельну ділянку..... 59

Підсекція конституційного та адміністративного права і процесу

Ткаля О. В. Детермінуючі фактори корупційних проявів..... 65

Кур'ян В. В. Особливості використання адвокатської практики під час викладання правових дисциплін 71

Каплій О. В., Тарнавська О. О. Реалізацій антикорупційної політики в секторі оборони під час війни 76

Каплій О. В., Доній А. А. Поняття та підходи до визначення «воєнного злочину» в міжнародному кримінальному праві 83

Каплій О. В., Поскальнюк В. Г. Міжнародно-правовий статус українців, що отримали тимчасовий захист в країнах ЄС 88

Кобак М. В. Співпраця Миколаївського окружного адміністративного суду та Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна 94

Казарян Е. Г. Заборона катування крізь призму міжнародних стандартів 96

Підсекція історії та теорії держави і права

Лісна І. С. Трансформація власних стосунків: від політичної кризи до революційних хвиль (2004 та 2013-2014)..... 100

Валецька О. В. Особливості звільнення за систематичне невиконання працівником без поважних причин трудових обов'язків..... 105

Kovalova S. Franklin Delano Roosevelt`s four freedoms in a focus of filisophy of law..... 109

Коновалов В. В. До питання про використання знань спеціалістів в кримінальних провадженнях 112

Бороденко О. В. Аналіз форм державного правління у працях Томи Аквінського: символічний аспект 115

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Редактор *О. Михайлова*. Комп'ютерна верстка *К. Гросу-Грабарчук*
Друк *С. Волинець*. Фальцювальню-палітурні роботи *О. Мішалкіна*

Підп. до друку 06.06.2024
Формат 60x84^{1/16}. Папір офсет.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Ум. друк. арк. 7,2. Обл.-вид. арк. 6,8.
Тираж 10 прим. Зам. 6839.

Видавець та виготовник:
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50–03–32, 8 (0512) 76–55–81, e-mail: rector@chmnu.edu.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6124 від 05.04.20